

پرمعیاری ژبه
د معیار په ژبه یوه څېړنه

لیکوال:

محمد معصوم هوتک

Ketabton.com

پر معیاری ژبه

د معیار په ژبه

یوه څېړنه

لیکوال:
محمد معصوم هوتک

د کتاب پېژندنه



پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څپرځنه	د کتاب نوم:
محمد معصوم هوتک	لیکوال:
دسمبر ۲۰۰۲ع	د لیکلو نېټه:
اوکویل - کاناډا	د لیکلو ځای:
محمد معصوم هوتک	کمپوز:
م - رو هیال	دیزاین:
علامه رشاد خپرندویه ټولنه - کندهار	خپروونکی:
جنوري ۲۰۰۷ع	د چاپ نېټه:
زر ټوکه	د چاپ شمېر:
گل اغا احسان - لراوېر ډاټ کام	انلاین چاري:

www.Larawbar.com



د کتاب لړلیک

سرلیک

- د لوی خدای په نامه
- ژبه
- مفاهمه
- د ژبې مبداء
- د ژبوتاریخي څېړنه
- د خپل لغتونه
- ژبه او د ملت په جوړښت کې دهغې رول
- لهجه څه ته وایي؟
- د ژبو کورنۍ
- لیکدود
- د پښتو لیکدود پرون او نن
- معيار - د ژبې دمعيار کولو اړتۍ
- معيارې ژبه څه ته وایي؟
- د پښتو ژبې دمعيار کولو هڅې څه...
- دمعيارې لیکنې پر هڅو باندي د...
- دنو وجودو سوولغتو د تلفظ ستونزه
- د ژبې د سوچه توب دوه اړخه
- پښتو د سوچه توب پر پیچومو
- په خوله کېلې تصفیه په زړه منلۍ...
- پښتو نیولو گیزم ژبنۍ اړتیا که...
- نظري معيار عملي گډوډي
- د (په) او (پر) گډوډي
- دمجهولي (ې) لانجه
- چې - مې - کې

- بنځینه جمعي
- التباس ته نه پاملرنه
- دایې لابله
- مونږ - موږ - موږه
- آیاد معیاریت هڅه پرې ته رس...
- د معیاري ژبې عامیانه درک
- د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې...
- څه بایدوسی؟
- په پښتو یې وکارم که پر پښتو؟
- ټکي په ټکي ژباړي - تلفظي...
- پر پښتو کره لیکنه باندې د نیول...
- د متروکو او ارکایي کول غتونو
- دایوه می لا واورئ نور نو ستاس...
- سپلمۍ وهڅولم
- ماخذونه

دلوی خدای (ج) په نامه

غالباً په د ۱۳۲۷ ش کال شاوخوا وه، چي د علامه رشاد مرحوم په کور کي مي د دوی عالمانه خبرو ته غوږ نیولی و. د خبرو په ترڅ کي مي د پښتو د هغه وخت په نشراتو کي د مسلطې ژبې اود هغې په برخه کي دخپلو ستونزو په باب ځيني پوښتني ځني وکړې. په دغه وخت کي ما د باختر آژانس په پښتو خانگه کي د غږي په توگه کار کاوه. استاد د ژبې اود هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب اود دغه راز د هغه وخت د دولتي پښتو ضد پالیسیو په باره کي اوږدې څرگندونې وکړې. د خبرو په پای کي ما ځني وپوښتل چي ولي په دې برخه کي څه لیکئ نه؟ په جواب کي راته وویل: د اکارستاسي ځوانانو رسالت دی. ژبه ملي امانت دی. موږ دادی تر تاسي پوري را ورسوله. ښه مو را ورسوله که بده، سمه مو را ورسوله که ناسمه، دابه وروستي نسلونه قضاوت کوي. خواوس وارس تاسي دی چي له دغه امانت سره بې پروايي ونه سي. اصالت ته بې صدمه ونه رسيږي. لوبي ورسره ونه سي. ما ورته د فارسي د ابیت ووايه:

آسمان بار امانت نتوانست کشید
قرعه فال بنام من دیوانه زدند

استاد و مسل اوزياته يې کړه. په دې پلمونسي خلاصېدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دی. له هغې ورځي څخه بیا ترننه پوري چي زه د امانت کلمه واوړم، اوږدې مي راته درنې سي. داسي راته وايي لکه د دغه امانت وړلوتوان چي نه لرم. خود استاد (رح) آهنگ لرونکې خبره مي تر غوږو هيسته ازانگې وکړي. د اکارستاسي ځوانانو رسالت دی. د همدغه ملکوتي ربغ اغېزه وه، چي نن يې په ما کي پردغه راز جنجالي موضوع (اوسنۍ پښتو يا کره پښتو؟) باندي د ليکلو جرأت پيدا کړ.

ددې ليکني په شروع کي زه په دوو زړو کي وم چي آيا پردغه مشخصه موضوع (د پښتو د معياري کولو پرهڅو) باندي دڅه ليکلو اجازه لرم که يا؟ د اکټرپالوال وايي: هو، لرې يې (۱) د اکټرزياروايي د ژبې مسایل ژبپوهانو ته پرېږدئ ځکه داد هغوی مسلکي دنده ده. نو گويا دده جواب منفي دی. زه له د اکټرپالوال څخه تشکر کوم چي دده د فتواله اسيته مي پدل مات سو او پردغه موضوع باندي مي د ليکني جواز تر لاسه کړ او پر څنگ يې له د اکټرزيارڅخه بڅښنه غواړم چي بې لايسنسه مي قلم چلولی دی.

څرنگه وکړم هغه د چا خبره کي خورمه کافر کېږم ، کي نه خورم وږي کېږم ددغه راز پان وپړانگ ترمنځ به سترگي پتي کړم ، دخداي توکل به واخلم اودهغه حق مجراينه به وکړم چي دپښتانه خواراوتلی قوم يې راباندي لري اوپرڅنگ به مي داستادعليه الرحمه هغي توصيې ته هم يوه داوړوپزه جوړه کړې وي ، چي په ډېره جدي لهجه يې راته کړې وه اوتاسي ته مې څوکرښي وړاندي يادونه وکړه . واهمه مي ځکه ډېره ده ، چي لوړگړنگ دئ . بېرېږم چي ځان ژوبل نه کړم . يوشی چي دليکني جرئت راکوي هغه دمشرانو پوهانو بزرگواري اودکشرانو اخلاص دئ اوپرڅنگ يې هررازانقاداوکره کتني ته زماخلاصه غېږده . که زماله دې ټولي ليکني اواستدلال سره سره بياهم يوچاپه دغه خبره سررا خلاص کړ ، چي انديواله ! کره دي اخيستې ده . بيا به زه هم له خپل نيولي څخه راکښته سم اوپر خپله تره به ځم . معناداچي خپلي خبري نعوذبالله من ذلک ، قرآني احکام نه گڼم .

په دې اثرکي ماله ځينو کتابو څخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دي لوستونکي دليکني دپنډواله په انگېزه نه گڼي . زمارساله بې هغه هم خواره بونښکې ده . زماهدف دمعياريت اوسني جريان ته کره کتنه غونډې ده . ددې له پاره زه دنظرياتواونقل قولونوبياراانقلولوته اړ کېدم ځکه له رانقلېدوپرته يې لوستونکي په تاريخکه کي پاتېدل . خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي . په کتاب کي يوشمېرمکررو خبروزماپه خيال څه بېخوندي پېښه کړې ده . ماداموضوع دلازيات وضاحت په نيامت دمکرراتوبېخوندي پرځان منلې ده . هيله ده بڼاغلي لوستونکي يې په بزرگواري سره په تکرارحسن کي وشمېري . ددې ليکني ځيني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي يې ماخذ بنوولي دئ اونوره زماخپله څېړنه ده .

په پښتنوکي له بده مرغه پرعلمي مسئلوباندي دنظرڅرگندولو پای ناندرواوشخړوته دريږي . په دغه حقيقت باندي له پوهېدوسره سره ، بياهم زه خپل تاريخي مسئوليت دې ته اړکړي يم چي دهغوزرونو پښتنو اندېښنې منعکسي کړم ، چي دپښتودننۍ په اصطلاح کره ليکني له بابته ورته پېښي سوي دي .

اگريني	که	نايينا وچاه	است
اگر خاموش	بنشستی	گناه	است

+++++

محمد معصوم	هو تک
اوکویل	کاناډا

۲۰ نومبر ۲۰۰۶ع

۱) (ډاکټر صاحب پالوال دا خبره د لغاتو جوړولو په برخه کې کړې ده او وایي چې د لغاتو جوړول د ژبې د هر مستعد ویونکي حق دی. خو زه به د دوی له دغې اجازې څخه لږ څه پراخه استفاده وکړم. (وګ: معیاري پښتو - ۲۴۰ مخ.)

ژبه

په انسا سيكلوپيډيا بريتانيكا كې يې د ژبې په تعريف كې كښلي دي چي ژبه د رغيزو سيمبولونو د خپلي خوښي سيستم دئ چي دهغه په واسطه انسانان د يوې ټولنيزي ډلې او د يوه كلتور د برخه والو په توگه متقابل له پوهونه او را پوهونه (مفاهمه) سرته رسوي. په دې تعريف كې ځاى سوي مفاهيم كه جلا جلا و شل سي، نوبه:

د رغيز (vocal) معنا دا چي د ژبې په تعريف كې موږ د مفاهيم په برخه كې يوازي د (وينا) پراخ زور اچوو. د مفاهيم نور سيستمونه هم سته لكه د يوه ټاكلي مفهوم دا فادې له پاره د سراو لاس بنسورول، دا وږو پورته كول، د سترگو كشول، پزه بوچه نيول او نور، چي د اهر يو يې د يوه مشخص مفهوم په ښوونه كې مرسته كوي خو موږ په ژبه كې يوازي د رغيز سيستم په پام كې نيولى دئ (۱). له خپلي خوښي مطلق (arbitrary) سيستم څخه مو مراد دا دئ چي د ژبني سمبول او دهغه د اصلي مادې تر منځ هېڅ راز لازمي اړيكي نه وي. د مثال په توگه په پښتو كې يو حيوان ته آس وايي. د دغه نامه له پاره په پاړسي كې اسپ، په عربي كې فرس، په هندي كې گهوړا، په انگرېزي كې هورس، په فرانسوي كې شاوال او په روسي كې لوبڼاد؟ ټاكل سوي دئ. له دغو لغتونو څخه هېڅ يو يې د نوموړي حيوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري، بلكي صرف يوه نومونه ده چي د (ولي؟) له پاره يې نه جواب سته او نه ژبپوهان له دې بابت پر ځان باندې د څېړنې تكليف ايرېدي. دا خبره حتى په تقليدي لغتونو (imitative words) كې، چي د يوه دغ د تمثيلولو له پاره وضع سوي وي، لاهم تريوې اندازې صدق كوي. په انگرېزي كې د پيشو خرهاري ته (purr) وايي او په فرانسوي كې ورته (ronronner) وايي. دواړه لغتونه د پيشي (پيشو) د څركي دغونه تمثيلوي خوتاسي وينئ چي دهغو په شكل او جوړښت كې خومره توپير سته.

سيمبولونه د شيانو څرگندوونكي دي خو پخپله شيان نه دي. د كتاب لغت پخپله كتاب نه دئ بلكي دهغه څرگندوى دئ.

كله چي موږ د ژبې لغت پر خوله راوړو، ترزياتي اندازې پوري مو مراد د ويلو ژبه (spoken language) ده. ليكلي ژبه بيا يو بل سيستم دئ چي له ويناسره سيده اړيكي لري.

ارواښاد پوهاند دوكتور محمد رحيم الهام ليكي: ژبه د انساني دغونو يو رمزي سيستم دى چي د يوې ژبني ټولنې غړى يې د مفاهيم له پاره په كاروى. موږ د ژبې دغه رغيز سيستم ته وينا وايو. انسانانو د خپلو وينا يې ژبو د ثبتولو او ساتلو له پاره گرافيك سيستمونه اختراع كړي دي چي

مورېې ليک بولو. وينا اوليک په ماهيت کې دوه بيل سيستمونه دي. د وينا اساسي جوړونکي عناصر د غونډۍ او د ليک اساسي جوړوونکي عناصر توري دي. د غونډۍ داسې فزيکي پديدې دي چې احساس يې د غوږونو په واسطه کېږي او توري بيا داسې بل ډول فزيکي پديدې دي چې احساس يې د سترگو په واسطه کېږي....^۲)

ډاکټر عبدالرازق پالوال د ژبې يو ډېر خوندور تعريف کړی دی او هغه دا چې ژبه د پوهوني او پوهېدنې هغه صوتي سيمبوليک وسيله ده چې ودي او تکامل يې بشردانسانيت و تکاملي پراوته، او د ليک ايجاد يې انسان د مدنيت و تکاملي پراوته رسولی دی.^۳)

۱) (ځيني پوهان د مرغانو رېز، د انسانانو له خوا د هغو پرځای سربنورول، يادېې علاقه گۍ ښوولو پرځای د اوږو پورته کول هم په ژبه کې راوړي خو په دې شرط چې دغه حرکات او نڅښتي تل همدا يوه معنا ورکړي.

(وگ: السټريټيډ ورلډ انسايکلوپيډيا - ۲۰۳۲ مخ - نيويارک)

۲) (د خان شهيد ياد - د مقالو مجموعه - ۷۳ مخ - د سرحدونو چارو وزارت - کابل - ۱۳۷۰ ش

۳) (پالوال، ډاکټر عبدالرازق - معياري پښتو - د پښتۍ لومړۍ مخ - ۱۳۸۴ ش

مفاهيمه

انسانان ټولنيز ژوند کوي. د هغوی په سلوک کې يوله بل سره متقابل عملونه او دغه راز له چاپيريال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي. دغه متقابل عملونه او فعاليتونه د مفاهيمې له لارې، يوبل ته د پيغامو او اطلاعاتو د رسولو له لارې سرته رسېږي. دغه راز منظم او پريوه ټاکلي سيستم باندې ولاړ متقابل عملونه يوازې د انسانانو ځانگړتيا ده. نور حيوانات (ژوي) هم د ټاکلو، رغونو او حرکتونو په واسطه يوبل ته پيغامونه رسوي، خو د هغوی مفاهيمه د انسانانو د منظم ژبني سيستم په توگه نه وي. ژوي يوازې د رغونو جوړولو غريزوي وړتيا لري خو انسانان د خپلې ټولنيزې ډلې د ژبې د زده کولو او نورو ته د ورلېږدولو توان هم لري. د پوهنې د لېږدونې همداتوان د بشري مدنيت د منځ ته راتگ تاد او گڼل کېدلای سي. که د ژبې تعريف په پام کې ونیول سي نو انسانانو هروخت د خبرو کولو توان درلود، خوددې معنادانه ده چې ژبه دې نو د کلمې په واقعي معناد انسان د پيداېښت همزولې وي.

په مفاهيمه کې درې ډوله سيستمونه شامل دي چې يو يې د رغونه دي، بل يې د بدن حرکتونه دي او دريم يې، چې ترنورودو وډولونو د پرزيات بنسټيز اهميت لري، ژبه ده. په ژبه کې بېلابېل د رغونه تريوه ځانگړي انتظام لاندې اوډل سوي وي.

ټولو انسانانو د ځان له پاره د ويلو يوه ژبه جوړه کړې ده او هر چيري چې بيا مدنيتونه منځ ته راغلي دي، هورې بيا ورسره سم ليکلې ژبه ايجاد سوې ده. له لرغونو ژبو څخه بېلابېلې نورې ژبې رازېږېدلي دي او اوس په نړۍ کې تريوزرزياتي ژبې سته چې ځيني يې په ميليونونو ويونکي لري او ځيني يې بيا يوازې په يوه محدوده قبيله کې د يو لړ شمېرو ويونکو له خوا ويل کېږي. ژبه د انسانانو او انساني مدنيت يوه ډېره ستره بریا (لاس ته راوړنه) ده.

د ژبي مبداء

د بشریت په تاریخ کې د داسې یوه وخت اټکل کېدلای شي چې د ننیو انسانانو نیکه گانودې د مفاهمې له پاره د ژبي په نامه یوه منظمه وسیله نه درلوده. تاریخي څېړنې د نړۍ د موجودو ژبو نېټه فقط یو څو زره کاله وړاندې بیولای شي. د داسې یوې ژبي یا ژبو په باب زموږ سره معلومات نسته، چې موږ یې د انسانانو لومړنۍ (primitive) ژبه و بولو. دومره قدر پوهېږو چې په انساني تاریخ کې نه یې ژبو انسانانو وجود درلود او نه بل حیوان د خبرو کولو استعداد لري. د انسانانو د فوسیلونو څېړنه (۱) موږ ته د یو ملیون کالو یا تر هغه وړاندې زمانه کې د ژبي د سته والي څرک راکوي.

(۱) فوسیل fossil د لرغونو ژوندیو موجوداتو (حیواني یا نباتي) آثارو یا بقایا ووتل کیږي لکه هډوکي او غاښونه چې د مځکې په طبقاتو کې پاته سوي وي.

د ژبو تاريخي څېړنه

ننني حالت ته د ژبو د تکاملي سیر څېړنه ځکه سخته ده ، چي په دې برخه کي زیات مواد او ارقام (data) نسته . خوله نېکه مرغه ننۍ ژبي سره پرتله کېدلای سي او که دهغو ترمنځ منظم ورته والی وموندل سي ، د دغه ورته والي له مخي څوک کولای سي د نوموړو ژبو يوه مخکېنۍ او زړه مرحله پيدا کاندې . هغه پوهنه چي دغه راز مسایل څېړي ، د تاريخي ژبپوهني (historical linguistics) په نامه يادېږي او مقایسوي ژبپوهنه (comparative linguistics) د همدې علم يوه څانگه ده .

ژبي د ژوند يو موجوداتو د نورو فعاليتو په شان د چاپيريال له بدلونو څخه اغېزمنې کېږي . دوگړو د کلتوري سيستمونو په هره برخه کي چي کوم بدلون راسي ، اړونده ژبه يې هم تريوې اندازې پوري هرو مرو بدلېږي . له دې سره سم د ژبي زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي يا يې معناوي بدلون مومي ، نوي لغاتونه منځ ته راځي . سربېره پردې د ژبي ويونکي هم تل تغير مومي . لويېږي ، زړېږي ، مري او نوي ويونکي منځ ته راځي . د يوې ژبي هرو يونکي فردهم دخپل عمر په اوږدو کي د ژبي د ويلو ځيني لاري چاري بدلوي . له دغه فرد سره بڼايي نور هم دده دلاري تقليد وکړي . په دې ډول دوخت په تېرېدو سره په ژبه کي ډېر بدلون راځي . د ابهرورو ورو پرمخ ځي . که څوک د يوې ژبي د ډېروسپين ډيرو او زلميو ويونکو ويناوي واورې ، په هغو کي به د يادوني وړ توپيرونه ويني . د لغتونو د استعمال په برخه کي هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي . که چيري د يوې ژبي ليکلي ثبتونه موجود وي ، نو څېړونکي په اسانۍ سره کولای سي چي دغه راز بدلونونه پيدا کړي .

په لغتونو کي بدلونونه په څو ډوله منځ ته راځي :

- معناوي يې بدلون مومي (۱) .
- يولغت له استعماله لوېږي .
- نوي لغتونه او اصطلاحات جوړېږي .
- له نورو ژبو څخه لغتونه اخيستل کېږي .

۱) (د مثال په توگه په انگرېزي کي د (deer) لغت چي نن د هوسۍ په معنارواچ لري ، په زړه انگليسي کي په عمومي توگه د (حيوان) په معنا کارېدئ . په پښتو کي د سيال کلمه د پښتانه له پاره يوه درنه او دويار وړ کلمه وه ، نن يې د معيار کاروباريان د دښمن له پاره کاروي .

د خپل لغتونه

له نورو ژبو څخه د لغتونو اخیستلو بهرته (لغت پورول) وایي او کوم لغتونه چې په دې ډول ژبي ته ننوزي د (د خپلو لغتونو) په نامه یادېږي. هره ژبه خوراډ پر د خپل لغتونه لري او مجرد ژبه په نړۍ کې اصلاً وجود نه لري. ارواښاد علامه رشاد (رح) وایي: په دنیا کې مجرد ژبه نه سته او مجرد قوم هم نه سته. تاسي وگورئ عربي داسي يوه ژبه ده چې قرآن پکښې نازل سوی دی او د عربو قدامت هم واضح دی. مگر په قرآن کې اتلس توري غیر عربي راغلي دي. هغه د عربو نه دي او د عربي د خپلو لغاتو له پاره خفاجي یو لوی کتاب لیکلی، شفاء العلیل یا ځیني کسان یې شفاء الغلیل لا وایي... سید سلیمان ندوی د لغات جدید په نامه باندې یو بل کتاب لیکلی، چې په هغه کې یې په عربي کې نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي... (۱)

انگرېزي ژبي ته تر ۱۰۲۲م کال وروسته خوراډ پرفرانسوي لغتونه ننوتل (۲). د مثال په توګه د (chair) لغت په همدې وخت کې انگرېزي ته ننوتی چې نن ورځ څوک د خپل لغت خیال لانه ورباندې کوي. په زړه انگرېزي کې پخوا د همدې لغت پر ځای (stol) یا (stool) رواج درلود.

د د خپلو لغتونو له مخې د یوې ژبي د ویونکو اړیکې له بلې ژبي او بل قوم سره څرګندېدلای سي. کله چې یوې ژبي ته کوم لغت له بلې ژبي څخه ورننوت او هورې یې په ژبه کې واخېښل سو، نور یې نو د ژبي ویونکي خپل لغت او د ژبي خپل مال بولي.

لکه وړاندې چې مو وویل، ژبي تل د پېر یو په اوږدو کې بدلون مومي.

که دانسانانو دوه داسي ګروپونه په پام کې ونیسو، چې په پیل کې یې یوه ژبه ویله خود ځینو عواملو له امله یوله بله سره بېل ژوند کولو ته اړ سو، څو سوه کاله وروسته به یې ژبي یوله بله سره ډېر توپیر ولري او که دا حالت همدا سي روان وي نو څو زره کاله وروسته به یې ژبي دومره سره لیري سوي وي، چې یوازي به د ژبي ماهران په پوهېږي چې ددې دوو ژبو مور ګنۍ یوه وه.

د هر قوم ژبه دهغه قوم له ټولنیز، اقتصادي او کلتوري حالت سره تړلې ده. که یې قوم د سیالانو سیال و، ژبه یې هم تر سیالانو نه پاتېږي. پښتو د پښتانه ژبه ده. د پښتو تاریخ د پښتنو له تاریخ سره تړلی دی. ترقي او پرمختګ یې هم د پښتنو له ترقي او پرمختګ سره سیده اړیکې لري. پښتانه چې د خپل ټولنیز انکشاف په داسي پړاو کې وي، چې په بېسوادی کې پاچهۍ کولای سي، خانۍ کولای سي، سوداګرۍ کولای سي، پیری او مړیدۍ کولای سي، نو ژبه به یې څرنگه اوولي

پرمختللي وي؟

هره ژبه که دهغې له ويونکو څخه مجرده وڅېړل سي، گويانه ده څېړل سوې. ژبه پرويونکو اغېزه کوي او ويونکي بيا ژبه سره سمبالوي او سموي يې.

۱(گوربت مجله- لومړۍ کال، شپږمه گڼه- ۲۳ مخ

۲(په دغه کال انگلستان د Normans له خواتح سو. دنورمن نوم پخواپه عمومي توگه دسکاندنيويابي خلکوله پاره کارېدئ خو وروسته يوازي دناروي خلک په دغه وبلل سول.

ژبه او د ملتوپه جوړښت کي دهغي رول

د يوه ملت د جوړېدو اساسي عناصر ګډه جغرافيايي سيمه ، ګډ تاريخ او ګډ کلتور (دين ، ژبه ، ...) دي خو د دې عناصرو دا غېږې درجې يوازانه دي . زياتره پوهان په دې عقیده دي چي ژبه د يوه ملت د جوړېدو ډېر مهم عنصر دى . د مانچسټر په پوهنتون کي دانګرېزي ژبي استاد ټوني کراولي Tony Crowley (د ژبي دهغي اغېز په باب چي په نونسمه پېړۍ کي يې په اروپا کي دنو و منځ ته راغلو ملتوپه ژوند کي درلوده ، داسي ليکي :

په ۱۹ پېړۍ کي په اروپا کي يوشمېر مهمي سياسي پرمختياوي منځ ته راغلې او دهغوپه ترڅ کي ځيني نوي ملتونه راڅرګند سول چي خپل ځانونه يې د لومړي وار له پاره وپېژندل اوله نورو څخه يې هم د پېژندني غوښتنه وکړه . په دغه کلتوري او سياسي بدلون کي ژبي مهم رول ولوباوه . ځکه لکه څرنگه چي ژبه په يوه ملت کي د شاملېدلو اوله هغه څخه د وتلو له پاره يوه په زړه پوري اساسي وسيله وه ، دغه راز د يوه ملت د منځ ته راتګ لومړنۍ وسيله هم وه .

Pedersen څرګنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي داروپا د ملي وينستيا او د ژبپوهني پيلتيا له يوه لاسه بل لاس ته کېدله او د زياترو نوو را پيدا سوو ملتوله پاره د ګرامر کتاب ليکنه ياديوې ډيکشنري ترتيبول د سياسي ارمان اعلاميې او څرګندوني وې .

لکه ميولر Muller چي ويلي دي ژبه د بشريت د ټول تاريخ يو ژوندی او ګويا شاهد دى . دى زياتوي چي په دې ډول به ژبه د بشريت د يوه يو موټي او ډله ييز ګروپ يا په بل عبارت يوه ملت ژوندی او ګويا شاهد هم وي . کله چي ميولر وايي ، په معاصروخت کي د ځينو ډېرو رسامونکو ټولنيزو او سياسي لانجود حل له پاره ژبپوهني ته مراجعه سوې ده ، په حقيقت کي يې د ژبي د مطالعې پر سياسي رول باندي تبصره کړې ده . دغه رول دواکمنو کورنيو او دهغوی د تړونونوپه ګټه لوبېدلى نه دى بلکي دهغوی پر ضد يې د ملتونو او ژبو په ګټه عمل کړى دى . دنونسمي پېړۍ په دغه عصر کي دغي مفکورې ډېره وده وکړه چي ژبه ملي هويت او تشخص منعکسوي . د مثال په توګه G.F.Graham د ژبي د رول او اهميت په باب داسي څرګندوني لري :

ژبه د يوه ملت د تمايلاتو او عادتونو څرګنده څېره ده او د دوى د پوهي او احساساتو ډېر غوره محک دى . که دا تشرېح ومنله سي نو طبيعي نتيجه يې دا راوړي چي دا ولس او دهغو د ژبي تر منځ اړيکى دومره سره نژدې دى چي يو يې بايد د بل له مخي وپېژندل سي . ژبه دا ولس دخوى او خصلت وروستى يادګار دى . دى ورپسې زياتوي چي ژبه د يوه ملت له يووالي سره په څو څه توګه تړلې ده .

G.P.Marsh ليکلي دي: څرگنده ده چې د يوه اولس د يووالي له پاره د ژبې يو والى اساسي توکى دى. د ملت په جوړښت کې د ژبې اشتراک د دين او حکومت تر اشتراک زيات غښتلى عنصر دى. د يوې ژبې همزمانه ملتونه که هرڅو د عقايدو او سياسي تشکيلاتو د توپيرونو له امله د شکل له مخې سره بېل سوي وي، خو په اصل کې يو کلتور، يو ارمان او د حوادثو په مقابل کې يو راز عکس العمل لري.

۱) (توني کراولي په ليورپول کې زېږېدلى اولوى سوي دى. د اکسفورډ، سوت ټامپټن، رتجرز، بارسيلونا او سانډياگو په پوهنتونو کې درس لوستی دى. اوس (۲۰۰۵م کال) د مانچسټر پوهنتون د انگليسي ژبې پروفيسر دى. دده په ليکلو آثارو کې (Proper English?)، Language in History and The Politics of Language in Northern Ireland، او Standard English and The Politics of Language د يادونې وړ دي.

د همدې عنوان مطالب د توني کراولي د Standard English & the Politics of Language د کتاب له دوهم چاپ د ۵۲ - ۵۷ مخونو څخه اخيستل سوي دي.

لهجه dialect څه ته وايي؟

لهجه د خبرواترو طرز ياد خبرو د افادې يو ډول دی. لهجه ته په انگرېزي کې dialect وايي چې د يوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده او د يالکتوس د خبرو کولو طريقې ته ويل کېږي. لهجه د يوې ژبې محلي نوعه هم بللای شو. لهجه ته فرېزيو لوجي phraseology هم ويله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې د څرگندولو لاري ته ويل کېږي.

لهجه پر جغرافيايي ماحول سربېره په ټولنه کې د يوې ژبې د ويونکو له ټولنيز او اقتصادي دريځ سره هم بدلون مومي. د کليوالو لهجه، د بزگرو لهجه، د مامورينو لهجه، د اشرافو لهجه، او نوري ډېري لهجه يې په مثالو کې راتللاي سي.

د ژبې پوهان په دې عقیده دي، چې د ژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چې ويونکي يې له خپل اصلي او طبيعي ټاټوبي څخه د بېلابېلو ټولنيزو، اقتصادي، سياسي او نظامي عواملو له امله نورو سيمو ته ولېږدېږي او هورې د نورو ژبو په گاونډ کې واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تر اغېزې لاندې راسي. د ځينو لهجو د انکشاف لپاره دومره پسې اوږده سي، چې يوه بله ژبه منځ ته راوړي.

(۱) ټوني کاو لي ۸۳ مخ

د ژبو کورنۍ

ژبپوهانو د انسانانو د بېلابېلو نژادونو، قومونو او ملتونو ژبې سره مقایسه کړې دي او هغه یې پر کورنیو باندې سره وېشلي دي. د ژبو دې راز مقایسې ته comparative method وايي. ددې مقایسې په نتیجه کې دوی ته څرگنده شوې ده چې په ځینو ژبو کې لغتونه یوله بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسې نتیجه راباسې چې دا ژبې په یوه واحد ژبنۍ کورنۍ پورې اړه لري. دوی هڅه کوي چې ددې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پیدا کړي. دغه مبداء ژبه زیاتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي د ثبوت له پاره پوره اندازه لیکلې مواد په لاس کې نه وي (۱). په ژبنيو کورنیو کې یوه دهندو اروپایي Indo-European ژبو کورنۍ ده. دهندو اروپایي ژبو مفهوم وارد واره دوو تنو وروڼو جرمن ژبپوهانو ویلیام ګریم او جیکب ګریم نړۍ ته اعلان کړ. په دې وروڼو کې جیکب ګریم دیو قانون پر کشف باندې بریالی سو، چې وروسته د ګریم د قانون په نامه مشهور سو (۲). ګریم پخپل قانون کې وښودله چې انګلیسي، جرمني، لاتیني او داروپا ډېرې نورې ژبې په یوه کورنۍ پورې اړه لري او دا کورنۍ وروسته دهندو اروپایي کورنۍ په نامه یاده سوه. پوهانو ته لا دا خبره ښه پوره معلومه نه ده چې دهندو اروپایي ژبو مبداء چیرې ده (۳). پښتو د همدې کورنۍ د آریانۍ څانګې په ختیځ ښاخ اړه لري.

۱) (الستیریتید ورلډ انسایکلوپیډیا - دیارلسم ټوک - ۳۰۳۱، ۳۰۳۳ مخونه - نیویارک)
 ۲) (جیکب لودویګ ګریم Jakob Ludwig Grimm (1785-1863) او ویلیام کارل ګریم

Wilhelm Karl Grimm (1786-1859) دوه وروڼه وه چې څه د پاسه دوه سوه کاله وړاندې په جرمني کې اوسېدله. دوی پر جرمني فولکلور باندې ډېر کار وکړ او د فولکلوريکو کیسویو مجموعه یې راغونډه کړه چې نن Grimm's Fairy Tales نومېږي. دا کیسې په ټوله نړۍ کې شهرت لري خو په وروستیو کلونو کې د کیسود کرکټرونو د خشن توب له امله تر انتقاد لاندې راغلي دي. (وګ: الستیریتید ورلډ انسایکلوپیډیا - لسم ټوک - ۲۴۲۷ مخ)

۳) (هماغه اثر - ۲۷۴۲ مخ)

۴) (ویکیپیډیا Wikipedia د ایره المعارف - دانټرنیټ په حواله

ليکدود

د ليکلو (writing) عمليه پريوه وسيله باندي د کرکټرونو (تورو) کيندل يا کښل دي. له دې فعاليت څخه مراد دلغاتو او نورو هغو جوړښتو سره اوډل يا ثبتول دي، چي د يوې ژبي نمايندگي کوي. داوډلو او ثبتولو له پاره له ټايپ څخه هم کار اخيستل کېږي خو د ليک دقيق ماهران ټايپ کولو ته د ليکلو عمليه نه وايي. د دوی په نزد ليکل (writing) او ټايپ کول (typing) د يوې سره بېلي عمليې دي. په نړۍ کي د ليکلو اساسي سيستمونه پر څلورو برخو وېشل سوي دي: لوگوگرافي، سيلابي، الفبايي او شکلي. په دې ټولو کي يې زموږ د بحث وړ برخه الفبايي سيستم دی. الفبي د سمبولونو يو مجموعه ده چي هر سمبول يې د ژبي د يوه فونيم (رغ) نمايندگي کوي. بشپړي الفباوي هغه الفباو ته ويل کېږي چي داړوندي ژبي ټول اوازونه او حرکتونه په پشپړه توگه سره تمثيل کړلای سي. يعني که يوه ليکونکي ته د يوه لغت تلفظ ورکړه سي، دی يې د ليکلو تر عهده ووتلای سي او که يوه لوستونکي ته يولیکل سوی لغت وړاندي سي، دی يې د تلفظ کولو تر عهده ووتلای سي. (۱) د سيمبولونو يا الفباو په واسطه د يوې ژبي تمثيل ته د هغې ژبي ليکدود وايي. څرنگه چي د يوې ژبي اوبلي ژبي ترمنځ او دغه راز په يوه ژبه کي دننه د بېلابيلو لهجو ترمنځ د پخوانو توپير سته، ځکه نو ليکدودونه هم توپير سره لري. هر څومره چي د يوې مشخصي ژبي دلوجود ويونکو ترمنځ راشه درشه او نور ټولنيز او کلتوري اړيکي سره نژدې کېږي، هغومره يې د واحدې ژبي او واحد ليکدود له پاره زمينه برابري.

د يوې ژبي د ليکني سيستم (ليکدود) تل د هغې ژبي د ويونکو د اړتياوو پر بنسټ بدلون او انکشاف مومي. کله کله دوخت په تېرېدو سره د سمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي. له همدې امله دی چي د يوې ليکلي نسخې د انکشاف د څېړني له لاري هم داړوندو ويونکو د اړتياوو په باب معلومات تر لاسه کولای سو او هم يې دوخت په اوږدو کي د بدلونونو په څرنگوالي پوهېدلای سو. د همدې حقيقت له امله بايد د متونو په ثبت او خپرولو کي د خطا د سليقې يا لهجې په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که دا کاروسي، متون مسخه کېږي او د ژبي د تاريخي مطالعې په څېړنه کي څېړونکي بې لاري کېږي او پر خپله څېړنه باندي غلطې نتيجې بنا کوي.

د الفبي تاريخي سابقه لرغوني مصر ته رسېږي او پيل يې د ۲۷۰۰ ق م څخه رانېسول کېږي. لرغونو مصريانو د هير و غليف د دوه ويشتو سمبولو په ايجاد او انکشاف سره د خپلي ژبي کانسونينټونه را پېژندلي دي. د ليکدود د تاريخچې او د ليک د ډولونو څېړنه زموږ تر بحث و تلې ده

۱) (ارواښاد پوهاند ډاکټرالهام ليکلي دي: د پښتو په اوسني ليکدود يي سيستم کې د هرکانسو نانتې ږغيز واحد (فونيم) له پاره يو خاص ليکدود يي واحد (گرافيم) شته او کومه ستونزه په کې نه احساسېږي. مگر د پښتو د ږغيز سيستم جوړښت واولي ږغيز واحدونه لري خو د ليکدود په سيستم کې يې يوازې پنځه گرافيمونه موندلای شو. له بلې خوا پښتو ځينې داسې ږغونه هم لري چي له دوو واولونو څخه ترکيبېږي او په ليکدود کې گرافيمونه ورته نشته او د پښتو د ليکدود ستونزې له همدې کمبوتيو څخه راولاړېږي .
(وگ: د خان شهيد ياد - ۷۴ مخ)

د پښتو ليکدود پړون اونن

د پښتو الفبې د منځ ته راتگ پر خبره باندي کورني او بهرني پوهان په يوه خوله نه دي. او د دې لانجې تاد او پردغه حقيقت باندي ولاړ دى چي د ليک مرحلې ته د پښتو ژبي درسېدلود وخت په باب موږ پوره مدارک په لاس کي نه لرو. د ليکدود پر سر باندي په اوسنۍ زمانه کي لانه توافق او يو لړ نور عيني واقعيتونه د دې خبري ښکارندويي کوي چي پښتنو دي تر نورو گاونډيو وروسته ليک ته اړتيا موندلې وي. د دې موضوع تفصيلي خپرنه موږ له خپل هدف څخه ليري کوي. د پخوانيو روايتو او اوسنيو خپرنوله مخي د پښتو الفبې ايجاد، ياپه يوه روايت سمول د غزنوي سلطان محمود (۳۸۷-۴۲۱ هـ ق) زمانې ته رسېږي. داروايت د خيراللغات دمؤلف قاضي خيرالله نونباري له خوا دنوموړي کتاب په

مقدمه کي (د ۱۹۰۳ع چاپ) بيان سوي او وروسته عام سوي دى. قاضي خيرالله د دغه روايت نه راوي ښوولى دى او نه يې هم ماخذ، چي خپرونکي دي دنورو خپرنوله پاره ورته مراجعه وکړي. علامه رشاد (۱۳۰۰-۱۳۸۳ هـ ش) د دغو روايتو تريادوني وروسته د پيرروښان بايزيد (۹۳۱-۹۸۰ هـ ق) هغه ادعارانقلوي چي وايي پر عربي تورو باندي د پښتو تورو زياتول دده (بايزيد) کارنامه ده. (۱) د پښتو تورو په جوړولو کي دروښان پيردغه ادعاده يوپياوړي مريد او پيرو دولت لوانې په دغه بيت سره تاييد کړې ده:

افغاني لفظ مشکل و، لوست کوېښ نه شه ورته وشوه، کنده ديارلس حرفونه

د پښتو د اتوري دروښان پيردلى عقيدوي اوسياسي مخالف اخوند دروېزه ننگرهارى (۹۳۹-۱۰۴۸ هـ ق) له خوا هم کارسوي دي اوله همدې استعمال څخه گيورگ مارگنسترنې (۱۸۹۲-۱۹۷۸ع) داسي نتيجه اخيستې ده چي گويادروښان پيرپورتنۍ ادعا حقيقت نه لري (۲). که د غزنوي سلطان محمود په وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد ترلاسه هم سي، له دې حقيقت څخه سترگي نسي پټېدلای چي دغي الفبې دايجاد له زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بيا دروښان پيرتروخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پرله پسې تداوم نه دى موندلى او که يې موندلى هم وي، زمورپه واک کي داسي اسناد نسته چي له هغو څخه دي د دغه تداوم دسته والي په باب داستدلال له پاره کارواخلو. د موجودو اسنادوله مخي د پښتو الفبې مستند ليکلى ثبت چي وروسته يې زمورترزمانې پوري له ډېرو بدلونونو سره پرله پسې تداوم موندلى دى، د خيرالبيان ليکدود دى چي زمورپه خپرنو کي ورته روښاني ليکدود ويل سوي دى. روښاني

ليکدود د دغه غورځنگ په نشراتو او شعري دېوانونو کې پالل سوئ دئ او په دغه ليکدود باندې ليکلي سوي نسخې د پښتونسخوپه زېرمو کې موندل کېږي. ترروښاني ادبياتو، چې مرادمي دروښاني غورځنگ د پيروانو دېوانونه دي، په هاخوازموږ په لاس کې اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چې دغه ليکدود دې يې پالل وي.

دروښان پيرلوی مخالف اخوند دروېزه او دهغه پيروان ځان ته خپل پښتوليکدود لري چې په خپله نوعه کې خويو جلالليکدود ورته ويلاي سو، مگر له روښاني ليکدود سره يې په ځينو برخو کې ورته والی ليدل کېدای سي.

تر دغه ليکدود وروسته نو زموږ مخي ته د خوشحال خان خټک ليکدود (ځنځيري ليکدود) راځي. داليکدود د خوشحال خان خپل ايجاد دئ. دده خپل آثار او دده د زامنو او لمسيو آثار په دغه ليکدود ليکل سوي دي او څېړنې يې ترروښاني ليکدود ځکه زيات دئ، چې د خوشحال خاني غورځنگ ادبي ايجادات ترروښاني غورځنگ زيات او پراخ دي. د خوشحال خاني ليکدود يوه وروستۍ بيلگه، چې دده تر عصر ډېر وروسته دده د کورنۍ د يوه پردېس غړي دوست محمد خټک په قلم را پاته ده، د بحر العلوم (۳) خطي نسخه (د ۱۲۹۰ هـ ق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کې دوست محمد خټک خپل قبيلوي نوم (تخلص) په خوشحال خاني ليکدود ليکي او د خټک کلمې د (ت) پر ځای (ط) کاري او ترلاندې (۴) ورته ږدي.

د پښتوليکدود د تاريخي سير څېړونکي د پتي خزاني او د دغه عصر د ليکدود په باب هم ږغېږي. خو څرنگه چې د پتي خزاني دغه اوسنۍ نسخه په ديارلسمه هجري پېړۍ کې خطاطي سوې ده، ځکه نو دهغې له رويه د اصلي نسخې د ليکدود په باب تبصره کول ماته مشکله ښکاري.

خو دهغو نسخوله مطالعې څخه چې دغه عصر ته نژدې يا تر هغه وروسته ليکل سوي دي، داسي ښکاري چې د خوشحال خاني ليکدود تر اغېزې لاندې چې ليکلي سوي نه وي.

خو دا خبره مو بايد په ټينگه په پام کې نيولې وي چې له خطي نسخو څخه په يوه عصر کې د مروج ليکدود يا پخپله د ليکوال يا شاعر لخوا کار سوي ليکدود معلومول ډېره گرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخوپه کاپي کولو کې خپله ځاني سليقه او خپله لهجه هرو مرو داخلي (۴).

په افغانستان کې داميرشير عليخان تر زمانې پورې چې د پښتو کوم ليکدود په لېږد کې لږ بدلون سره رواج درلود، هغه ليکدود دئ چې په مشخصه توگه له احمد شاهي عصره راهيسي په پښتوليکنو کې پالل کېدئ. دې ليکدود کومه معياري بڼه نه درلوده او ترزياتي اندازې پورې د هر ليکوال او شاعر په سلیقه او برداشت پورې تړلې و.

په شلمه پېړۍ کې چې افغانستان ته د تجدد او مدنيت پالنې اغېزې د امير حبيب الله خان (سراج

الملت والدين) په پاچهۍ كې د سراج الاخبار د خپرونو له لاري ورسېدلې ، نو پر څنگ يې د پښتون نشراتوله پاره عيني زمينه برابره سوه. سراج الاخبار په لومړي سر كې په سنگي چاپ خپرېدئ او وروسته چي د عنايت مطبعه په كابل كې تاسيس سوه (۱۹۱۱ع) ، سراج الاخبار هم په حروفې تورو خپل نشرات پيل كړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامين او اشعار يې هم په همدې تورو خپرول. ځكه نوموړې ددغي دورې پر پښتوليكدود باندې د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سوږغېدلای. موږ ته معلومه ده چي په سراجي عصر كې د حبيبيې مدرسې له پاره د پښتو درې كتابونه د مولوي صالح محمد په قلم ليكل سوي دي. دا كتابونه اوس زما سره نسته خو پخوا مي تر نظر تېر كړي وه. په هغو كې لومړۍ پښتو كتاب د بناغلي عبدالكريم بريالي (د پښتوليكدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ كې په لنډه توگه معرفي كړې دئ. ماته ددغه كتاب په باب د بناغلي بريالي له بيان او خپلو مشاهداتو څخه څرگنده سوه چي د كتاب ليكدود له هغه رسم الخط سره ورته دئ، چي وروسته د امانې عصر په (مرکه د پښتو) كې هم منل سوي او تاسي به يې په راتلونكو كړنو كې تفصيل ولولئ.

داميرامان الله خان په روښانه دوره كې د پښتوليكدود له پاره منظمه رسمي هڅه دهغي ټولني له خواله سره راپيل سوه ، چي مرکه د پښتو نومېدله (۵) .

مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش كال دمخه منځ ته راغلې وه اولومړۍ رئيس يې مولوي عبدالواسع خان كاكړ او تر هغه وروسته يې دوهم رئيس عبدالرحمن خان لودين و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکيلات اساسی افغانستان) كې يې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. ددې مرکې وظيفې د پښتو ژبې د قاعدو جوړول او د درسي كتابو ترجمه كول او نقلول وو (۶). د بناغلي رفيع صاحب د څېړنې له مخي ، دې مرکې چي د پښتو الفبې له پاره كوم ليكدود ټاکلی و ، له اوسني مروج ليكدود سره يې زيات توپير نه درلود. يوازنی توپير يې دا و ، چي د (خ) ښځه له پاره يې د (ح) گرافيم ته يو ټکی پرسر بل په غېږ كې وركاوه. له هغو بېلگو څخه چي بناغلي رفيع صاحب د (يوازينۍ پښتو) له كتابه رااخيستي دي ، ښكاري چي مرکې د كندهارۍ لهجې ځانگړتياوي منلي وې. چي تفصيل به يې تاسي په راتلونكو پاڼو كې ولولئ.

د ليكدود كوم اصول چي (مرکه د پښتو) ټاکلي وه ، په طلوع افغان اخبار كې هم په لږو ډېر توپير سره تعقيبېدل. خوبل چاپي د پالو هڅه نه كوله او تر ډېرې اندازې د كاغذ پرمخ پاته سوي دي. (۷)

مرکه د پښتو د امانې دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده. كله چي په هيواد كې ترسوقي انارشۍ وروسته دولتي نظم د اعليحضرت محمد نادر خان او دهغه د غښتلو وروڼو په موټه ټينگ

سو، ورسره سم یې په کابل کې د (انجمن ادبی) تر جوړېدو (۱۳۱۰ ش) یو کال وروسته په کندهار کې د پښتو انجمن خښته کښېښووله سوه.

د پښتو ادبي انجمن د ۱۳۱۱ ش کال د لیندۍ په نهمه نېټه د کندهار ولایت په عامه سلامخانه کې د وزیر محمد گل خان مومند په وینا پرانیستل سو. نوموړي په خپله پرانیستونکې وینا کې د انجمن دندې داسې بیان کړې:

۱- انتشار د یوه مجله علمي او ادبي او اجتماعی او تاریخي چی د پښتانه د شان سره ښایي او مناسب د دغه کام او ژبی یی .

۲- جمع او تدوین د لغات متفرقه د پښتو په هر کام او هر کلی کی د پښتنو چی هر چیری وی او دفع او ورکول د مفهوم دا اختلاف د لغات چی بلا اندیشه د کوم مصیبت څه په میانخ کی وی یا پیدا شی.

۳- جمع کول او ټولول د ادبی کتابونو د پښتو، چی مطبوع یا غیر مطبوع وی او تشویق د تصنیف او تالیف د داسی آثار ادبیه.

۴- ترجمه د درسی کتابونو چی په موجب د پروگرام رسمی د وزارت معارف د افغانستان په مدرسو او مکتبو کی ویل کیږی.

۵- ترجمه او تالیف د نور مفید علمي او فنی او تاریخي او غیره کتابونه عصری دهری ژبی چی وی په شرط ددی چی خلاف د عقاید اسلامی د مسلمان ملت د پښتون او مخالف د سیاست د حکومت مستقله د افغانستان نه وی.

۶- تاسیس دیو (ملی کتب خانه د پښتو) او هم ضمناً د هغه کتابونو چی د پاسنی مطالبو د پاره مفید وی.

۷- په ذریعه د نشر د ((مجله ادبی)) جلب توجه د تمام ملت ودی خواته او حاصلول د نیک بینی په نسبت د ((پښتو)) (۸).

د انجمن په دندو کې د لیکدود په باب مشخصه یادونه نه ده سوې خو د انجمن له نشراتو څخه څوک معلومولای سي چې د لیکدود یوه ټاکلې لار یې تعقیبوله او ښاغلی بریالی وایي چې "... د لیک په اند از کښی لږ بدلون راوستلی ... (۹). ښاغلي رفیع په ژبپالنه کې د انجمن د تشکیلاتو او نشراتو په باب ښه پوره څېړنه کړې ده خو د لیکدود په باب یې څه نه دي ویلي .

د کندهار د پښتو ادبي انجمن په ۱۳۱۲ ش کال د کابل له ادبي انجمن سره یوځای سو او د دواړو له ترکیبه څخه پښتو ټولنه منځ ته راغله.

پښتو ټولنه د ۱۳۱۲ ش کال د ثور په لومړۍ نېټه تاسیس سوه. دې ټولني خپل کار او وظایف تر خپلو مخکښو انجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:

- ۱- د افغانستان د تاریخ تدوین او د افغانستان په تاریخي څرنګوالي له هره پلوه پوره ، پوره رڼا اچول
- ۲- ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار (فولکلور) د وطن له هره ګوته راټولول او نشرول.
- ۳- د یوې عصري او عملي ژبي په حیث د پښتو ژبي د راژوندی کولو او تدوینولو کار.
- ۴- د کابل مجلې او کالنۍ او نورو وطنی جرائدو په واسطه ادب او ژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په یو ابرو مند صورت د افغانستان معرفی کول. (۱۰)
- په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولنې په اهدافو او وظيفو کې یو ژور بدلون راغی او د نویو وظيفو په لړ کې یې د پښتو ژبي د لغاتو او قواعدو تدوین ، د ضرورت له مخې د نویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي او لغوي څېړنې او د پښتو په لسانی علومو پورې مربوط آثار لیکل او خپرول شامل سول. (۱۱)
- پښتو ټولنه د هماغه پیل څخه د لیکدود د یو کولو په لټه کې وه خو د دغه هدف د ترسره کېدو له پاره یې لومړنۍ منظمه هڅه تر خپل تاسیس پنځه کاله وروسته د ۱۳۲۱ ش د جوزا په میاشت (۲۱ می ۱۹۴۲ ع) د یوې غونډې په ترڅ کې چې دهیواد ۲۵ تنه پوهان او لیکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پر یو ویشتمو اختلافي موادو باندې تریخت وروسته فیصله وکړه . تردې فیصلې شپږ کاله وروسته یې بیا د ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه (۳۰ اګست ۱۹۴۸ ع) د افغانستان اولرو پښتنو یوې ۱۹ کسيزې ډلې غونډه وکړه او په هغه کې یې پر یو لږ اختلافي موادو فیصله وکړه . دریمه فیصله د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اګست ۱۹۵۸ ع) د افغانستان ، پېښور او پښتنو لیکوالو او پوهانو په ګډون غونډه وکړه او د لومړۍ فیصلې پر څلورو موادو یې له سره بیا غور وکړ او د نورو ۷۳ موادو پر سربېرې موافقه سره وکړه .
- په دې فیصلو کې د پښتو الفبې پر سرله (ښ - ږ) پرته نور اختلاف نسته او هغه هم په ټولو فیصلو کې (ښ) ټاکل سوی دی . په لومړۍ فیصله کې په (لږ - ولاړ) کې د (ولاړ) شکل فیصله سوی دی او په دوهمه کې دواړه صورتونه منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کې په (لڅ - لوڅ) کې (لڅ) فیصله سوی دی خو په دریمه فیصله کې بیرته په (لوڅ) باندې تعدیل سوی دی . په لومړۍ کې په (مونږ - موږ) کې (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کې دواړه منل سوي دي . دغه راز په ټولو فیصلو کې (ښ - غږ) دواړه شکله منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کې د ارواښاد الفت د کتاب په حواله د (شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خو د ښاغلي بريالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کې ورته کښل سوي دي (دواړه صحیح دي) خو د دوهمې فیصلې په برخه کې یې دغه اختلاف ته (دواړه) قیدنه دی وراچولی (۱۱۵ مخ) . زمالاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چې د دغه اختلافي روایت حقیقت څان ته معلوم کړم .

ددې فيصلو ټول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي اولو ستونځي يې داروا بنادگل پاچا الفت په (ليکوالی، املاء وانشاء) نومي اثر کي او دغه راز د بناغلي عبدالکریم بريالي (د پښتوليکدود) په نامه کتاب کي لوستلای سي. لکه وړاندې چي مي مثالونه راوړل، په دغودو و کتابو کي راغلي فيصلې يوله بله توپير سره لري.

د ليکدود په برخه کي ددې فيصلو تطبيقي اړخ په افغانستان کي تر يوې اندازې عملي سوځکه چي يوراز مرکزي دولتي ملاتړ ورسره موجود و. خو تر کومه ځايه چي ماته معلومات سته په لرو پښتنو کي د آزادو مطبوعاتو والي ددغو فيصلو په تطبيق کي خنډونه اچول او عملي اړخ يې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دی.

زموږ معاصر ژبپوه دوکتور زيار صاحب دغو فيصلو ته د اهميت په سترگه نه گوري او وايي چي^{*} پخوا به په پښتو ټولنه يا پښتو مرکه کي داسي کار کېده چي لاس به پورته کېده، که به دکندهاريانو لاسونه زيات شوه دکندهاريانو پښتوبه شوه، که به دننگرهاريانو دزيات وو، دهغو به شوه. خوموږ داکار پرېښوده... زموږ له پښتو ټولني او بيا ستر انسان محمد گل خان سره داتوپيرو چي هغوی لومړی غوښتل چي د لاس په پورته کولو اوريفرنډم له لاري يو سټنډرډ ليکنی فورم پيدا کړي او په تېره بيا وزير محمد گل خان د خلکو په څولو کي ژبه ورسموله، دا امکان نه لري ... (۱۲)

په افغانستان کي دکره پښتو ژبي د غورځنگ ترمنځ ته راتگ وروسته د پښتو ټولني په فيصلو کي لاسونه ووهل سول او د(شو، سو، ...) فيصلې خويې د پښتو ستورول خوالاهم ماتي سوې. اوداکارد ددې حقيقت ښکارندويي کوي چي د فيصلو پروخت درا يو اتفاق نه و او د پوهاند زيار صاحب خبره پر ځای ده.

د پښتوليکدود په باب وروستی فيصله د باره گلی د سيمينار فيصله ده. داسي مينار په ۱۹۹۲ع کال په باره گلی کي د پښتونخوا او افغانستان دمهاجر وليکوالو په گډون جوړ سو. د سيمينار د منځ ته راتگ زمينه دهغو ټولنيزو او کلتوري اړيکو له امله برابره سوه چي په افغانستان کي دثورد بخولي (فاجعې) له خاطر په پاکستان ته دافغانانو دډله ييز مهاجرت وروسته دلرو او برو پښتنو ترمنځ ټينگي سوي وې. په دې سيمينار کي دتېرو فيصلو ځيني مواد تعديل سول او د بناغلي رفيع صاحب دخولې خبره ده چي په مجموع کي هغه ليکدود ترډېري اندازې ومنل سو چي په افغانستان کي پالل کېدئ. داسي ښکاري چي د سيمينار له نتايجو سره ځينو پوهانو، چي په سيمينار کي يې برخه نه وه اخيستي، په ځينو برخو کي موافقه نه درلوده. د پېښور نامتو ليکوال اروا بناد قلندر مومند خوله لومړي سره د سيمينار پرضد و. ځکه ده خپل ځان ته

نوی لیکدود را ایستلی و او کتابونه یې (پته خزانة فی المیزان او خیرالبیان او نور) هم په خپاره کړي وه. پوهاند دوکتور زیار صاحب د باره ګلۍ فیصلوته انتقادي نظر لري او لیکي چې په دې سیمینار کې ځینې منلي او عامي سوي سموني بیرته باطلې سوي دي. لکه عربي ټول پوړیونه په اړه بڼه لیکل لکه قميص، طمع، شمط، نیم کانسو نینټي (معدوله) و اونه لیکل لکه په خله (خوله)، گټ (ګوټ) ... کې، همدارنګه د پښتو اوږده یا مجهول (و) پر ځای له پېښ (ضمې) او اوږدې یا مجهولې (ې) پر ځای له زېر (کسرې) کار اخیستل لکه په گمان (ګومان)، رمان (رومان) او ګله (ګېله یا ګیله)، ډمو کراسي (ډېمو کراسي) اوله دې ټول سره تر (ک)، (ګ) غوره ګڼل چې یو بې سرو بوله کاردی، ځکه دا څو کوم غبرګونیز سپمول نه دی چې کړی ور واچول شي او خوشې یو توری پر پښتو اېڅې (الفباء) ورسباری شي چې هم تخنیکي ستونزه (تایپ، کمپوز او پرینټ په اړه) رامنځته کوي او هم اقتصادي او مهالي هغه. (۱۳)

دې سیمینار ته د زیار صاحب ۱۲۲ معیاري آرونه وړاندې سوي وه خو و نه منل سول چې دوکتور زیار له دې بابت خپل ناراضیتوب ښوولی دی. (۱۴)

ډاکټر پالوال د باره ګلۍ له دې فیصلې سره موافقه نه لري چې وایي په پښتو کې (مد) نسته. د پالوال صاحب په عقیده پښتو مد لري او ده د همدې موضوع او یولړنور و خبرو په باب خپل دلایل په تفصیل سره پخپل نوي کتاب (معیاري پښتو-۹۷ مخ) کې راوړي دي.

ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادم ل په دې برخه کې مصلحت آمېزه نظر ورکوي او لیکي: "... کومې فیصلې چې د دې سیمینار په نتایجو مرتبې شوې د تطبیق ساحه یې د پخوانیو فیصلو په پرتله ژوره او پراخه وه، خوزه ورسره دا خبره زیاتول غواړم، چې دا فیصلې ځینې تخنیکي مشکلات لري، د دې لپاره چې د تطبیق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان، پښتونخوا (سرحد) او جنوبي پښتونخوا (بلوچستان) د متخصصو ژبپوهانو یوه ډله بیا پرې غور وکړي، هغه مشکلات او تخنیکي ګرانۍ چې پکې شته، هغه پکې رفع کړي او بیا یې د تطبیق ساحې ته وړاندې کړي وروسته تردې باید د پښتنود بېلو بېلو سیمو او ثقافتی حوزو رسم الخطونه سره یووي. (۱۵)

ښاغلي هیوادم ل دا تخنیکي ګرانۍ ښوولي نه دي چې کومې دي خود بیان له سیاقه یې ښکاري چې له فیصلو سره یې بشپړ توافق نسته.

د پښتو لیکدود په باب ځینې شخصي او انفرادي هڅې هم سوي دي لکه د شهید خان عبدالصمد خان لیکدو، د وزیر محمد گل خان لیکدود، د قلندر مومند لیکدود او نور. خود دې ټولو لیکدودونو د دهغوی د مخترعینو تروفات وروسته ورتړلي سوي دي.

د لیکدود په ټاکلو کې زه داسې نظر لرم چې موږ باید د پښتو ږغونو (فونیمونو) له پاره

د سيمبولونو پر ټاڪلو فيصلې وکړو، نه د تلفظونو په باب. د مثال په توګه پردې خبره بايد توافق وښيي چې اوږده يا مجهوله (ې) څه راز وليکل سي. په دې برخه فيصله سوې ده چې دوه ټکي دي سرپر سرور کړه سي. بس همدافېصله ده. اوس که د ژبې ويونکي په هر لغت کې دا وېږدي (ې) اړتيا احساس کړي، همدغه شکل به ورته راوړي. موږ که په ليکدو کې دا خبره فيصله کوو چې اوږده (ې) دي په پلاني کلمه کې استعمال سي، دا د ليکدو د سمون نه ده، بلکې د تلفظ اصلاح کول دي. د تلفظ اصلاح کول په فيصله نسي ترسره کېدلای بلکې دهغه له پاره يو اوږد تدريجي بهير او مشخص ژبني او تاريخي شرايط برابرېدل لازم دي. د ليکدو د پسر د اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده اوزموږ د ژبې متخصصين ورته ډېره پاملرنه نه کوي. د پښتو ټولنې په فيصله کې ويل سوي وه چې شو، شم، شي به ليکو - بخښل، کښېنستل به ليکو - چې، کې، مې به ليکو - ريغ، غږ به ليکو، نور د هر چا خوښه چې هر راز يې تلفظ کوي. سو، سم، سي يې تلفظ کوي او که بخل او کښېنستل او که چې، کې، مې. د دې عجيبې فيصلې له مخې نو گويا د (ش) گرافيم د (س) او ازمه ورکولای سي، (ښ) چې په کومو تورو کې راغلی دی، دانگرېزي په شان ګونګ (silent) کېدلای هم سي او مجهوله (ې) د معروفې (ي) کار هم ورکولای سي. د (ښ) او (ږ) په برخه کې دا خبره پرځای ده چې ليکلی گرافيم بايد په همدې شکل وي خو په وينګ کې دي هره لهجه خپل داپه پام ونيسي، ځکه دا د عين گرافيم او فونيم بېلابېل تلفظونه دي. مګر د (سو) او (شو) په باب دا حکم چې (شو) به يې ليکو، نور د هر چا خوښه چې څه راز يې تلفظ کوي، يوه بې بنياده خبره ده. ځکه (س) او (ش) دوه جلا رنګونه او دوه سره بېل گرافيمونه دي او پښتانه د دواړو په ليکنه او لوستنه کې هيڅ راز مشکل نه لري. دا به يوه ژبني مضحکه وي چې (ش) به ليکو، که يې څوک (س) تلفظ کوي، پروانه لري. که دا د يوې قاعدې په توګه ومنل سي نو آيا په نورو شين لرونکو لغاتو کې به هم دا اجرا وړ وي که يا نه؟ له بلې خوا چې لهجوته د تلفظ حق ورکول کېږي او د (س) او (ش) په تلفظ کې دوی خپل اختيار لري، نو په ليکلو کې ولي دا حق نه ورکول کېږي. که د تلفظ له پاره د دغه شان حکم په برخه کې ژبني جواز موجود وي، نو ولي يې په ليکلو کې دغه راز جواز نسته. دا کار که څوک دنه پوهېدنې له مخې کوي يا يې يو ډبل له مراعته کوي، په دواړو صورتو کې زما په نظر د ژبپوهنې په اصولو کې يوناوړه بدعت دی. د دې پرځای يې معقوله فيصله داده چې د کښېنستل او کښېناستل دواړه شکله دي ومنل سي، چې - مې - کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول، همداسي دي وليکل سي او که يې په معروفه تلفظ کاوه د (چي، مې، کې) په شکل دي وليکل سي. په دې صورت کې به نو د الفبې يوه گرافيم ته د تلفظ دوه بارونه ورپه شاسوي نه وي. په انگرېزي ژبه کې د همدې ضرورت له خاطر د (ي) چې colour او labour - color او labor دواړه شکله هم په ورځنيو ليکنو کې کارېږي او هم يې په

ډیکشنریو کې ثبت کړي دي. ما له همدې اسیته دانگرېزي ژبې ډاکسفورډ کوچنۍ ډیکشنری (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلور ردیفونه سرسري وکتل او یوزیات شمېر توپیري ثبتونه مي پکښې وموندل. که مي ټول ردیفونه کتلي وای، د توپیري لغاتو شمېر ترسوو هرومرو اوښتی. د اتوپیري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بریتانوی او امریکایي لیکنه یې توپیر سره لري:

Arbour	Arbor (US)
Ardour	Ardor (US)
Armour	Armor (US)
Axe	Ax (US)
Behaviour	Behavior (US)
Cesarean	Caesarean (US)
Caesium	Cesium (US)
Calk	Caulk (US)
Cancell	Cancel (US)
Catalogue	Catalog (US)
Caecum	Cecum (US)
Coenobite	Cenobite (US)
Centre	Center (US)
Centreboard	Centerboard (US)
Centrefold	Centerfold (US)
Clamour	Clamor (US)
Colour	Color (US)
Coulter	Colter (US)
Cosy	Cozy (US)
Defence	Defense (US)
Disfavour	Disfavor (US)
Dishonour	Dishonor (US)
Distil	Distill (US)
Dolour	Dolor (US)
Draughty	Drafty (US)

هغه لغاتونه چي (Z) یې په (S) باندې اوښتی وي.

Apologize	Apologise
Atomize	Atomise
Authorize	Authorise
Baptize	Baptise
Bastradize	Bastradise

Canalize	Canalise
Capsulize	Capsulise
Centralize	Centralise
Characterize	Characterise
Civilize	Civilise
Collectivize	Collectivise
Commercialize	Commercialise
Computerize	Computerise
Criticize	Criticise
Customize	Customise

د همدې څلوروردیفونو رېپلا بېل توپيري لغاتونه

Artifact	Artefact
Bail	Bale
Barracouta	Barracuda
Blether	Blather
Bogeyman	Bogyman
Bogey	Bogy
Bond	Band
Botch	Bodge
Boult	Bolt
Brag	Bragg
Burk	Berk
Caddy	Caddie
Calix	Calyk
Carvel	Caravel
Castor	Caster
Combe	Comb
Coney	Cony
Dean	Dene
Dike	Dyke
Dispatch	Despatch
Doyley	Doily
Dryer	Drier
Dryly	Drily

هیڅ انگرېزي ژبی له دې توپيري لغاتو څخه هیڅ یوه ته غلط یا معیاري نه وایي. د دواړو ډولونو ثبت

او کارول يې په ټوله معنا اختياري دي .

موږ که د دوکتور زيار صاحب خبره ژبه دخلکوپه خولوکي وراصلاح کوو، نو په دې هم بايد سر خلاص کړو، چي دا بار مزله ته نه رسېږي. عملي او معقول حل يې هغسي دی، لکه ماچي بيان کړ. په دې صورت کي به له لهجوي اصطکا کونو څخه هم خلاص سوي يو او په بېخايه ناندرو به مو وخت هم نه وي ضايع سوي .

لهجوي تلفظونه دهغو خپلو ويونکو ته پرېږدئ. که يې د تغير اړتيا او شرايط برابر سول ، هرو مرو بدلون پکښې راځي. زما د خپلي مشاهدې له مخي دېرش کاله وړاندي ماله خپلو پکتيا والو ټولگيو الو څخه د پوهنتون په ليليه کي د خور، مور کلمات د خبر، مېر په شکل اورېدل. اوس يې هغوی پخپلو منځو کي لاهم نه سره وايي. د تلفظ دا سمېده د پښتو ټولني د فيصلو معجزه نه ده بلکهي دهغو اجتماعي اغېزو نتيجه ده چي زما پر دغو ټولگيو الو باندي د نورو لهجو له پښتنو سره د گډ ژوند له لاري پرېوتلي وې.

د کندهار په پارسيبانانو کي زما د وړکتوب پروخت په (غ) باندي د (ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه. خواوس د اتلفظ ترزياتي اندازې پوري په تېره بيا په نوي تعليم يافته نسل کي له منځه تللی دی. نه کومه فيصله ترمنځ سوې ده او نه تلفظ په فيصلو باندي بدلون مومي.

۱(خير البيان د کابل چاپ - سريزه - ۲۲ مخ

۲(هماغه اثر ، هماغه مخ

۳(بحر العلوم د ديني عقايدو ، فرايضو ، نصيحتونو ، حکمتونو او اخلاقي ، تاريخي او عرفاني کيسو يوه منظومه مجموعه ده چي زيات وکم شل زره بيته کېږي. د دې کتاب يوازنی نسخه د مولف پخپل ليک د کابل په ملي آر شيف کي خوندي ده. لومړۍ برخه ، لس زره بيته يې د دې قلم چلوونکي له سريزي او حاشيو سره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابره کړې او په ۱۳۸۳ هـ ش (۲۰۰۴ع) کي چاپ سوې ده. په دغه کتاب کي دوست محمد خټک د خان د پېژندلو په باب وايي چي د محمد اکرم زوی ، د کرم خان لمسی او د زمان خان کړوسی دی. په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي يې زمان خان د زرنام خان زوی د پايښه محمد خان لمسی د عبد القادر خان خټک کړوسی او د خوشحال خان کړوسی بللی دی. دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتاب خوشحال خان خټک او دده ادبي مکتب - ۱۸۱ مخ کي د مرحوم بينوا د پښتونستان نومي کتاب د ۴۱۵ مخ په حواله ، زرنام خان د عبد القادر خان زوی بللی دی .

۴(د دې کار مثالونه دان د پاسه دي او حتی نن ورځ چي د متن برابرولو اصول ټاکل سوي او په

ټولنوژبو کي خپاره سوي هم دي ، د متونوبرابرونکي د شاعري په لهجه کي لاس وهي او په اصطلاح معياري کوي يې . د (په) پرځای (پر) په تنباسي او برعکس يې لاهم . د عبدالقادر خان خټک د پوان په کندهاري لهجه او د احمد شاه بابا ، ميرزا حنان بارکزي ، شمس الدين کاکړ او ... د پوانونه په يوسفزي لهجه خپروي .

۵(زموږ ليکوال دانوم د پښتو مرکز کاري چي سمه بڼه يې هم داده . خوموږته په کار ده چي دځايو ، ټولنو او مرکزو په نومو کي لاس ونه وهو او د چا خبره معياري يې نه کړو . د اکارموبيا بل وخت دنوموړي عصر د پښتو ژبي په گرامري خپرونه کي خطا باسي . د اکټرپالوال په (خوشال خان) باندي د خوشحال خان خټک دنامه بدلول هم د شاعري په نامه کي لاسوهنه بولي او کړي يې . (وگ: معياري پښتو - ۴۳۲ مخ)

۲(رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه - ۸۴ مخ ، ۱۳۲۱ ش ، کابل
۷(په رويداد لويه جرگه دارالسلطنه کابل ۱۳۰۳ چي د پښتو وينا وکومه برخه خپره سوي ده ، په هغې کي د مرکې ليکدود کورټ په پام کي نه دئ نيول سوی .

۸(ژبپالنه - ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال د ۱۸ ، ۱۹ مخونو په حواله
۹(د پښتو ليکدود ۱۰۴ مخ

۱۰(وينس - راز محمد - پښتو کتابونه - ۴ مخ - پښتو ټولنه - ۱۳۳۷ ش

۱۱(پښتو کتابونه ۱۲ مخ

۱۲(ښکلامجله - څلورم کال ، دريمه گڼه ، ۵۰ مخ .

۱۳(د پښتو ژبي دودې اړتيا اولارې چارې - ۸۴ مخ

۱۴(ده د سيمينار افغان برخه والوته په انک (طعنه) سره د (لاستکوي) لقبونه ورکړي دي اوځيني نور پښتوري برخه وال يې د (شيخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وگ: پښتو - پښتانه ، ۳۱۰ - ۳۱۱ مخونه)

۱۵(تېر ماخذ ۲۴ مخ .

معيار — د ژبې د معيار کولو اړتيا او اړتيا

څرنگه چې موږ پخپله ژبه کې د معيار ټاکلو له پاره په ليري زمانو کې کومه تاريخي او مسلسل له عنعنې نه لرونو مجبور يو چې دنورو ژبو د معيار ټاکلو جريان دخپلي ژبې د معيار کولو له پاره دلارښود په توگه لومړی زده کړو او بيا يې کوزده کړو.

ماته اوس سمدلاسه ددې امکانات سته چې دانگرېزي ژبې د معياريت پر هڅو باندې څېړنه وکړم او بيا ددغو هڅو په رونا کې د پښتو ژبې د معيار کولو پر مسئله باندې وږغېږم. ددې څېړنې په ترڅ کې به پخپله د معيار (Standard) مقوله هم لږ وږه پرتشريح سي.

په اروپايي ژبو کې د معيار (standard) مفهوم په بېلابېلو معناوو سره ثبت سوئ دئ چې په هغو کې يې لږترلږه دوې اساسي معناوې تر نورو ډېرې څرگندې دي. لومړۍ يې دنظامي سمبول مفهوم دئ چې په هغه کې بيرغ، مجسمه ډوله تصويرونه او نور راتلاي سي. دغه سمبولونه د جگولکرو پر سر دودانيو يا نورو ځايو پر سر ځوړندوي او د يوه معتبر مرکزي ځای دښوولو وظيفه سرته رسوي. دغه ځايونه د فوجيانو د غونډېدو مرکزونه څرگندوي لکه د پاچا دودانۍ، دغتوا شرافويا آمرينو دودانۍ نښانونه. د معيار يا سټنډرډ په دغه راز استعمال کې د عموميت، يووالي اولږترلږه ديوراز متحد الشکل والي ژور مفهوم نغښتی دئ.

د معيار دوهمه معناله لومړۍ څخه بېله ده. په دې معنا کې معيار د يوې اندازې يا وزن يوه نمونه رابښي. د مثال په توگه دا ورډوالي د اندازه کولو فلزي ميله (نيم گزی)، د ظرفيت د معلومولو لوبښی، د وزن دښوولو اوسپنيزه کتله (کانی) او نور.

يو بل معيار هم سته چې د اصل (original) په معنا د نقل (copy) په مقابل کې کارېږي. کاپي په ورځنيو چارو کې د يوه واحد قانوني څرگندونې په توگه کار ورکولای سي خواصل ته بايد وروستی او نهايي مراجعه وسي. په مثال کې يې د ليک اصل، د کتاب اصل، د فرمان اصل او نور راوړلای سو.

په دې ټولو معيارو کې دا اعتبار authoritative، عموميت commonality، يووالي unity او متحد الشکل والي uniformity مهم مفاهيم په گډه پراته دي.

په راتلونکو پاڼو کې به ولولو چې دغه مفاهيم څرنگه د معيارې ژبې په اصطلاح کې په کار اچول سوي دي او په دې ترڅ کې به ووينو چې انگرېزي ليکوالو څرنگه د معيار اصطلاح له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ څخه کار کړې ده او هم به دغه راز هغه هڅې وڅېړو چې په دې اړه دنونسمې او شلمې پېړۍ په ژبنيو انکشافاتو کې سرته رسېدلي دي. خبره به وار دواړه پخپله له معيارې ژبې راوښلوو چې څه ته وايي؟

معيارې ژبه څه ته وايي ؟

معيارې ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چې د يوه ژبني قلمرو په هره جغرافيايي سيمه کې د پوهېدلو وړ وي. معيارې ژبه د ادبياتو او ميډيا ژبه وي او دا د يوې ژبې هغه ځانگړې نوعه (variety) ده چې قانوني يا يوڅه قانوني درېځ ورکړه سوې وي. ويل کېږي چې دا د يوې ژبې صحيح ترينه لهجه (dialect) ده. معيارې ژبه زياتره (هروخت نه) د يوه هيواد د پايتخت پر ژبه تکیه لري. د ژبې دغه شکل په ځانگړې توگه هغوزده کوونکو ته ورزده کېږي چې غواړي دغه ژبه زده کړي او د همدې ژبې ټول ليکلي متون هماغه دمعيار په نامه منل سوې املا او گرامري نورمونه پالي. ځينې په نړيواله سويه منلې سوي ځانگړتياوي چې يوه معيارې ژبه په تشخيص کېږي، دادي: — يو منل سوې قاموس يا قاموسونه چې ټول معيارې سوي لغاتونه او دهغو املاء پکښې درج وي؛ — يو منل سوې گرامر چې د ژبې ټول شکلونه، قاعدې او جوړښتونه پکښې ثبت سوي وي او هم دا خبره پکښې څرگنده سوې وي، چې کوم شکلونه بايد استعمال سي او کوم بايد نه سي؛ — د تلفظ يو معيارې او منل سوې سيستم چې ويونکي ورته د يوه علمي او مناسب تلفظ په سترگه وگوري او دغه راز له سيمه ييزو اغېزو څخه پاک وي؛

— يوه موسسه (institution) چې د دغې ژبې استعمال چاري پرمخ بيايي او دهغې استعمال د نورمونو په ټاکلو کې واک (authority) ورکړه سوې وي. لکه د فرانسې اکيډمي Academie francaise يا رويال سپېنېش اکيډمي Royal Spanish Academy چې صلاحيت لرونکي موسسې دي؛

— د يوه داسې منشور يا قانون سته والی چې د دغې ژبې ته د هيواد په قانوني سيستم کې رسمي قانوني ځای ورکړي؛

— په عامه ژوند کې (په محاکمو او مقننه موسسو کې) د دغې ژبې کارول؛

— د ادبياتو يو مرکز درلودل؛

— په همدې ژبه باندې د مهمو مقدسو کتابو ژباړل چې د ويونکو له نظره سپېڅلي او معتبر وي؛

— په ښوونځيو کې د ژبې دمعيارې گرامر او املاء تدريسول؛

— بهرنيوزده کوونکو ته د تدريس له پاره د ژبې دغه ځانگړې بڼه يا لهجه ټاکل. (۱)

دمعيارې ژبې منځ ته راتلل د بېلابېلو ژبنيو تجويزونو د برياليتوب نمايندگي کوي. دهغې ټاکل

دامعنالي، چې دهغو سيمو ژبه نور له ارزښته لوېدلې يا غورځول شوې ده، چې له دغه معيار سره توپير لري. ددې خبرې بيا معناداره چې په ځينو هيوادو کې د معيارې ژبې ټاکنه يوه ټولنيزه او سياسي مسئله ده.

د مثال په توګه په ناروې کې دوي موازي معيارې ژبې سته. يوه يې Bokmal نومېږي چې تريوې اندازې پورې د ډنمارکۍ سابقې پر هغه سيمه ييز تلفظ باندې ولاړه ده چې پر ناروې باندې د ډنمارک دواکمنۍ پروخت رواج و، او بله يې Nynorsk نومېږي چې دا بيا د لويديځې ناروې د لهجوله ترکيبه جوړه شوې ده. خوايتالويان چې حتی تر نارويزيانو زياتي يوله بله مختلفې لهجې لري، بيا هم يوه معيارې ايتالوي لري. عجيبه لاداده چې دا ايتالويانو معيارې ژبه دروم پر لهجه باندې تکيه نه لري، بلکې د فلورانس پر لهجه ولاړه ده. په اسپانيا کې هم معيارې اسپانوي د ماډريد پر ګردود باندې نه، بلکې د ډرليري شمالي ولايت Valladolid پروينا ولاړه ده. په ارجنټاين او يوروګواي کې بيا معيارې اسپانوي د دغو هيوادو د پايختو يعني د بونيس آيريس او مونتويډو د لهجو پر بنسټ تدوين شوې ده.

معيارې جرمني بيا د يوه ټاکلي ښار يا سيمې پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکې د څو سوو کلونو په اوږدو کې يې انکشاف کړی دی. د دغو څو سوو کلونو په اوږدو کې ليکوالو هڅه کوله، داسې رازليکنه وکړي چې په يوه پراخه ساحه کې د پوهېدلو وړ وي. د ۱۸۰۰ع کال تر شاوخوا پورې معيارې جرمني يوازي په ليک کې موجوده وه. په دغه وخت کې د شمالي جرمني اوسېدونکو ته، چې د معيارې جرمني ژبې پر خلاف يې د ټيټې جرمني ژبې لهجې ويلې، معيارې ژبه لکه يوه بهرنۍ ژبه داسې ايسېدله او د خارجي ژبې په شان يې زده کوله. وروسته شمالي تلفظ د معيار په توګه ومنل شو او په جنوب کې يې هم خپور وکړ. ورپسې د Hanover^۲ (په شان سيمو کې سيمه ييزه لهجه يومخيزه مړه سوه).

په معيارې فينلينډي ژبه کې د لغاتو اساسي جوړښتونه زياتره د لويديځې فينلينډي لهجې پر بنسټ جوړ شوي دي.

په يوناني ټولنه کې تراوسه لاهم د ويلو يوه معيارې ژبه نه ده رامنځ ته شوې ځکه په يونان کې هره کميونيتي خپل ځان پر نورو ګاونډيو ټولنو باندې د لرغونتوب، وقار، ذکاوت او نورو وړتياوو له مخې لوړه ګڼي. دوی تل د قدرت، ثروت او نفوذ پر ګډۍ يوله بله سيالۍ کوي او دې ته حاضر شوي نه دي چې د حکومت تر قانون په هاخوا دې د ژبې قوانين هم ولري. (۳)

په جنوبي اسيا کي د هندوستانۍ ژبي دوو معياري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چي هغه دوي لهجې هندي، د هندوستان رسمي ملي ژبه، اواردو، دپاکستان رسمي ملي ژبه او د هندوستان رسمي محلي ژبه ده. په نتيجه کي له هندوستانې ژبي څخه زياتره هندي-اردو مراد وي. نوري معياري ژبي ډېر پرله پېچلي اړخونه نه لري. دپاریس د فرانسوي ژبي تفوق دمعاصر فرانسوي ادب تاريخ په اوږدو کي په پراخه اندازه منل سوی دی او چاڅه پکښې ويلي نه دي. دبریتانیا په انگرېزي کي معياري تلفظ د لندن ښار دممتازو طبقو پر ژبه باندي ولاړ دی او دغه راز د انګلستان د ښوونځيو د خصوصي بورډ پر sociolect باندي تکیه لري.

د امریکا په متحده ایالاتو کي د امریکایي انگرېزي بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امریکایي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندي زیاتره امریکایان په روانه توګه پوهېږي. په داسي حال کي چي د امریکا د متحده ایالاتو فیدرال حکومت رسمي ژبه نه لري، زیاترو امریکایي ایالتونو انگرېزي ژبه درسمي دولتي ژبي په توګه ټاکلې ده او په هغو کي لوزیانا، نیو مکسیکو، هاوایی، پیرتوريکو، ګوام، او امریکایي سامووا انگرېزي او یوه بله ژبه درسمي دولتي ژبو په توګه غوره کړي دي. د شمالي مایانا ټاپوګان درې رسمي ژبي لري. عربي ژبه چي د پنځه ویشتنو هیوادو رسمي ژبه ده او تقریباً دوه سوه او یا میلیونه تنه ویونکي لري، دمعیاري (ادبي) ژبي پر څنګ یې خورا ډېرې سیمه یيزي لهجې، چي عامیانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وایي، هم سته. د عربو په نزد ادبي عربي، معیاري عربي (اللغة العربية الفصحی) ده. له ادبي عربي څخه یې مراد د قرآن ژبه او په شمالي افریقا او منځني ختیځ کي ډله ییزو رسنیو (میډیا) ژبه ده. په میډیا کي ټول لیکلي آثار، کتابونه، ورځپاڼي، مجلې او راز راز اسناد راځي. عامیانه یا لهجوي عربي له کلاسیکي عربي څخه ټولي راپیداسوي ملي او سیمه یيزي عربي دي چي په شمالي افریقا او منځني ختیځ کي د ویلو ورځنۍ ژبي دي. په دغو لهجوي ژبو کي ښه پوره اندازه ادبي آثار، په تېره بیا ډراماتیک ادبیات او شعرونه سته. خو کلاسیکه عربي د ټولو عربي هیوادو رسمي ژبه ده او په ښوونځیو کي هم دا ژبه تدریس کیږي.

د هر هیواد تعلیم یافته عرب هم خپله سیمه ییزه لهجه او هم په ښوونځیو کي زده کړې ادبي عربي لږوږ پرته وایي. د عربي ژبي مصري، مغربي، شامي، عراقي، خليجي، اندولسي، سوداني، حجازي، نجدی او یمني لهجې دیادوني وړ دي. تردې لنډو یادونو وروسته به هغه بهرلږ څه په تفصیل سره بیان کړم چي دمعیاري انگرېزي دمنځ ته

راتگ تروخته په انگلستان کې تېر سوی دی.

په اتلسمه پېړۍ کې د معيار اصطلاح د انگلستان په هغو ساحو کې ډېره کارېدله چې د ژبې په باب څېړنې او بيانونه پکښې کېدل. دې خلکو معيار ته د يوه ژبني ارزښت په توګه کتل او زيارې ايست چې دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنيزه توګه په رسميت وپېژندل سي.

معياريت دغه وخت ترزياتي اندازې پورې د تصفيې او سوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ. سويفت (Swift)، چې داوولسمې پېړۍ د فيلسوف جان لاک John Locke نژدې معاصرو، پخپل يوه وړانديز کې د انګرېزي ژبې د تصفيه کولو غوښتنه وکړه او څرګنده يې کړه چې دا تصفيه به همېشې وي. ده پردې خبره ټينګار کاوه چې ژبه دې تريوه ټاکلي حالت پورې تصفيه سي او بيادي نو دغه حالت پخپله د يوه اعتباري معيار په توګه ومنل سي چې دهغه له مخې د ژبې ويونکو ته لارښوونه وسي. دده دغه ټينګار د اتلسمې پېړۍ په زياترو ژبنيو نظرياتو کې يوه مسلطه موضوع سوه. د سويفت په تعقيب لارډ چسټرفيلډ Lord Chesterfield د انګرېزي ژبې د سوچه کولو او وروستي ځل سمولونځ وکړ. دغه راز يې څرګنده کړه چې ژبه بايد د يوه معيار له مخې تصفيه سي چې بيانو د يوې نمونې په توګه کار وکړي. چسټرفيلډ له دې امله ډېر خواشيني و، چې ترهغه ګرېه پورې ولي انګرېزي ژبې کومه ټاکلي معيارې بڼه نه درلوده. خو په دې يې بيا زړه ښه و، چې د معيار له نه سته والي سره سره په انګرېزي ژبه کې د مقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه چې King James سر ته رسولې وه. د اتلسمې پېړۍ ګرامريان زياتره په دې عقیده وه، چې د انجيل همدغه ژباړه ډېره ښه معيارې انګرېزي ده. په دغه مقدس کتاب کې کارسوي ژبې دوه راز ه اعتبار درلود، چې يو يې ژبني اوبل يې ديني و. پردې نظر باندې تر نولسمې پېړۍ پورې لاترياتي اندازې پورې توافق موجود و.

هيجنسن Higgenson په دې باب ليکلي وه چې د انجيل انګرېزي په عملي توګه زموږ د ژبې معيار دئ په هغه کې دنورو زياتو تاثيراتو تر څنګ د انګرېزي ژبې د ښوونې وسايل سته چې په پرتلېزه توګه يې د دوه نيمو سوو کالو په اوږدو کې بدلون نه دئ موندلئ. هيڅ يوې اکاډيمۍ يا معتبرې ډيکشنري ددې توان نه دئ موندلئ چې دغه راز عام سټنډرډ دي منځ ته راوړي، يادي ملت ته دغه شان متحد الشکله لارښوونې وړاندي کړي.

دهيجنسن په استدلال کې دوه ډېر مهم ټکي دادي چې د معيار دواړې معناوي پکښې په پام کې نيولي سوي دي. دى وايي چې د انجيل دغه ژباړه د انګرېزي ژبې معيار دئ او ددې معناداده چې دغه معيار ته بايد په اعظمي توګه مراجعه وسي. دى انجيل ته په دې خاطر هم د معيار په توګه قايل دئ چې هغه د يوې راغونډونکي او يوموتي کونکي قوې په توګه کار وکړي، د داسې قوې په

توگه چي خلگ ديولر ځانگړو ارزښتوپر شا و خواباندي راغونډېدلوته رابولي. (۴) هغه څه چي مورتته په دې نظرياتو کي په زړه پوري دي ، دادي ، چي په هغه کي د معيار دواړه معناوي په گډه سره کارسويدي. معيار له يوې خوا د داسي يوه ارزښت په توگه راڅرگندسوي دئ چي بايد ترلاسه سي اوبل وارياديوه متحدالشکل عمل په توگه رامنځ ته سوي دئ چي بايد ترسره سي . اوددې پرڅنگ داخبره هم له دلچسپي خالي نه ده ، چي دليکلو او ويلو ژبه بايد سره پتلېس سي . اساسي پوښتنه داده چي آيا له ژبني معيار څخه مراد يوه ځانگړې سطحه ده چي په ليکلې ژبه کي ځان بايد ورورسول سي او که يوه ځانگړې سطحه ده چي دويلو په ژبه کي بايد ځان ورورسول سي ؟ ددغي سخرغوتي خلاصول په حقيقت کي يوه ډېره سخته ستونزه ده اوددې ستونزي داوارولوله پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چي دمعيارې ژبي داصطلاح دکارولوپه برخه کي يې دنونسمي اوشلمي پېړۍ له ژبنيوڅېړنوڅخه څرک ايستلای سو. زه به په دې برخه کي هغه ستونزي وسپړم چي په نونسمه پېړۍ کي انگليسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه. په دې ستونزو کي يوه دلهجې اوژبي دتشخيصولو ستونزه وه اوداداسي يومشکل و ، چي حلېده يې اسانه کارنه و .

په انگلستان کي دانگرېزي ژبي دمعيارې کولودهلوځلوپه وخت کي دلهجې مسئله يوه جدي موضوع وه. دهغي داهميت اوپه معيار ټاکنه کي وهغې ته پاملرنه دمعياريت دخوځښت دبرخه والوپه ليکنو او ويناووکي ډېره توده مسئله وه. مايکل جان (Meiklejohn) خو حتی ژبه يوه لويه لهجه گڼله اولهجه يې يوه کوچنۍ ژبه بلله. (۵).

امريکايي ژبپوه ډوايت ويتني (W.Dwight Whitney) خولادلهجوپه برخه کي نورهم پرمخ تللی دئ اووايي په رښتيني معنا سره هر فرد د بل فرد په نسبت بيله ژبه وايي. دژبي هرويونکي په تلفظ اودلغاتوپه درک او استعمال اودغه رازدژبي په گرامريت grammaticality کي فردي پېچلتياوي او ځانگړتياوي individual quirks & peculiarities ، لري... د هريوه مفکوره ، چي دلغاتوداستعمال له مخي يې وړاندي کوي ، له بل يوه سره توپيرلري. په دغه توپير کي دده دکرکټر ، پوهني او احساساتو ټول فرديت شامل دئ. (۶) خودويتني نظرياتو هم جدي تناقضات درلودل. که دده له دې نظر سره ، چي ويل يې هرفرد د بل فرد په نسبت بيله ژبه وايي ، موافقه سوې وای نو ديوه هيواد دواحدې ژبي درلودل خوبيخي له امکانه وتل. ديوي واحدې او متحد الشکله ژبي دپلويانو سرهم په دغوتوپيرونوباندي ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چي ددغي ستونزي له پاره يومنلی حل پيدا کړي. دلهجوله پامه ايستل اونفی کول دمستلي حل ورته نه ښکارېدئ. ددې معضلي لومړی حل داو ، چي دژبي يوبشپړ قاموس تدوين سي چي په هغه کي دژبي ټوله موجوده

زېرمه دهغې له تلفظ سره يوځای خپره سي. دمخه تردې چې دغه رازيو قاموس برابرسي ، دانگرېزي لهجو يوه ټولنه جوړه سوه (۱۸۷۳ع) چې English Dialect Society نومېده اوپه لنډ ډول يې (EDS) بلله. ددې ټولنې هدف دهغو لغاتو راغونډول وه چې نور ورته په معياريت باندي قايل نه وه. ددې پرڅنگ يې دغه لاندي اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:

— دټولو هغو کسانو چې دانگلستان په محلي لهجو کي مطالعه کړې وه او هغو کسانو چې دمحلي انگرېزي له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول ؛

— ديوه عمومي مرکز د جوړېدو له لاري دمحلي لغاتو دراغونډونکو د کارونو خوندي کول خوترهغه وروسته دټولو دغو لغاتو د ثبتولو له پاره مواد برابرسي ؛

— دبېلابېلو هغو ډيکشنريو (collections of Provincial English Words) بيا چاپول ، چې نادري موندل کېدلې يا په لږتېراژ چاپ سوي وې ؛

— دهغو سيمه ييزو لغاتو د مجموعو چاپول چې په هغه وخت کي يې خطي نسخې موجودي وې ؛

— دلغاتو د غونډونکو، زده کونکو او ټولو هغو کسانو له پاره د اطلاعاتي منابعو ماخذونه برابرول چې په دې برخه کي عمومي يا ځانگړې دلچسپي ولري. (۷)

له دې کار سره د پوهانو عمومي دلچسپي پيدا سوه. ماکس ميولر (Max Muller) ترادبي ژبي پر لهجو باندي کارته د لومړيتوب حق ورکړ او وې ليکل:

“... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي... د ژبي واقعي او طبيعي ژوند له هغه استبداد سره سره، چې دکلاسيکو او ادبي اصطلاحانو له خوا سوي دي، دهغې په لهجو کي دي... (۸). د ماکس ميولر نظريه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظرياتو يوه برخه د سټينډرډ ژبي د پلويانو د کار په بهير کي د منلو موقع ومونده .

چي خپلي خبري سره رالندې کړم د سټينډرډ ژبي د منځ راتگ جريان په پای کي بري ته ورسېدئ او د West Saxon لهجه د معياري ژبي له پاره اساس وگرځېد او د اکسفورډ ډيکشنري په برابرولو سره د بري لوړ پړاو ته ورسېد. دا ډيکشنري د معياري ادبي انگرېزي له پاره يوه تيوري کي منبع سوه. موريس R. Morris وليکل: “زموږ اوسنۍ معياري انگرېزي په لومړي سر کي يوه سيمه ييزه لهجه وه، چې تر ټاکلو شرايطو لاندي د يوې ادبي ژبي پورته وړلوړه سوه. دا شرايط نورول هجو ته ميسر نه ول.”

ددې بحث په پای کي بده نه وي چې ووايم په دغه وخت کي دانگلستان خلگ ، نارينه په سلو کي ۲۲ او نسځي په سلو کي ۵۰ دليک لوست په نعمت نازول سوي وه (د ۱۸۴۰ احصائيه). دا سلنه

(فيصدي) دهماغي پېړۍ په پای کې په سلوکي ۹۷ ته لوړه سوه (۹). دا احصائيه مورپښتنو ته بايد راوښيي چي ژبني معيار ته رسېدل د ليک لوست د سطحې څومره لوړېدل غواړي .

۱(له Wikipedia دايره المعارف څخه دانټرنيت په مرسته.

۲(دهانوراوسېدونکي د لومړي جورج له وخته بيا د ويکتوريا تر زمانې پوري دانگلستان په پاچاهي قلمروکي شامل وه .

۳(حاشيه: ټوني کراولي - ۱۰۷ مخ

۴(دانجيل دغي ترجمې ته ژبپوهانو په هغه نظرکتل چي د عربي ژبي پوهان د قرآن عربي ته دادبي او معياري ژبي په سترگه گوري . په دغود وارو نظروکي تر ژبني اصل مذهبي تقدس تر ډېري اندازې پوري طرحه دئ او دې نظر د ژبي د معيار ټاکلو په ستونزمنه لارکي د يوه توافق له پاره ډېره ښه زمينه برابره کړې وه .

۵(ټوني کراولي - ۸۱ مخ

۶(ټوني کراولي ۸۱ مخ

۷(ټوني کراولي - ۸۸، ۸۹ مخونه

۸(هماغه اثر - ۹۰ مخ

۹(وگ: ټوني کراولي ۸۷ مخ.

د پښتو ژبې د معیاري کولو هڅې څه وخت پیل سوې؟

ددې هڅو هدف د ژبې معیاري کول و، که د لیکدود؟ (۱)

زموږ څېړونکي چې کله د پښتو ژبې د کلتوري کېدلو لوړه و ژوره مطالعه کوي، نو په عمومي توګه یې له بایزیدرونښان څخه رانښلوي. ورپسې د خوشحال خان او عبدالقادر خان نومونه اخیستل کېږي او د هغوی له خوادلغت جوړونې هلې ځلې د پښتو د معیاریت د تاریخي ځنځیر یوه کړۍ ګرزول کېږي. بیانود پیر محمد اکاګر معرفت الافغاني او ورپسې بیادامیر شیرعلی خان پښتو بولی او عسکري او دولتي نومونه او دهغه په تعقیب مرکه د پښتو، پښتو ادبي انجمن او په پای کې پښتو ټولنې ته وارسېږي. څرنگه چې زموږ په څېړنو کې د پښتو ژبې د صیقل کولو او سمولو هڅه تر ډېرې اندازې دلغت جوړونې پر عملیه باندې حواله شوې ده، ځکه نو په دغه ټول تاریخي او ادبي جریان کې په جوړو سوولغاتو پسې څراغ وپلته را اخیستل کېږي او که هورې پر ځینو داسې کلماتو باندې سترګې ولګېدلې، چې په لومړي وار لیدلو سره څوک د جوړو سوولغاتو خیال پر کولای سي، نو همدا کار د ژبې د توحید و لوله پاره یو تلابن بلل کېږي. دا چې د لغتونه به په رشتیا سره دیوه تاریخي او ژبني ضرورت له مخې جوړ سوې وي او کنه تردغه وخت پخوا به هم په ژبه کې موجود وه، یوه مسلکي څېړنه ده، چې زه به یې دخپل صلاحیت په حدودو کې وروسته یو څه وښم. دلته دومره وایم چې که د دغو لغاتو نوې جوړونه ثابته هم سي، هغه باید د پښتو پالنې او پښتوروزنې په حساب کې درج سي، نه د پښتو معیاریت په جمع و څرخ کې.

دامیر شیرعلی خان د وخت پښتونو نموني دهغه امیر له خوا په هیواد کې دنوي مدنیت او یوه منظم دولت د جوړېدو له پاره د عمومي پلان یوه کوچنۍ کړۍ ده او په رشتیا سره هم باید د نوموړي امیر په محاسنو او هیواد پالو هلو ځلو کې وشمېرل سي. دده د اکارد پښتو پالنې یوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.

مرکه د پښتو دامیر امان الله خان د وخت یوه وطنپاله او پښتو پاله هڅه ده. ددې مرکې یوازني چاپي آثار (یوازینی پښتو) او (پښتو پښویه) ده. یوازینی پښتو د سوچه توب له هغه نړیوال تمایل سره په تړاو کې منځ ته راغلې ده، چې داماني عصر دملي او مشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ ارواښاد علامه محمود طرزي په عثماني ترکیه کې د تورکي نیشنلیستانو له مبارزو څخه اخیستی او افغانستان ته یې راوړی و. په هغه وخت کې تورکي ملتپالو له عربي او فارسي ژبې څخه دخپلې ژبې د پاکولو خورا غښتلی خو ځښت راپیل کړی و.

د يوازینۍ پښتو په سرکي د مرکې د مشر^۱ خادم العلماء عبدالواسع قندهاري^۲ په قلم داسي لولو: دا خبره وهر يوه ته ښکاره ده چې د هر ټبر ژبه څو خپلنۍ نسي او ليکي په خپله ژبه نسي لور توب او پوره والي نسي درلودلي او د پردې له اړي نسي وتلای... دادی نن ورځ چې لومړی پک د پښتانه د ټولواکي بلل کيږي مشر بادارد پښتانه (الغازي امير امان الله خان) چې په کلو زوی او په پوهانده پلارد تير سوو او اوسنيو پښتونودې په دی راز د لورتابه دخپل ټبر او د ودانۍ دخپلي ميني پوه سو چې د توري مټ د کښي بي مټه نه ځليږي او پردې کټ تر ننگري شپي دی نه خپليږي او د هېڅ اولس ميرانه د بل په ژبه پر ټوله محکه نه خپريږي نو يه و ټبري ژبه خپلي ته مخه سوه چې هرو مرو دی خپله ژبه بشپړه سي او په ټولواکي او ټولواکي کی دی بله ژبه نه ښوري...^۳ (۲)

دا هڅي د کاغذ پر مخ پاته سوې او په هماغه کابل کې لا هم د پښتنو ليکوالو (برهان الدين کشککي) له خوا ونه پالل سوې چې تفصيل به يې تاسي د پښتود سوچه توب په برخه کې ولولئ. د پښتو مرکې پښتو پښويه او يوازنی پښتو د پښتو پالنې يوه مخلصانه هڅه وه او داماني عصر د پښتو پالنې يو ثبوت دی. دهغه وخت پښتو د راوښلولو او خپلي ژبي ته د پام اړولو له پاره يو تلابن و خو د پښتوله معياريت سره يې تړل داوسني نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دی ځکه د دغې مرکې نوم (مرکه د پښتو) پخپله لا هم غير معياري او د پښتو گرامر له اصولو سره مخالف دی.

تر دې وروسته چې د پښتو ادبي انجمن د کند هارد منورينو او د تنظيمه رئيس محمد گل خان مومند په اراده منع ته راغی او دده په حضور کې يې د پښتوليکني کومه لار تعقيبوله، هغه لار پخپله دوزير صاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه او په (پښتو سيند) او (د پښتو ژبې ليار) کې يې خپله راايستلې لار تعقيب کړه. د پښتو ادبي انجمن د پښتود عامېدلو او رسمي کېدلو پر لوري يوه هڅه وه نه د معياري کولو. د ژبپالنې ښاغلي مولف د پښتو ادبي انجمن د نشراتي اورگان (پښتو) مجلې له يوه پاراگراف څخه داسي نتيجه اخيستي ده چې گويا ادبي انجمن غوښته پښتويي معياري وي (۳). په هغه پاراگراف کې داسي راغلي دي: ... د محترم کتونکو د لور نظر څخه پته نه ده چې په نورو ژبو کې معارف په کافي اندازه سره ليکلي شوي دي، چې د عوامو د ضرورت او غوښت يې په پوره دی... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه او ذخيره موجوده نه ده چې د عوامو ضرورت دی پوره کی نوبه ضروري وی چې انجمن دی په خپله مجله کې زيات مخ د عمو ورونيو داذهان او علميت وگوري چې د (کلم الناس علی قدر عقولهم) پرمعيار برابره وی چې شکوه دگران والی اونه پوهني ځنی پيدانشی...^۴ (۴)

په پورتنی پاراگراف کې د (معيار) کلمه د (کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده

او معنایې داچې د مجلې نشرات دي د دغې مقولې پرمعیار برابر وي یعنې ساده دي وي. دلته یې د ژبې د معیاري توب مسئله په پام کې نه ده نیولې.

د پښتو ژبې له پاره د یوه واحد لیکنې معیار منظمه هڅه د کابل د پښتو ټولنې له جوړېدو سره سمه رامنځ ته شوې ده. په تېره بیا کله چې په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولنې په اهدافو او وظایفو کې یو ژور بدلون راغی او د نویو وظایفو په لړ کې یې د پښتو ژبې د لغاتو او قواعدو تدوین، د ضرورت له مخې د نویو اصلاحتو او لغاتو وضع کول، ادبي او لغوي څېړنې او د پښتو په لسانی علومو پورې مربوط آثار لیکل او خپرول شامل سول. (۵). د پښتو ټولنې دا هڅه د لیکنې ژبې د معیاري کولو لومړنۍ هڅه ګڼل کېدلای شي. تردې وړاندې چې د پښتو مرکې، پښتو ادبي انجمن څه کارونه کړي وه، هغه ټول د پښتو پالنې او پښتو روزنې او د لیکدود د یووالي له پاره هڅې ګڼل کېدلای شي. خوله بده مرغه پښتو ټولنې ونه سوای کولای چې د لیکنې معیار مسئله تر (سو) او (شو) په هیسته پرمخ بوزي. د پښتو ټولنې په پیشنهاد سوو مادو کې د لیکدود د یووالي پراسر فیصلې شوي دي نه د ژبې د معیاریت پر موضوع، وروسته له لیکوالو څخه د لیکدود د یووالي او د تلفظ یووالی ګډ شوی دی.

د پښتو ټولنې د کاواکو هڅو پر څنګ له نن څخه زیات و کم پنځه ویشت کاله وړاندې د یوازنی کره لیکنې پښتو په نامه یو بهرې راوان دی چې پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار یې د تاد او ایښوولو د عاکوي او وایي چې دغه بهرې د نوموړي په اراده، نوبت او فعال ګډون سره راپیل شوی او تراوسه پرمخ وهل کېږي. د څو کلونو راهیسې چې پر افغانانو باندې د نورو بدمرغيو پر څنګ د پوهانو او عالمانو دغه جبره کېدونکې مرګو خپې راماتې دي، او د افغانانو په تېره بیا د پښتنو د پري ستري هستۍ د مرګي غېږته تللي دي، اوس د یوې پښتو له بهر سره د نورو پوهانو او د پوهنتون د استادانو او د اکاډیمۍ د غړو نومونه هم تړل کېږي؟! دا حرکت لږ موافقین او خورازیات مخالفین لري چې زما د همدې کتاب ګوتې په ترڅ کې به تاسې دهغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ.

- ۱) (د مخه تردې چې د پښتو ژبې د معیاریت په برخه کې وږغېږم، د یوه ټکي یادونه ضروري ګڼم او هغه دا چې زموږ پښتنو څېړونکو د وې خبرې سره ګډې کړي دي او هغه د پښتو ژبې پالنه او د معیاري پښتو ټاکنه ده. زموږ څخه د ژبني فعالیت دغه د وې برخې ګډې شوي دي اوزه به په دې بحث کې د نورو موضوع ګانو پر څنګ پر همدې برخه هم روڼا واچوم.
- ۲) (بینوا - عبدالروف - پښتو روزنه - ۱۴۲، ۱۴۷ مخونه - د پښتو څېړنو بین المللی مرکز - کابل - ۱۳۵۷ ش).

دغه راز وگ: ژبپالنه- ۸۷ مخ دیوازنی- پښتود ۲- ۷ مخوپه حواله
(۳) ژبپالنه- ۹۵ مخ
(۴) ژبپالنه- ۹۵ مخ
(۵) پښتو کتابونه ۱۲ مخ.

دمعيارې ليکنې پرهڅو باندې دنيولو گيزم هښمه

په ژبه کې دنوولغتو نو جوړول له بابا آدمه تردې دمه پوري يومعمول دود دى. دنوواختراعاتواو کشفیاتواونوومفاهيموله پاره هر قوم اود هرې ژبې ويونکو نوي لغتونه جوړ کړي دي. زماپه نظر د علم ادم الاسماء کلها (البقره سوره ۲ آيت) څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول او ورنسول وي. دلغت جوړولوله پاره په نني ژبپوهنه کې دنيولو گيزم يانيولو گيزم neologism اصطلاح کارېږي. نيولو گيزم هغه لغت، اصطلاح يا عبارت ته ويل کېږي چې نوی جوړسوی وي اوزياتره پريوه نوي مفهوم باندې دلالت کوي يا يوې زړې اصطلاح ته نوی ژبنی رنگ ورکوي. نيولو گيزم دااختراعاتو، نوو پديدوياهغو زړو مفاهيمود پېژندلوله پاره گټور دى چې په يوه نوې کلتوري قريشه کې واقع سوي وي. د نيولو گيزم يومثال e-mail دى چې موږ يې په مدني ټولنو کې د انټرنېټ په برکت له نامه سره پراشنايو. د تعريف له مخې هر نيولو گيزم بايد نوې بڼه ولري خو کله کله په مستقيمه توگه ځانگړو اشخاصو، نشراتو او يا يوې حادثې ته منسوب وي. د نيولو گيزم اصطلاح د اتلسمې ميلادي پېړۍ په شاوخوا کې رامنځ ته سوه خود نونسمې پېړۍ د پيل تر يو څه وخته پوري لا د نيولو گيزم لغت پخپله نيولو گيزم و. د طب د عقلي وعصبي ناروغيو په څانگه (سايکياتري psychiatry) کې دنيولو گيزم اصطلاح بل راز معنالي او هغه وخت کارېږي چې يو ناروغ داسې کلمات ترخولې راباسي چې له ده پرته يې بل څوک په معنانه پوهېږي. (۱) په کوچنيانو کې دغه راز پېښه غير عادي نه ده خو په لويانو کې دغه راز کلمات ترخولې رايستل د افکارو د بې نظمۍ يوه نښه ده چې د شيزوفريني schizophrenia په شان د عقلي اود ماغي ناروغۍ نمايندگي کوي. دنيولو گيزم کلمات ترخولې رايستل کله کله د ماغزو د ستړوک stroke ياد انسان سرته د صدمې رسېدلو له اسسته هم پېښېږي. په دغه وخت کې دناروغ ژبه گنگوره سي اونا مفهومه کلمات ترخولې راباسي چې په سايکياتري کې ورته نيولو گيزمونه وايي.

په الهياتو کې هرې نوي نظريې ته په نسبي توگه د نيولو گيزم په سترگه کتل کېږي او نيولو گيست د عقايدو د سيستم په برخه کې نوبتگرسې وي چې د مذهبي موسساتو اود ديزو روحانيونو په نظر بيا زياتره مرتد او ورانکار گڼل کېږي (۲). که د ژبو د جوړښت جريان ته په ځيرو کتل سي نو هر لغت به يو وخت نيولو گيزم و. هغه لغات چې د ټولنې له خوا منل سوي دي، نور نود نيولو گيزم له حالتو وتلي او د ژبې زېرمه گرېږېدلې ده.

د نيو لوكيزمونو رواجېدل زياتره د خبري او اطلاعاتي رسنيو (media) پرلاس سرته رسيږي . د ژبو ماهران كله كله له نيو لوكيزمونو سره له دې اسسته مخالفت كوي چي دنوموړي مفهوم له پاره په ژبه كي پخوالغت موجودوي . دغه راز مخالفت د غيرماهرو اشخاصو له خوا هم سرته رسيږي او هغوی نيو لوكيزم وژبي ته سپكاوی گڼي .

نيو لوكيزمونه عموماً د ساينس ، سياست ، تجارت او اعلاناتوپه برخه كي ډېر رواج لري . په انگرېزي ژبه كي د ځينو ادبي كتابو او دهغوی د ليكوالونو مونه د نيو لوكيزم په توگه كاريږي او كله چي د دغه كتاب ياد هغه د ليكوال نوم په ورځنيو محاورو كي استعمال سي ، لوستونكي او اورېدونكي يې په يوه خاصه معنا باندي تعبيروي .

د نيو لوكيزمونو په رواجولو كي كه له سمې دلچسپيو ، لهجوي لوړتيا غوښتنو او سياسي تمايلاتو څخه كار واخيستل سي ، پخپل مقابل كي يې مخالفتونه رازيږي . مگر كه د يوه سالم جريان په توگه تطبيق سي ، په ژبه كي يې د پاته كېدلو او منلو چانس ډېر سته . خودا حقيقت مو بايد تل په پام كي نيولی وي چي له نيو لوكيزمونو سره موافقت او مخالفت دواړه له ژبي سره د خواخوږۍ په انگېزه كيږي . كه له هغه څخه يوه سياسي او سمې موضوع جوړه سوه ، ترگټه يې تاوان سل واره زياتېږي .

په افغانستان كي د پښتو ژبي درواچولو او كره كېدلو جريان له هماغه پيل څخه په نوو جوړو و نو ر اشروع سو ، ځكه نوزموږ د زمانې ليكوالو چي كله د پښتو ژبي د معياريت پرتاريخي سير باندي څه كښلي دي ، نو د معياريت له پاره هڅي يې له هغو تلابونو سره ترلي دي ، چي په پخوا كي د پښتنو له خواد معياريت له پاره نه ، بلكي د يوه يابل مقصد په خاطر ترسره سوي دي . دې ذهنيت دومره ريښه ځغلولي ده چي د كره ليكنۍ پښتو بنسټگري يې لاهم دې ته اړايستلی دی چي پخپل نوبت راپيل سوي خو ځښت له هغو شعوري او غير شعوري ژبنيو بدلونو سره ونښلوي چي ترده وړاندي په بېلابېلو انگېزو منځ ته راغلي دي . د دې نښلوني تيوري كي تادا و له دغه تصور سره تړلی دی ، چي د معاصر معياريت هڅه پخپل ذات كي هم پر لغت جوړونه ولاړه ده او د كره ژبي له پاره تر ټولو كارو مهم تره كار د نيو لوكيزم پالنه گڼل كېږي . د دغه ذهنيت د توجيه كولو په خاطر هڅه سوې ده چي د پښتو ادبياتو او پښتو ژبي په پخواني بهر كي هم د نيو لوكيزم څركونه و موندل سي خو له دې لاري دلغت جوړوني نني جريان ته تاريخي تادا و جوړ كاندي . دوخت په نرخ باندي د پخواني ادب او ادبياتو د ذهنيت او افكارو د تعبيرو لو نور مثالونه هم سته (۳ . .)

په دې لړ كي ويل كېږي چي امير كروړ جهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول . خودې نظره چي په

ډېري خوشبينۍ سره هم وکتل سي نوبه يې نتيجه داراووزي چي دانظر پراتکلونوباندي ولاړيونظر دئ. البته له دې څخه انکار نه سي کېدلای چي دامير کروپه وياړنه کي داسي لغات سته چي دجوړو سوولغاتونوم پرايښوول کېدلای سي اوکه جوړوني هم وي ، ډېري طبيعي جوړوني دي . خوودې طبيعي پېښي ته ديوه شعوري حرکت رنگ ورکول يوه داسي خبره ده چي اثبات به يې يوازي له دغي وياړني څخه مشکل وي اونورو اسنادوته به اړتيا ولري. ځکه دامعلومه نه ده چي آيادغه ترکيونه چي دامير کروپه وياړنه کي راغلي دي، دده تروياړني دمخه هم په ټيږه کي موجوده او که دده خپلي جوړوني دي. ترڅوچي دامير کروپدعصريا ترهغه دمخه او وروسته مواد موندل سوي نه وي ، پردغولغاتوباندي دنيو لو جيزم دتوجيه له پاره استدلال کول ، علمي ارزښت نه لري. دامير کروپه وياړنه بې له شکه دپښتوادبياتودپرليري څرک راکوي. خوپه هغه وخت کي پښتو ټيږه خولاڅه ، چي نوري نژدې گاونډي ټيږي لاهم په دې موقعيت کي نه وي چي دمعيار ټاکلو اړتيا دي ورته مطرح سي .

پوهاند زيار صاحب يوځای دامير کروپه وياړنه کي دستايوال ، دريځ ، هريوال ، مخسور ، پيژندوی ، پلن ، زړن ... لغتونه يوه ادبي بشپړه تروني (مصنوعي) وي جوړونه يانيولو جيزم بللی دئ (۴) خوبل ځای يې په شک سره څرگنده کړې ده چي گمان نه کوم چي امير کروپه (اتل) له ځانه جوړکړی وي ، امکان لري (دريځ) يې جوړکړی وي. (۵) له دغه شان تذبذب سره به موږ څرنگه وکولای سواامير کروپدنيولو جيزم په لارويانو کي ودروو.

ددې جريان دليکني په لړ کي دروښان پيرپه لاس دلغت جوړوني کارته هم اشاره سوې ده. په خيرالبيان کي رشتياهم بايزيدروښان دعربي اصطلاحاتواولغاتوله پاره پښتومعادلونه راوپري دي . دروښان پيردا کارکه دپښتودسوچتابه اوپښتوپالني له پاره دهڅوپه مطالعه کي راوپره سي ، لايوه خبره ده ، خودنوولغاتوپه جوړونه کي يې ځکه نه سوراوپلای ، چي دلغات خوتول دپښتوخپله زېرمه اوترروښان پيرواندي هم زمايقين دئ چي موجوده وه اوروښان پيرله خپل ټولنيز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي اواستعمال کړي دي. علامه رشاد(رح) دخيرالبيان لغتنامې ته پخپله سريزه کي وايي چي ددې کتاب له ليکني څخه څلورسوه کاله تېرسوي دي. ځيني لفظونه يې زماني غرابت لري اواوس يې دمعناوو موندل لوستونکي هرومروپښتني او گروېږني ته اړباسي.

له بلي خوادمولف کورنۍ دوزېرستان په گانې گرام کي اوسېدله او دی په دغه غرنۍ سيمه کي ځوانۍ ته رسېدلی دی. دده لهجه دهغه وختني مسيدو (مسعودو) اووزيرو لهجه ده. په دغه لهجه

کي اوس هم ځيني داسي لغتونه او محاورې سته چي ترهغې سيمي د باندې پښتنو ته يې پوهه آسان کارنه دی. (۲)

علامه استاد که دروېښان پير په فرهنگي هڅو کي دلغت جوړولو څرک موندلای وای ، هرومرو يې بيان او ه .

ښاغلي رفيع صاحب په خپل خوندور کتاب ژبپالنه - کي چي دروېښاني ادب له ځينو قلمي نسخو څخه يولړ کلمې (تهت سر ، خسلتونه ، زرور ، هرس ، بسات ، غلت ، الفا ز...) را اخیستي دي او پر هغويې د مفغنو کلمو خيال کړی دی ، ماته دروېښاني ادب د لارويانو له خوا يوه ارادي هڅه نه ښکاري ، بلکي د خطا تانو د بېسوادی نڅښه يې بولم . دغه راز بېسو ادا نه کاپی - نوري هم ډېري سته .

د دغه شان ارادي او د قافيوي ضرورت له مخي تصرف يو مثال د ميرزا حنان بارگزي او حميد مومند په دېوانو کي مالوستی دی ، ښايي نور هم وي . حنان وايي :

په لويي د زمانې خوشي غلط سوم
لکه دود پر سرد اور درومي عبس
(دېوان ۴۲ مخ د محمد معصوم هوتک په زيار)
حميد وايي :

د مظلوم د آزار غشی رسالگی
هېڅ گوزار يې خطا نه درومي عبس
(دېوان ۱۲۵ مخ)

خوشحال خان خټک چي پخپل يو شعر کي د کال د مياشتو مخي ته پښتو ترجمې راوړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي (۷) بلکي د حمل ، ثور ، جوزا ، پښتو نومونه دي چي په خلکو کي يې له پخوا څخه دود درلود . دی پخپله هم وايي چي دی د دې نومونو پښتو معادل راښيي :

چی دلو ، حوت ووايي يو بهمن بل اسفندار کړه
پښتوله مـــــانه واوره يو بوکه ، دوهم ماهی

که دانو مونه د خوشحال خان خپلي جوړوني و بولو نو معنا به يې دا وي چي په پښتو ژبه کي د خوشحال بابا تر وخته پوري (وري ، غوايي ، زمري ، تله ، لړم ، لينده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجود نه وه . دا خبره خو به هېڅوک ونه مني چي دا حيوانات او خزندې او نور شيان په محيط کي هم نه وه . هرومرو وه . نو څه به يې بلل ؟ . آيا دې موجوداتوپه محيط کي خارجي

وجود درلود خو نوم يې نه درلود چې خوشحال خان مجبور سو، نومونه يې ورته جوړ کړل؟! دا خبرې ټولې د منلو نه دي.

داميرشيرعليخان دوخت پښتوبولي او يولي پښتونو نموني موږ د دغه وطنپال اميرپه پښتوپالنه کي شمېرلای سونه د پښتو د معياري کولو له پاره يو تلابن. دغه وخت امير د يوه منظم لښکر د جوړولو په فکر کي دئ او د لښکر جوړول د هغو اصلاحتو په سر کي راتلل چي ويل کېږي اميرشيرعلي خان د سيد جمال الدين افغاني په مشوره رانښلولي ول (۸).

ددې لښکر د جوړولو له پاره مقررې او کتابونه له انگرېزي، خخه په فارسي ترجمه سول چي (شرح قواعد پياده گان پلتن)، (کتاب قواعد رساله) او (کتاب قواعد پلتن) نومېږي. ددې کتابو ژبه فارسي ده خو بولي او عسکري اصطلاحات يې پښتودي.

دوکتور حسن کاکړليکي چي داميرشيرعليخان دوخت پښتو نموني داميرعبدالرحمان خان په وخت کي نه دي پالل سوي او اميرعبدالرحمن په دغه اهمال سره په دولتي چارو کې د مداومت اصل تر پښو لاندي کړ... (۹) داميرعبدالرحمن په وخت کي د ديورنډ خط هاخوا پښتنو سره مراده او مکاتبه په پښتو کېدل او امير د پښتو عرايضو احکام هم په پښتو ژبه د ملا محمد افغاني نويس په قلم ورکول او پخپله يې لاسکيک پر کاوه (۱۰). دامير داکار هم د پښتوپالني يا پښتو روزني په برخه کي څېړل کېدلای سي.

داميرامان الله خان دوخت د (مرکه د پښتو) نومووني مابل ځای هم څېړلي دي. دا د پښتو د سوچه کېدو يوه ناکامه هڅه وه چي بشپړ بيان به يې تاسي پر خپل ځای ولولئ. دا هڅه د همدې حرکت د بنسټ ايښوونکو له خوا اهم پالل سوې نه ده.

د کره پښتوليکني په نامه چي کوم خوځښت په افغانستان کي د ثورانقلاب؟ تر بري وروسته زور اخيستی دئ، په ټولو لومړنيو او اوسنيو ليکلو اسنادو کي يې د خپل کار اساس پر څلورو ستنو باندې ولاړ بللی دئ: دارکاييکولو لغاتو راژوندي کول، له لهجو خخه لغات اخيستل، له نورو ژبو خخه پورول او دنويو لغاتو جوړول. دې کار ته يې فيصدي هم ايښې ده او هري برخي ته يې په سل کي ۲۵ ونډه ټاکلې ده.

دويي پانگي د پراختياله پاره هم دغه لاري (پلټنه، ټاکنه، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي (۱۱).

ددغي ژبنۍ تگلاري اصول پخوا هم د الفاظو په لږ بدلون سره منل سوي وه. مرکه د پښتو هم پردغه اصولو متفق وه، د پښتو ادبي انجمن هم او پښتو ټولنه هم.

خوپه دې څه د پاسه دېرشو کلو کي په پلټنه، ټاکنه، پوروينه کي د دوو فيصدو په اندازه گوتي چا وهلي نه دي. په دې برخه کي چي څه کتابونه لکه زړه پانگه، دلرغونې شاعري گړنې (۱۲) او نورخپاره سوي هم دي، له هغو څخه په اصطلاح معياري ليکنه کي چا بېخي لږ کار اخيستی دئ. خود جوړوونوپه برخه کي د حجم له مخي دومره زيات کارسوی دئ، چي پښتو خوارکۍ يې په هضمولو کي پر باکيو (کانگو) راغلې ده.

په لهجو کي لغاتونه سته خو څوک دئ، چي راټول يې کړي. زيار صاحب وايي چي په لرو او برو پښتنو کي داسي لهجه پاته نه ده، چي دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي. رشتيا به يې هم کړې وي. خود دې څېړني نتيجه په کتابچو کي بندي ده. د تحقيق ميدان ته راوتلې نه ده چي نور هم ورڅخه استفاده وکړي. په يوه ژبه کي چي دلجو دومره پرېماني وي اوله دې پرېماني سره حتی د يوې لهجې کوچنوتی قاموس چاپ سوی نه وي، نو انفرادي هڅي به څوک څه وکړي. پوهاند زيار صاحب وايي چي د پښتو غوندي نوې مدنی کيدونکې ژبه تر هرڅه لومړی د يوې پراخي او بشپړې ويي پانگې (لغوي ذخيرې) تثبيت ته اړتيا لري. او هغه په دې ډول چي لومړی يې دلهجوي او متنی څيړنی او پلټنی له لاري خپله آره او اصيله پانگه راټوله شي او بيا يې تشه (خالېگاه) له يوې خوا د ځينو نوو مدنی او علمی نومونو په ژباړنو او ټاکنو اوله بلې خوا په پورونو او اخيستنو ډکه شي. (۱۳)

تر دې وړاندي يې دويي (لغت) پلټني چمونه ښوولي دي اوليکي: ... په ويي پانگې پسې د ژبي ټول گړدودونه وپلټل شي هروبي په خپله فونولوژيکي، سيمانتیکي او ايديمي ځانگړنوسره په غږليک او غږنيوونې (ټايپ ريکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ويي په يوه ويونکي پوري اړه ولري ... کله چي د دې راز پلټنی له لاري ويي پانگه راټوله او جوتنه شوه بيا وار دې ته رسي چي د ژبپوهنې له بنسټوسره سمه يې د قاموسونو په ښه خوندي کړي او هغه هم په بيلا بيلو ټولنو او کتگوريو لکه دويي قاموس، دگړنو (محاورو) قاموس او داسي نور. په دې توگه چي د ژبي خپله آره او سوچه ويي پانگه لاسته راغله له يوې خوا به مود خپلې ژبي د اړتيا يوه لويه برخه پوره کړي او سي اوله بلې خوا به مودو يي پانگې د پراختيا يوه وسيله ترلاسه شوي وي. (۱۴) دا ټولي هغه خبري دي چي د (خو) ځای پکښې نسته. مگر آيا په دغو زرينو اصولو باندې عمل سوی دئ؟ آيا دلهجوي قاموسو، چي پوهاند زيار صاحب يې سپارښتنه کوي، يوه کوچنوتې نمونه څوک رانېولای سي چي خپره سوې دي وي؟ زه له دې انکار نه کوم چي د ځينو لهجو گرامري جوړښتونه به د انفرادي سليقې او علاقې له مخي ثبت سوي وي. خو آيا دغه ثبت سوي مواد کافي دي؟

کړه پښتو او يوه پښتو يوازي او يوازي لغت جوړونې ته جو غېدلې ده. نورودروبرخو ته يې شاوړگرزولې ده. د تېرود پر شو کلو نو په موده کې څوک درې مغزني مقالې راښوولای نه سي چې په دغو څانگو (پلټنه، ټاکنه، پورونه) کې دي ليکل سوي وي خو پر لغت جوړونه باندي که ټولي مقالې راغونډي سي، کتابونه به ځني جوړ سي. ارواښاد دوست شينواري په ډېرو خواړيو زړه پانگه راغونډه کړې ده خوزه ويلاي سم چې ددغي پنډي زېرمې په سلو کې پنځه لاهم درواجو لوله پاره انتخاب سوي نه دي. د کره ژبي د څلورو برخو ترمنځ موازنه که دلغات جوړونې په گټه دومره وړانه سي، لکه وړانه سوې چې ده، نو د چاپه ذهن کې هرومرو د اپوښتني ورگرزي چې:

آيا له جوخه اخيستنه يوازي د کاغذ پر مخ يوه بې ارزښته يادونه ده چې د خلکو د خولو د بندولو لوله پاره ليکلې سوې ده؟ آيا کره پښتود يوې لهجې سيادت دی؟ نوري په رسميت نه پېژني؟

د وکتور زيار صاحب وايي: "نوي جوړونه بايد يواځې په علمي، تخنيکي، مدني، اداري او داسې نورو مفاهيمو پورې تړلي وي چې زموږ فکري او کلتوري زېږنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنګويستيک)، ټولنپوهنه (سوسيولوجي)، پوهنتون (يونيورسټي)، څارندوی (سکول او پوليس) توغندی، دراکټ او ورکټون د کود کستان لپاره. مگر که سوکړک يا سوپر سک ته د جوړو ډوډۍ نوم وټاکو، يوه بې ځايه ټاکنه به وي." (۱۵) مگر په همدغه کتاب کې بيا په عمل کې دخپلي سپارښتني پر خلاف شاعر، کتاب، قلم، پښل، بلبل، تاريخ، انور و په سوو غير تخنيکي او غير ساينسي لغاتونه جوړ کړي دي!

پوهاند زيار صاحب ورپسې داسې وايي: "بايد هر جوړونه په يوه سر نه وي، بلکې د يوې داسې ډلې له خوا وي چې دوه غړي يې د څانگې والا وي او يوه يې ژبپوهان. په دې مانا چې که د مثال په توگه د ټولنپوهنې نومونه وي، په کاردې د ټولنپوهانو او ژبپوهانو په گډه مرسته جوړه شي. البته که پخپله د ژبپوهنې نومونه وي بيا د جوړونکي ډلې غړي يواځې ژبپوهان کيدون لري. له بله پلوه دا چې په پښتو کې لاتراوسه د هري علمي څانگې او ژبپوهنې څانگه وال دومره ډېر نه دي، نو د جوړوونکي ډلې د غړولړنې شمېر دوه تنه د منلو وړ دي، يو مربوط څانگه وال او بل ژبپوهاند. اولاد اهم پېښيرې چې په ډېر اختصاصي ډول په يوه څانگه کې يوتن هم نه وي، په هغه ترڅ کې بيا د بلې ژبې له پوهانو مرسته غوښتل په کاردې." (۱۶) بل ځای وايي: "خپلاسي يا مصنوعي وي (نيولوگيزم) هغه دی چې په بيلبنستي يا ترېښتي ډول د يوې علمي ټولنې له خواد تيار و بيلگوله مخې جوړ شوی وي...." (۱۷) اوس نوراسې خداي ته مخ کړئ او بنده ته شا، چې آيا دغه سپارښتنه په عمل کې نيم په سلو کې پلې سوې ده؟ د ټولو پښتنو پوهانو، استادانو له چيغواو مخالفتو سره سره بيا هم

د اتول کاروان په فردي اراده او تصمیم باندې روان دی. نه د چاپر چیغو غوړښول کېږي، نه یې پروړاندیزونو. او دلیل هم دا راوړل کېږي، چې تاسې لایسنس نه لرئ؟! هغوی چې یې بیالري، ور ته ویل کېږي چې ستاسې لایسنس د پلاني هیواد دی، د منلو وړ نه دی (۱۸)

حقیقت دادی چې لغت جوړونه اوس په یوې اپیدیمۍ (ساري ناروغۍ) بدله شوې ده. زه یې ژبنی سرطان (cancer) بولم. ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم دېرش کاله وړاندې چې دغه ناروغي لادومره عامه شوې نه وه، دهغې د منفي اغېز په باب داسې خبرداری ورکړې و: ... که دغه دلغت جوړونې او پښتو کونې عادت افراطي شکل واخلي - پر ژبه باندې دوې منفي اغېزې ښکاري: یوه منفي اغېزه یې داده چې ژبه د ملنډو او تمسخر وگرځوي چې دغه هم د لیکوال او هم د ژبي وحیثیت ته صدمه رسوي. نو پر ځای ددې چې د ژبي قدر مو کړي وي - سپکه کړې به مو وي. دوهمه منفي نتیجه یې د ژبي پر دیوالی دی. د زړو یا مړو کلما توپښتو کونه او د نوي لغاتو جوړونه یوازساري او حیاتي مبتلایي ده چې اومه ځوانان لکه متعلمین او محصلین یې په مقابل کېنې معافیت نه لري. که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پيدا کړي، دوه درې نسله وروسته به موږ په کابل کې یوه بېله لهجه ولرو چې هغه به نو کابلۍ پښتو بلله کېږي. (۱۹) ارواښاد سر محقق محمد صدیق روهي (۱۳۱۳-۱۳۵۷ ش) هغه وخت چې د پښتو ټولنې درئیس په توگه یې کار کاوه، د نوو جوړسو لغاتو په باب د یوې پوښتنې په جواب کې ویلي دي: یوزیات شمېر خلک فکر کوي چې دانوی لغتونه به د پښتو ټولنې له خوا جوړشوی وی... ځینې پرمونږ انتقاد کوي او وایي چې مونږ د رادیو په خبرونو نه پوهېږو، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ.

پښتو ټولنې په دې برخه کې له مسئلو مر اجعو څخه غوښتنه وکړه چې که دوی نوي لغتونه او اصطلاحات خپروي باید د پښتو ټولنې سلا او مشوره وغواړي... زما شخصي نظر دادی چې په افراطي بڼه د پښتو سوچه کول به ژبه له ویونکو څخه تجرید کړي. افراطي تصفیه نه ضروري بریښي او نه ممکنه. (۲۰)

ارواښاد علامه رشاد (۱۳۰۰-۱۳۸۳ ش) تر خپل وفات څلور کاله وړاندې د گوربت مجلې (لومړي کال، شپږمه گڼه ۲۴ مخ) د خبریال د یوې پوښتنې په جواب کې داسې ویلي دي: ... مجرده ژبه په دنیا کې نه سته او مشترکات د ژبي حتمي او لازمي دي مخصوصاً د یوې کورنۍ ژبي په خپلو منځو کې خورا ډېر مشترکات لري او موږ داسې مشترکاتو څخه چاره نه لرو، موږ یې باید ومنو... د لیکنې او د لیکلو ژبه باید د قوم ژبه وي، ژبه د قوم ده، ژبه د خاصو څو کسولیکونکو نه ده. علامه مرحوم د یوې بلې پوښتنې په جواب کې داسې ویلي دي: البته دا خبره منم چې

د نويو لغاتو درانتو تلومخه بايد ونيول سي ، دهغوی له پاره په اول کي بايد تدبيرونول سي . مثلاً زه به ډېر خوشاله وای چي د سيلو کلمه مودته نه وای راغلي او په هغه وخت کي ډوډۍ پخولو ياد نانيزۍ موسسه نوم پرايښودل سوی وای ... مکروريان کلمه که مودته نه وای راغلي ... او د غسي يوه کلمه ورته استعمال سوې وای دابه ډېره ښه وای . نو نوو لغاتو درانتو تلود مخنيوي له پاره دا کار سم دی . اما د زړو مروجو لغاتو او د قوم په ژبه معمول لغاتو لپاره د نويو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه ليري کوي ... په وضع کي دي ډېر تلوارنه کېږي اول بايد ټولي لهجې ثبت سي او وکتل سي چي په لهجو کي د دغه مطلب لپاره څه سته او که نه سته ، که نه وي نو بيادي وروسته وضع وسي ... تلوار په وضع کي پخپله د تامل وړ خبره ده .*

د ښاغلي نجيب منلی لا ، چي له خپل گړدود پرته يې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نيولو گيزم سره ورانه ده . دی ليکي : " ... د پښتو په هکله هم دا وېره شته چي د کره کوونکو لور پښې به ورته د مخالفانو له نارواوونه ډېر تاوان ورواړوي ... " دی ورپسې زياتوي : " له بلې خوا زه ، چي نژدې ټول عمر مې د کتاب سره تېر کړی ، درې څلور پردي ژبې مې زده کړي او ځان د پښتو د تاريخ او ادب له پېژندنې هم بې برخې نه گڼم ، که د گوربت مجلې يوه گڼه راواخلم او د استاد صميم مرکه ياد استاد زيار ليکنه لولم نو په نيمايي يې هم نه پوهېږم او حيران شم چي دا خبري د چا لپاره دي ؟ " ښاغلی نجيب منلی د نوو لغاتو جوړول د ژبي پر مخگ بولي خوزياتوي چي : " ... په وچ زورد هغو پور شويو ټکو پښتو کول چي ژبې د پېړيو او لسيزو په اوږدو کي خپل کړي دي د ژبي لپاره به گټورې وي يا به نه وي خود ژبې د ويونکو سره ظلم دی .

د فرمان په زور نه چاته کور ، ډوډۍ ، کالي رسېږي ؛ نه څوک جنتي کېږي او نه ژبه کره کېږي ، هر تحريک چي د فرمان او وچ زور له لارې د تاريخ يون بدلولي له ناکامۍ سره مخ کېږي ، افغان ولس ته خو تاريخ دا هم ورزده کړه چي دا ډول ماجراگانې ډېرې سختې تاواني دي .

په زورد پښتو کره کول ماته د پښتني فرهنگ جرړې ايستل ښکاري ... نو د يو عادي پښتو ويونکي په حيث هغو درنو مشرانو ته چي د نيو لوجېز مونو په لار کي بې شانه ستونزې گالي په ډېره عاجزۍ سوال کوم چي خپله انرژي اوزموږد زده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتو نونه لگوي تشرېحي او ايتمولوژيکي قاموسونه دې راته جوړ کړي چي د خپل ولس د خبرو ژبه په ښه شان زده کړو .*

دی ، ځوانان ليکوال او فرهنگپال د کره پښتو د محتسبانو په مقابل کي مقاومت ته رابولي او وايي چي " خپله پوهه او قلم د پښتنو خدمت ته وقف کړي په کره پښتوليکل زموږ هيڅ درد نه رادواکوي

خود پښتنو په ژبه چې څومره د پښتنو لپاره لیکنې ډېرېرې هغو مره به پرې پښتو کره کېږي. (۲۱))
 اوس له بده مرغه د اساري ناروغي عامه سوې او افراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چې
 پخپله پوهاند زیار صاحب هم په مشکل ورسره اخته دئ او وایي چې زه یوازې دخپلو جوړو سوو
 لغاتو مسئولیت اخلم ، نور په ماږه نه لري (۲۲) تردې پخوا یې ویلي وه چې له بده مرغه وروسته په
 دې برخه کې د ځینو خلکو بی سرو بوله جوړونې ددې سبب شوي چې زموږ ژبې ته ټولنې دالې
 گرد سره پرېږدي (۲۳) خوزه وایم ددې بې مسئولیتۍ مسئولیت به دهغه چاپر غاړه وي ، چې له
 مکررو خبرداریو او سپارښتونو سره سره یې دلغات جوړولو د کار خانو د تاسیس لار خلاصه کړه .
 دا پدل چې هرچامات کړی دئ ، له پښتو سره یې په رشتیا جفا کړې ده او د پوښتنې مستحق دئ (۲۴)
 . پښتو ژبه زموږ د متخصصینو له لاسه ریشخندي کېږي . دعوا مو ژبه که د ما هرانو په لاس ورانه نه
 سي ، پخپل تدریجي پرمختګ سره خوراسم تکاملي سیر تعقیبوي . زه د پوهاند زیار صاحب دا خبره
 منم چې د معیار په ټاکلو او سمبالولو کې د پوهانو رول ډېر ستر دئ . خبره د پوهانو پر رول نه ده ،
 خبره د پوهانو پرې وخته لاسوهنه ده . خبره پر هغه ټاکلې او مشخصه زمینه باندې ده چې د معیار په
 منځ ته راتګ کې حتمي او لازمي ګڼله کېږي . پوهاند زیار صاحب دارواښاد پوهاند دوکتور الهام
 هغه خبره یادوي چې دوی ته یې د پښتو ژبې د کره لیکنې د تاریخي زمينې (سرمایه داري نظام) په
 برخه کې کړې وه ، خو خپل هغه دلایل نه راوړي ، چې ولي یې نو د الهام مرحوم پردغه اصولي مشوره
 باندې غوږ نه و نیولی . پر مشخصې تاریخي زمينې سربېره ، د ژبې د معیار منځ ته راتګ دهغې
 دویونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، د لیک لوست (سواد) تعمیم غواړي ، د تعلیم عام رواج
 غواړي او په خلکو کې د مدنیت او مدني ژوند غزېده غواړي . یو قوم چې په نس موړنه وي ، په تن
 پټ نه وي ، مکتب او تعلیم ورته مهیا نه وي ، صحت ونه لري ، څلور لسيزي یې په جنگ کې تیري
 کړي وي او اوس لاهم په جگړه کې ولاړ وي ، هیواد ته یې دفنا او بقا سوال مطرح وي خو څوک ورته
 د ژبې د معیار جوړولو او ښ لاهم چوکوي او هغه هم د (س) او (ش) په تعریف . داکار نه څوک پر علم
 برابرولای سي او نه یې د عملي کېدو چانس سته .
 نوڅه بایدوسي ؟ لاس ترزنه خپلي ژبې ته باید کښېنو ؟ ددې پوښتنې جواب د همدې کتاب ګوتې په
 پای کې درکوم .

۱) (د پښتو ځینې نیولو ګیز مونه کټ مټ همدغه شان وي
 ۲) (وګ : نیولو ګیزم - ویکیپیډیا دایره المعارف - دانټرنیټ په حواله .

۳) (په افغانستان کې د غوايي د لومړي اړودوړ په دوران کې هڅه کېدله چې په کلاسيکه شاعري کې د طبقاتي مفکورې او طبقاتي مبارزې نمونې وموندلې سي . په دې لړ کې يې د صوفي عبدالرحمن بابا په شاعرۍ کې د ابیت د طبقاتي مبارزې انعکاس وباله چې ويلې يې دي:

نشي د خانان — ووملنگوسره کلي
چيرته عزيزخان چرته ملنگ عبدالرحمان

ما په هغه وخت کې د کابل مجلې د ۱۳۲۵ کال په ۱۱، ۱۲ گڼه ۹۲ مخ کې وليکل: "د غوروږ خبره ده زموږ څېړونکي کله کله له پخوانيو ليکوالو څخه له خپل تفکر سره سم اثر غواړي ، او که يې دا کارونه کړنويې محکوموي . او کله چې بيا د يوې پرخواني شاعري په آثارو کې ځيني داسي مواد ومومي چې له نني تفکر سره په تصادف توگه سم راغلي وي . نو بيا دهغه په باب دا ډول قضاوت کوي چې د شاعر اروا به لاهم په خبره نه وي . مثلاً په يوه بيت يې له صوفي عبدالرحمن بابا څخه ننۍ متفکر جوړ کړی دی

۴) (وگ : د پښتو ژبي دودې اړتيا ولارې چارې - ۸۱ مخ
۵) (ښکلا مجله - څلورم کال ، درېيمه گڼه - مرکه - ۵۰ مخ
۶) (د کابل چاپ خيالبيان - لغتنامه - الف ، ب مخونه .

۷) (دا شعر ښاغلي رفيع په ژبپالنه - ۴۴ مخ او پوهاند زيار صاحب په کې اخيستی دی .
۸) (ښاغلی دوکتور حسن کاکړ له دې نظر سره مخالف دی . دی ليکي : دا چې ځيني کسان وايي چې اميرشیرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخي عملي کړل ، چې سيد جمال الدين ورته تهيه کړي و و حقيقت نه لري . حقيقت دا دی چې اميرشیرعلي خان سيد جمال الدين د ۱۹۲۸ کال د نومبر پر ۱۲ مه يانې پخوا تر دې چې پر اصلاحاتو يې پيل کړی وي ، د کندهار چمن له لاري هندوستان ته شړلی و . وگ : د پښتو ژبي دودې اړتيا ولارې چارې - د پوهاند دوکتور محمد حسن کاکړ مقاله - ۳۵ مخ .

۹) (هماغه مقاله - ۳۷ مخ

۱۰) (وگ : ميرزا عبدالودود هوتک - ۵ مخ د حاجي محمد اکبر هوتک د عريضې متن

۱۱) (ويي پوهنه - تر ۱۵ مخ وروسته

۱۲) (زړه پانگه دار و انبساط سر محقق دوست شينواري (۱۳۱۴ - ۱۳۷۲ هـ ق) ليکنه او د لرغونې شاعرۍ گړنې داستاد محمد آصف صميم تاليف دی .

۱۳) (ويي پوهنه - ۲۳ مخ

۱۴) (ويي پوهنه - ۱۸، ۱۹ مخونه .

۱۵) (ويي پوهنه - ۲۴ ، ۲۵ مخونه

- ۱۲((ويي پوهنه - ۲۵ مخ
- ۱۷((ويي پوهنه - ۹ مخ . پرکلماتو تا کيدز مادئ - م . ه
- ۱۸(پوهاند زيار صاحب په پخواني شوروي اتحاد کي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسميت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) يې بولي. وگ: د پښتو ژبې دودې اړتيا اولارې چارې - ۸۷ مخ
- ۱۹((پښتو چاپي آثار - ۲۲۹، ۲۷۰ مخونه - ۱۹۷۸ ع. دغه مقاله په نوموړې مجموعه کي يوازنی مقاله ده چي صحافت يې ورگډوډ سوی دی. خدای دي وکړي چي داکار په ارادي توگه سرته رسېدلی نه وي.
- ۲۰((وگ: د پښتو ټولنې تاريخچه ۵۱ - ۵۲ مخونه - ۱۳۵۲ ش
- ۲۱((گوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه گڼه ، ۱۲ مخ
- ۲۲((بنکلا مجله - څلورم کال - درېيمه گڼه - ۵۱ مخ
- ۲۳((ويي پوهنه - ۲۴ مخ
- ۲۴((په دې برخه کي د کتاب په پای کي د ضميمې برخه ولولئ.

دنوو جوړو سوو لغتونو د تلفظ ستونزه

لکه د لیکدود په برخه کې وړاندې اشاره ورته شوې ده ، پښتوالفبې د پښتو ژبې د ټولنیزو غونډو د تمثیلولو تر عهدي نسبي وتلای. دراديو ویندویان نوي لغتونه د همدې نیمګړي الفبې له لارې لولي او پخپل اټکل یې تلفظ کوي. دا اټکلي تلفظ هرو مرو د لغات د جوړوونکي د تلفظ نمایندګي نه سي کولای او په دې ډول د غلط تلفظ خورا ډېر احتمالات سته. د ویندویانو غلطې د ژبې عامو ویونکو ته لار پیدا کوي او پسي عامېږي. زه دخپلي مشاهدې له مخې وایم چې غلط تلفظ نوی جوړسوی لغات بېخونده او پټېخ کړی دی. د لغات جوړوونکي نه په دې جریان خبرېږي او نه یې د تعقیبولو امکانات لري. که چیرې خبر هم سي ، بیا دومره ری هم نه پکښې وهي. که دنوولغاتوله پاره یوې صلاحیت لرونکي موسسې وجود درلودای ، نوبه یې لومړی ویندویانوته سم تلفظ وربښوولای او بیا به یې دمیدیا نشرات هم ورپسې تعقیبولای (۱).

(وګ: دضمیمې دوهمه مقاله.

د ژبي د سوچه توب (Purism) دوه اړخه

(هم درڅخه مرم، هم درپسي مرم)

سوچه ژبه هغه ژبه ده چې دنورو ژبو اغېزې ورباندي سوي نه وي، د خپل کلمات ونه لري او د چا خبره له خپله ځانه پوره وي. هيڅ ژبه د خلقت له مخي بشپړه نه وي. پر ژبو باندي اغېزې هرو مرو پېښېدونکي دي او پېښې سوي دي. دا اغېزې له گاونډيو ژبو، قومونو، اولسونو او مدنيتونو سره د ټولنيزي او اقتصادي راکړي ورکړي اوراشه درشي له لاري يا پراولسونو باندي دنورو اولسونو له خوا د پوځي عملياتو او فتوحاتو له لاري کيږي او سوي دي. مغلوب اولسونه د غالبو فاتحانو ژبنۍ اغېزې پر ځان مني او منلي يې دي. په نړۍ کي دهغه اولس ژبه سوچه پاتېږي چې له ځانه پرته له بل هيڅ قوم، هيڅ ژبي، هيڅ دين او هيڅ مدنيت سره اړيکي ونه لري. داسي قوم پخپله مېنه کي محدود او ايسار پاته سوي وي او په اصطلاح بدوي قوم وي.

ژبنی سوچه توب (Linguistic purism) په يوه ژبه کي له هر راز بدلون سره مخالفت ياد ځينو هغو بدلونونو او اغېزو له منځه وړل دي، چي په پخوا کي په ژبه کي راغلي وي. پيوريزم ځان ته بېلابېل ډولونه لري. ريفورميست پيوريزم د ژبي له پخواني حالت سره خپلي اړيکي شلول غواړي. د دغه راز پيوريزم ښه مثال هغه ژبنی ريفورم دی چي د ترکيې د انقلابي مشرانو د معاصري ترکيې د موسس کمال اتاتورک په وخت کي په تورکي ژبه کي راغی اوله دې ژبي څخه يې هغه فارسي او عربي لغتونه وايستل چي د عثماني تورکانو په وخت کي يې ژبه اخيستي وه. د پيوريزم بل ډول ته وطنپال پيوريزم (patriotic purism) وايي چي په ژبه کي د بهرنيو لغاتو کمول يا يومخ ليري کول غواړي.

دغه راز پيوريزم په نړۍ کي عام دی. دنونسمي اوشلمې پېړۍ انگرېزي ليکوالو د انگرېزي ژبي د دغه راز سوچه توب له پاره ډېري هڅي کړي وې. په فرانسوي، جرمني او يوناني ژبو کي هم د دغه راز ميلان نخښي پياوړي وې خو جرمني ژبه ونه توانېدله چي د انگرېزي ژبي د لغاتو د سيلاو مخه ونيسي. انقلابي پيوريزم د ليکنۍ ژبي د انکشاف په لومړي سر کي را څرگندېږي. د ژبو د معياري کولو پرمهال باندي دغه راز پيوريزم ډېر زور (momentum) اخلي خو وروسته بيا له خپله زوره لوېږي (۱).

۱) (ويکيپيډيا انسايکلوپيډيا - دانټرنيت په حواله.

پښتو د سوچه توب پر پیچمو

کله چې په اروپا کې دنو ملتونو له منځه راتگ سره سم د ژبې پر اهمیت باندې د ټینګار خوځنده څېړنې په باډاسکووې، او د ژبې سوچه کول دهغه وخت د نیشنلیستانو په منځ کې یوه گرمه ورځنۍ موضوع وه، دغه وخت پر افغانستان باندې دامیر دوست محمد خان د زمانو او لمسیانو تر منځ د قدرت پر ګدی باندې د جنګ او جګړو سوران نازل و. نه د چا ژبې ته پام و او نه هم ژبنيو پر مختیاو و ته. د جنګو او پاچاګښتو په وخت کې کلتوري او علمي مسایلو ته د چاپام نه وراوړي. علمي او فرهنګي هڅې آرامه فضا او د چا خبره د خاطر اطمینان غواړي. دغه راز نسبتاً مساعده فضا دامیر حبیب الله خان (سراج الملت والدین) د پاچهۍ په وخت کې منځ ته راغله. دغه وخت په ټول افغانستان کې بشپړ امنیت ټینګ و او په دې سیمه کې د آرامۍ او ثبات پر سر نړیوال توافق هم موجود و. دامیر حبیب الله خان په وخت کې هغه منوري کورنۍ چې دده د پلار د مطلقه پاچهۍ پر مهال له افغانستانه ایستل

سوي وې، بیرته هیواد ته را ستنې سوي. په دغو کورنیو کې د سردارانو د کند هاري وروڼو د روحاني او متصوف شخصیت او منلي شاعر سردار رحمدل خان د دانشمند زوی سردار غلام محمد خان طرزي کورنۍ او دغه راز د غازي محمد ایوب خان د ملي او انگلیسي ضد خوځښت د وفادار پلوي جرمیاني بادار کند هاري وراره غلام محی الدین افغان او نوري کورنۍ او افراد هم شامل و. ددې خلکو پر اذهانو باندې له افغانستان څخه د تبعید په وخت کې د اروپایي هیوادو سیاسي اوضاع او دهغې قارې ملي خوځښتونو لږ و ډېره اغېزه کړې وه. د سیاسي تبعید په دغه دوران کې ترکیه او ایران د افغان سید جمال الدین د علمي او سیاسي هڅوله امله د منورینو او تجدد خوښوونکو د نیشنلیستي مبارزو مرکز و. دغو مبارزو ته د اروپایي نیشنلیستانو افکار او نظریات رسېدلي وه. په دغو هیوادو کې د تبعید سوو کورنیو زلمیانو د تنور او وطنپالنې روحیه واخیستله او په دې ترڅ کې یې د خپل ملت د ژبو حالت ته زیاته پاملرنه واوښتله. د اروپایي نیشنلیستانو په پیروۍ یې د سوچه ژبې، سوچه نژاد، سوچه ملت ملي او سیاسي مفاهیم د تبعید د وخت د ارمغان په توګه خپل هیواد ته راوړل. (۱) د تبعید یانود دې کاروان قافله سالار ځوان محمود طرزي و. محمود طرزي هیواد ته له راستنېدو سره سم له شاهي کورنۍ سره دخپلو خانداني اړیکو او خېښیو په مرسته امیر حبیب الله خان، چې پخپله هم په افغاني پاچهانو کې تر ټولو زیات منور او تجدد خوښوونکی پاچا و، د نوي مدنیت له ښېګڼو څخه استفادې ته وهڅاوه او په هیواد کې یې د مطبوعاتو هغه پورنې چې د مولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وې، له سره تازه کړې او په دې ډول یې

د سراج الاخبار افغانيه فرهنگي مرکز جوړ او د حبيبيې مدرسې زده کوونکي او کار کوونکي يې پر رಾಮات کړل.

د سراج الاخبار له مطالعې څخه څوک په څرگنده توگه دهغو هلو ځلو اغېزې ليدلای سي چي په اروپا په تېره بيا ترکيه کي دنیشنليستي غورځنگ پلويانو د ژبي د سوچه کولو او په تعقيب يې د ژبي د معياري کولو له پاره په کارا اچولي وې. د سراج الاخبار مدير او متفکر مغز محمود طرزي د دغو هڅو په باب معلومات او دهغو مطالعه په ترکيه کي د اوسېدنې پروخت او په تېره بيا د سيد جمال الدين افغاني په محضر کي د دوه مياشتني حضور پر مهال تر لاسه کړي وه. د همدغو هڅو اغېزه وه چي محمود طرزي د سوچه فارسي او سوچه افغاني نژاد په باب په سراج الاخبار کي نشرات پيل کړل. ده د سراج الاخبار په يوه گڼه کي د امير حبيب الله خان تر عکس لاندي يو اوږد پاراگراف ليکلی و او لوستونکو ته يې چلینج ورکړی و، چي که چا د امير حبيب الله تر نامه په هاخوا بل کوم عربي لغت ونبود، د سراج الاخبار يو کلکسيون به د انعام په توگه ورکول سي. په دې اعلان سره يې غوښتل ونيې چي فارسي ژبه ترکومي اندازې پوري له خپله ځانه پوره او سوچه ژبه ده. سوچه ليکنه د دغه عصر د ليکوال په محاسنو کي شمېرل کېده. د همدې تمايل اغېزه وه چي علامه عبدالحی حبيبي هم کله چي د طلوع افغان اخبار چلاوه، دې اعلان ته ورته پښتو اعلان خپور کړ او لوستونکو ته يې بلنه ورکړه چي که چا غير پښتو لغت پکښې وموند، د طلوع افغان کلکسيون به د انعام په توگه ورولېږي. د دې انعام پر سر د مولانا محمد شريف حبيبي او د طلوع افغان د چلوونکي ترمنځ يوه مناقشه هم منځ ته راغله. مولانا د يوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چي دا اعلان په متن کي موجود و او ځان يې د انعام مستحق باله خو د اخبار چلوونکي بيا مفغنا ته په پښتو کلماتو کي شمېرل (۲).

په پښتو کي د عربي ژبي دلغاتو افراطي استعمال او د چا خبره ملایي پښتو هم پخپل وار سره د پښتو د سوچه کولو زمينه برابره کړې وه. د عربي ژبي دلغاتو افراطي کارول دهغه وخت په ملایي ذهنيت کي د فضيلت او علميت نڅښه وه او دغه ذهنيت زموږ په منورينو کي ځکه نفوذ وکړ، چي هغوی پخپله په يوه ديني او ملایي ماحول کي دروزني له لاري د قلم او سياست ميدان ته راوتلي وه. دوی په مدرسه کي ښوونه او روزنه بشپړه کړې وه. او کله چي يې داروپايي انکشافاتو په باب لږ څه پوهنه وموندله، نو يې سمدلاسه په ژبه کي د عربيت پر ضد پاڅون وکړ. خودې پاڅون ښه نتيجه ځکه ورنه کړه چي عربيت زموږ پښتنو ذهنونه د ديني عقايدو له لاري تسخير کړي وه. دهغوی له ذهنو څخه د عربي ژبي ايستل د دين د ژبي د ايستلو په معنا تعبيريدله. د سوچتابه هڅي پر مرکه د پښتو هم اغېزه وکړه او يوازینی پښتو د همدغي اغېزې په نتيجه کي

خپره سوه. (۳)

خو د يوازینۍ پښتولارښوونې په سر سره د مرکه د پښتو د مشر مولوي عبدالواسع کاکړ له خوا هم عملي نه سوې. ده چې په ۱۳۰۵ ش کال د جدي پر ۱۲ د (تعاونو اعلی البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ويلې ده (۴) په هغه کې د سوچه توب نخښې کورټ نسته او د لاسه لا د عربيت اغېزه پر غالبه ښکاري.

حسن وقبح له ما ورک ســـــوه لیونی یم
زیان وگټه راته یو ســـــوه بهولی یم
تعاون له قبیلې له قـــــوم وړک سو
لـــــویې ږیرې مگر کار مو د هلك سو

.....
زما تعطیل، غفلت، نخوت که څه یو آن دی
د عالم عالم، مادي معنوي زیان دی

زه د دې نظم له ژبې سره هېڅ مشکل نه لرم اولو ستونکې یې هم زما یقین دی، چې نه یې لري، خود دې درو بیتوله راوړلومي مراد دادی چې دیوازنی پښتو هڅه چې پر (مرکه د پښتو) باندې تپل سوې وه، یو تفنني اولکه دمخه چې مې یادونه وکړه، له بهره راغلې ذهنیت و. د (مرکه د پښتو) بل کتاب پښتو پښویه و او د دې کتاب له نامه پرته نور ګرامري اصطلاحات له یوه مخه عربي یا پارسي دي لکه تاکید و مبالغه، تفعیل و مبالغه، فتحه مجهوله خالص، صیغه مذکر، صیغه مونث او نور.

دا چې وايي پښتو ژبه سوچه ژبه پاته سوې ده. د دې ادعا معنا داده چې پښتانه له هېڅ ګاونډي قوم او هېڅ راز مدنیت سره په تماس کې راغلي نه دي. تاریخي حقایق د دې خبرې پر خلاف دي. پښتانه پر داسې یوه سیمه پراته دي چې د مدنیتو، د فاتحانو د لښکرو، د جهانګشایانو د تلو راتلو لار وه. د دوی ژبه له دغو اثراو څخه هېڅکله هم پاکه پاتېدلای نه سي. دا چې موږ وایو پښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده، په حقیقت کې مو پر تاریخي پېښو او حقایقو باندې پرده اچولې ده. دا څرنگه امکان لري چې کندهار دې د پېړیو په اوږدو کې دمغولو او پارسیانو له خوالاس پر لاس سوی وي او پښتانه او پارسیان دې څنګ پر څنګ کلی او کور سوی وي خو یو د بل پر ژبې اغېز نه وي ښندلی. دا څرنگه امکان لري چې په ننگرهار کې دې د تاریخي ګندهارا ژبې اغېزې نه وي پاته سوي. پردغه پراخه اور شوي د پښتنو په څنګ کې شاري، پشه یان، ترکان، اشکون، کاتیر (کاتیان)، پراچیان، ګوجران نور څنګ پر څنګ له پېړیو راهیسې اوسي (۵) خو ژبې دي یو د بل

له تاثيره په امان پاته وي. دا څرنگه امکان لري چې وردگ او هزاره دي يودبل په چم او گاونډ کي اوسېدلي وي او ژبوي يې يو پر بل اثر نه وي کړی. دا څرنگه امکان لري چې په لوگر کي دي د پښتنو، تاجکو، برکيو پوله او پتي گډ وي خو ژبي دي يې يودبل له تاثيره خوندي اوسوچه پاته وي. دا څرنگه امکان لري چې د پېښور او کوټي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردو ژبو او پنجابي او بلوڅو سره شريک وي خو ژبي دي سوچه پاته وي. ژبه لکه ژوندی اورگانيزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کيږي. دا که د چا خوښه وي او که نه، که د چاښه راځي، که بد. دا د طبيعت قانون دی زما و ستا ذهنيت ته نه گوري او خپل کار کوي. لکه د پرديو ژبوي افراطي بهر په مقابل کي چې دخپلي ژبي مدافعه يو ضروري کار دی، دغه راز د ژبي افراطي سوچه توب او تصفيه هم يو غير عملي، بې گټي او کله کله مضر عمل دی.

د ښاغلي رفيع خبره په خطاطانو کي د پښتو د سوچه تابه اشتها زموږ د ځينو شاعرانو رنگين شعرونه له شعرتوبه ايستلي دي اولاس وپښې يې ورمات کړي دي (۲) دا کار له بده مرغه اوس هم روان دی. اوس د پخوانيو شاعرانو لهجه د معياريت په فتوا بدلېږي. (په) يې په (پر) وراړوي او (پر) يې په (په). د کلماتو د پای يا گاني يې پخپله سليقه وراچوي (۲). دا کار به څو پېړۍ وروسته د پښتو ژبي دلهجوي څېړونکي غبرگ غاښونه وروباسي او په قضاوت کي به يې د کعبې پرځای ترکستان ته ورسوي. ځکه دی به فکر کوي چې دنوموړي شاعريه وخت کي (په) او (پر) استعمال په دغه شان و، لکه په چاپي دېوان کي چې راغلی دی. خبره نه وي چې دا استعمال د معياريت په اشتها پر تپل سوی دی د شاعرانو او لاهه دغه راز استعمال خبره نه وه. دغه شان لوبي ترموږيو نسل وړاندي د عبدالقادر خان خټک او نورو پخوانيو شاعرانو په دېوانو باندې د خطاطانو له خوا سوي دي.

ښاغلی رفيع وروسته له هغه چې د پښتو د سوچتابه هڅو ته کتنه له اتمي هجري پېړۍ څخه رانښلوي او تر نن ورځي يې رارسوي، په پای کي د دغو هڅو اهميت پخپله له ډاگه وهي او داسي ليکي: "موږ وليدل چې د دی کار (د پښتو د سوچتابه - م. ه.) لپاره کله، کله د تفنن لپاره لاس غزول شوی او ياهم د ځيني نورو هيوادونو په اغېز کي دا کار شوی دی خو له ټولو سره - سره يې نتيجه نه ده ورکړې او دا هڅه ناکامه شوې ده.

ددی ناکامۍ يولوی علت دادی چې نړۍ ورځ په ورځ وپېږي، انساني راشی درشی اوراکړې ورکړې زياتيږي، د ساينس له برکته تلنې راتلنې گړندی کيږي او په اجتماعي، اقتصادي او نورو چارو کي هيوادونه يو بل ته اړکيږي او ددی راشو درشو، راکړو ورکړو، تلنو راتلنو او اړتياؤ په ترڅ کي کلتوري او ژبني راکړې ورکړې هم دود يږي او د تجريد او يوازي توب ژوند له منځه ځي..."

ښاغلی رفيع وروسته ارواښاد محمد صديق روهي يوه خبره رانقلوي، چې ويلي يې وه "که

د ژبو تکاملي سیر ته وگوروی په نړۍ کې خالصې ژبه نشته او که وی هغه به د ځینې بدوی ټولنو ژبې وی چې له نوری نړۍ سره علمی او ثقافتی اړیکې نه لری. ^(۷). رفیع صاحب پر خپله څېړنه باندې داسې نتیجه بنا کوي: ^{*} په دې اساس د ژبې د سوچتابه له پاره هڅه له یوې خوا ژبه او اولس یې تجرید کوی له بله خوا د ژبې د خارجي زده کوونکو لپاره ستونزې رامنځ ته کوی او له بله پلوه په خپله د ژبې د ویونکو له پاره د افهام او تفهیم لاره اغزنه کوی نو ځکه باید د ناکامۍ هڅې ته زړه نښه نه کړو او په زور خپله ژبه تجرید او کړاو منه نه کړو. ^(۸) د انتیجه په رشتیا سره یوه واقعي او له علمی اصولو سره برابره نتیجه اخیستنه ده. د ژبې سوچه کول د کره پښتو لیکنې نني لارویان هم په خوله غندي خو په عمل پرهماغه لار روان دي، چې دوی یې تربل هر چا دنه عملي توب له پاره ډېر څه ویلي دي.

لکه د دې بحث په سر کې چې تاسې ولوستل د ژبې سوچه توب له یوې خوا د نورو قوې ژبې د وارداتو په وړاندې یو عکس العمل دی چې تر یوې اندازې یې د توجیه کولو له پاره د میړې لار موندله کېږي. خوله بل پلوه یوه داسې ناکامه هڅه ده چې د ممکناتو په ساحه کې ورته د نوک ایښوولو ځای لاهم نشته. نو د دغسې یوې غیر عملي پروژې له پاره نوکان ایستل چاته د کندهار د پښتنو هغه متل ورپه یادوي، چې وايي:

عبث دارو مردک دي، چې په ولي ده ختی (۹).

۱) (ارواښاد کانديد اکاډميسن محمد صديق روهي خوحتى د ظاهر شاه د پاچهۍ په سرکي پرېښتو ادبياتو باندې داروپايي افراطي ايډيالوژيو، الماني نيشنلېزم (فاشيېزم) او شوروي کمونېزم، سيوري ته اشاره کوي اوليکي چې دې ايډيالوژيو په ټولو هيوادوکې د افراطي يامعتدل نيشنلېزم درامنځ ته کېدو امکانات برابر کړل. په افغانستان کې يو معتدل نيشنلېزم مينځ ته راغی، چې عمده مضمون يې ملت پالنه، د تاريخي مواردو او عنعنو درناوی، حماسي ادب، پرځان وېساو ملی غرور و.

(وگ: د پښتو ادبياتو تاريخ- معاصره دوره- ۸۵ مخ)

۲) (طلوع افغان ۱۲ کال ۷۷۸ گڼه. داده اعلانونه ما پخپله په سر سره کتلي وه خواوس مي د سراج الاخبار کلکسيون ته لاس کورې نه رسېږي او د طلوع افغان حواله مي د ښاغلي رفيع د ژبپالنه نومي کتاب- ۳۲ مخ څخه واخيستله.

۳) (يوازنۍ پښتو) په ۱۳۰۱ ش کال کې د (مرکه د پښتو) له خوا د پوهنې وزارت په مطبعه کې خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چې په سر کې يې خادم العلماء مولوي

- عبدالواسع قندهاري سريزه کښلې ده. (وگ: ژبپالنه- ۲۵ مخ)
- ۴(وگ: دافغان یاد- دعلامه حبيبي مقاله- ۹ مخ
- ۵(پالوال- معیاري ژبه- ۷۸، ۷۹، ۹۰ مخونه
- ۶(ژبپالنه- ۴۳ مخ.
- ما(هوتک) چي کله د لوی احمد شاه بابا د پوان له خو خطي او چاپي نسخو څخه ترتیب او ه ، پردغه رازلا سوهنو او دلغاتو پر ترجمو باندې پېښ سوم اوزما په نزد مي لاسوهلي ځایونه په نوي متن کي وانه خيستل. د هغولا سوهنو يو څو مثال دادي :
- دلفريبه- زړه فريبه
- شکر لبه- خوږ شونډې
- پرېرويه- پرې مخه
- دامنگيره- لمن گيره
- موی کمره- ملا وينسته
- ۲(وگ: د لوی احمد شاه بابا د پوان- د ۱۳۷۸ ش = ۱۹۹۹ع کال چاپ
- ۷(ژبپالنه- ۳۲ مخ
- ۸(هماغه کتاب- ۳۲ مخ. نقل قول کت مټ رانقل سوی دی.
- ۹(ده ختی د کند هارنبار په جنوب کي دیوه کلي نوم دی. دامتله ځيني کسان په دي ډول هم وايي: عبث دارو مردک دي ، فتح خان يې ډزوي.

په خوله کړلې تصفيه په زړه منلې سوچه توب

د پيوريزم په باب تاسي په تيرو پاڼو کي ښه پوره تفصيلي بيان ولوست او دهغه دغه عملي توب او تواني توب په باب موهم نظرونه تر نظر تېر کړل چي اتفاق ته په نژدې اکثریت ټولو پوهانو ورسره خپل مخالفت څرگند کړی دی. خو په عمل کي د پيوريزم له کړني سره سره د پښتو ژبي د سوچه تابه بازار ښه تود دی. د دې مسئلې د ښه څرگند تيا له پاره به زه يوڅه شاته ولاړسم او د ژبي له پاره به د نوو جوړونو پر سابقه يو وار بيا مرور وکړم.

علامه محمود طرزي چي د افغاني ژبو (فارسي او پښتو) د سوچه تابه له لومړيو پلويانو څخه و، په دې برخه کي ليکي: "... به فکر عاجزانه خود ما، يگانه وظيفه انجمن عالي معارف بايد اصلاح و ترقی و تعليم زبان وطنی و ملتى افغانى باشد، از ارباب علم و دانش اين زبان يک گروپ مخصوص تشکيل يافته کتابهاى تعليمه ضرورى لازمی آموختن آنرا تدوين و حاضر بايد کرد. حتى برای تطبيق دادن کلمات فنى و صنعتی و اختراعات جديده يی که نامهای آن در زبان افغانی غير معروف است، کلمات مناسب و نامهای متناسب به زبان افغانی پيدا بايد کرد و هر قدر اصلاح و ترقی که لازم است در آنباب اجراء بايد کرد." (۱) محمود طرزي د (فني او صنعتي کلماتو اونوو اختراعاتو) له پاره د مناسبو او متناسبو کلمود پيدا کولو سپارښتنه کوي. په (پيدا کولو) کي د کلماتو پلټنه او جوړونه دواړه راتلاى سي. خودی د اکلمات مشخص کوي او د نوولغاتو پيدا کولو او رتيا يوازي په (فني، صنعتي او د اختراعاتو) په برخه کي را محدودوي. علامه عبدالحی حبيبي هم، چي په طلوع افغان کي (د پښتو د علمي اصطلاحاتو يانوولغاتو وضع) تر سرليک لاندې د دغه کار اصول بيان کړي دي، په هغو کي يې "د پښتو سوچه لغاتو پلټنه او د لغاتو وضع" د جلا مادو په توگه ټاکلي دي. د نوولغاتو وضع کول يې يوازي په تخنيکي، صنعتي او علمي برخه کي سرته رسولي دي لکه ټيلېگراف (ليرليک)، فوټوگراف (بشرليک)، فونوگراف (برغليک) او نور، چي ښې ډېرې نمونې يې په ژبپالنه ۷۰، ۷۱ مخونو کي د طلوع افغان اخبار په حواله را نقل سوي دي. گويا د علامه حبيبي سپارښتنه هم پر فني او تخنيکي نومونو باندې تکیه درلوده. لرو پښتنو هم خپلي جوړونې ساينسي څانگي ته متوجه کړي دي.

ښاغلي رفيع هم په شاعرانه ژبه باندې د ساينسي علومو د اصطلاحاتو له پاره د نومونو ټاکل لازم گڼلي دي. دی ليکي: "د ساينس او تخنيک له پرمختگ سره د نړۍ په وړاندې تللو هيوادو کي هر ورځ نوی - نوی ساينسی زېږېدنی کيږي او په هره زېږېدنه دهمهغه هيواد د ژبي يونوم اېښودل کيږي او بيا د علم نوی پيغله له خپل نامه سره بل هيواد ته وديږي او هلته مېشتيږي. که وروسته پاتې

هيواد وژبې پټه خوله پاتې شې او په دې نوي ناوې نوم کينډۍ نود دې ناويانو سلسله خواوړده ده او کله چي ددې هيواد خلک سترگې غړوې گوري به چي ددوي د ژبې ټول انگړ به د پرمختلليو هيوادونو راغليو ساينسي ، تخنيکي او نوو منځ ته راغلونو يونيولي وي او اصلي ژبي ته به يوازي چوکاټ او چارديوالي ورپاتي وي^(۲)) د ښاغلي رفيع له بيان نه هم دا خبره واضح څرگند يږي چي ساينسي او تخنيکي ناويانو ته بايد نومونه کښېښوول سي.

او د پوهاند دوکتور زيار صاحب هغه نظريه بياراوړم ، چي وړاندي مي هم رانقل کړې و . دې ليکي :
 ”نوي جوړونه بايد په علمي ، تخنيکي ، مدني ، اداري او داسي نورو مفاهيمو پوري تړلي وي چي زموږ فکري او کلتوري زېږنده نه وي ، لکه ژبپوهنه (لینگوېستیک) ، ټولنپوهنه (سوسيولوجي) ، پوهنتون (يونيورسټي) ، څارندوي (سکول او پوليس) ، توغندي دراکټ او ورکتون د کودکستان لپاره . مگر که سوکړک يا سوپر سک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو ، يوه بې ځايه ټاکنه به وي .“^(۳) بل ځای وايي چي ساده ويونه په مصنوعي توگه جوړول غير اصولي کار دي .^(۴)
 خو په عمل کي چي گورو خبره بالکل له جلوه وتلې ده . حتی د کتاب ، قلم ، دېوان ، شعر ، شاعر او په سوونو روپه ژبه کي دود سوي لغتونه لگيادي ، نومونه جوړ يږي . د پنسل له پاره بې د پښتو مرکي (وچکښي ، وچکښ) بيرته ژوند کړي . په ژبه کي رنځور او ناروغ سته او عام دي خو دوي (رنځمن) ورته راوايست ، سرانې (د حريص په معنا) په لهجو کي پروت دي
 خودوي (اسويلا ند) ورته اختراع کړي ، په ژبه کي تلابن سته او عام دي خودوي ورته (ډډون)
 جوړ کړي ، په ژبه کي طبيعت د خپل لغت په توگه دوولس پېړۍ ژوند کړي دي خودوي ورته (پنځون)
 وموند ، په ژبه کي بلبل له زرو کلوراهيسي سندري وايي خودوي ورته (ډانگ لکۍ) پيدا کړ او څه موده وروسته يې بيا همدغه ډانگ لکۍ د (ډاينا زاروس) له پارو ټاکه^(۵) . نه پوهېږم چي د بلبل او دغه ماقبل التاريخ حيوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلی ، ښايسته سته خونه پوهېږم دوي ورته (بناو) له کومه کړي ، په ژبه کي نياو د عدل او انصاف په معنا رواج موندلی دي
 خودوي ورته (سماو) راوايست ، په ژبه کي خېټو ، خېټورسته خودوي ورته (شېنازگېډي)
 توليد کړي ، په ژبه کي پاسپورټ سته او عام دي خودوي ورته (لارليک) وزېږاوه ، په ژبه کي (کرښپل)
 (سته خودوي ورته (پښه خاپونه ، پښو خاپونه) وضع کړ^(۶)) ، (غونډی) په ژبه کي ژوندی لغت دي
 خودوي ورته (بنگن) راوايست^(۷) ، (کتابتون) جوړسوی دي خو دوهم وار ورته (کتاب خونه)
 جوړسواو هغه هم د پارسي ټکي په ټکي ترجمه^(۸) ، (بدلون) پخوا جوړسوی و ، نو (ونجون) ته څه اړتيا وه ؟ ، د (بېکسي) پرځای ټکي په ټکي ترجمي (بېخوکتيا) ته څه ضرورت و ؟ .

ځينو ډېرو بې خونديو او پټخو ترجمه سوو لغاتو ته خوزه بيخي حيران پاته يم ، چي ددې ضرورت څه و. لکه (اوسپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوبي) د (جادوگر) ، (کوډگر) له پاره ، (ړنده مړه) د (کورموش) له پاره ، (پلغت) د (چابک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خوپه ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چي هغه ته يې ولي چته اوښتې ده. موږ د غ د بلي او شرنگ سوتي له پېغوره لاخلص سوي نه يو چي دابل سرباري هم پرولوېد او دا وار دمعيار په نامه !

پوهاند دوکتور زيار صاحب وايي چي تر پوهزونه يانړيوال ويونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راهيو ، تلويزيون ، تيلگراف يا تېلگرام ، تبلي فوتو ، تبلي ټايپ ، تېلفون ، اکسري يا ليزر (وپانگي) کمپيوټر ، ډاکټر ، اکسيجن ، هايډروجن ، نايټروجن ، الکټرون ، نايټرون ، پوزيټرون ... يا ځانگړي جغرافيايي نومونه او يا په زرگونو کيمياوي او درملني نومونه ... دنړۍ په زياترو علمي ژبو کي له يو څه جوليز (شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره يورازدودلري ، په نيولو جيزم کي راگډول بيا هم د پيوريزم په مانا اخیستل کېږي ... (۱۰) يعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوئ. خو تر دغه سپارښتني دوې کرنبي وروسته بيا وايي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسي ، هندي کي نن سبا ډېر انټرنېشنلزمونه را ژباړل شوي دي يعني که موچم ورته جوړسو ، ژباړئ يې. دا چي تراوسه دغو نړيوالو نومونو ته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، د چا خبره په چم يې نه پوهېږي چي څرنگه لار ورته ومومي. د مثال په توگه اکسيجن ته به څه راز نوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وايي ترک عادت موجب مرض است په ژبه کي او بتل سته او عام سوی دئ خوددوی زړه په سوړسوی نه دئ او (اوبډوب) يې هم ورته جوړکړ ، په ژبه ، ادب او فولکلور کي زرگرسته خوددوی ورته (زړېښ) وزېږاوه ، په ژبه کي ترينگلي (د عبوس ، پيشاني ترش) له پاره سته او قامو سوهم اخیستی دئ خوددوی ورته (اړپه اړبوز) وزېږاوه. يو ځای وايو چي بين المللي تخنيکي نومونه به پر خپل حال پرېږدو خو بيرته خپله خبره اخلو او تيلفون ته (غرون) ، تلويزيون ته (لروينون) او تيلگراف ته (لرليگون) پېشنهادوو (۱۱).

دمرو جو لغاتو د وژلو په کار کي هم سيالي ښه په زور روانه ده. د پېړيو پېړيو مروج لغات دمعيار په فتواله رواجه لوېږي. ما په يوه بله ليکنه کي د دغو لغاتو يوه ډېره کوچنوتې برخه داسي بيان کړې ده :

زما دمشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسيزو کي (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (يرغل) موپه (بريد) له منځه يووړ ، (ايلچي) موپه (استازي) ورکړ ، (جنگ) موپه (جگړه) وواژه ، (وطن) موپه (هيواد) نېستي کړ ، (غولی) موپه (انگړي) پايمال کړ ، (تاداو) موپه (بنسټ) له بېخه وکښ ، (رېږه) موپه (ستونزه) پسي واخیستله ، (ليکه) موپه (کرنښه) پاکه کړه ، (کوچنيواله) موپه (ورکتوب) ووژله ، (جنگيالی) موپه (جگړه مار) بنځ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) موپه (لگيا) الیش کړل ، (تلاښ) موپه (هڅه) نفی کړ ، (کرنښه) موپه (غندنه)

محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنی) ترپښو لاندې کړه ، (کرار) موپه (ورو) وخوړ ، (په) مود (پر) په فتو امسخه کړ اولالگيايو د مسخه کولو او محوه کولو د ابهرپسي پالو او په ځان نه پوهېږو چې دخپلي ژبې لغوي زېرمه مود چونگېنو د هغه منگوټي په شان گرزولې ده چې (يوه وراچوو ، دوې بيرته ځني غورځي) . داليست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسيږي . زه پوښتنه کوم چې تصفيه او سوچه توب (purism) لکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟ دغه جريان چې اوس روان دی ، تاسي چې هرڅه نوم پرايږدئ ، خوداکت مت او په مطلق ډول تصفيه ده . او ترټولو بيا د خواشینی خبره داده چې که چا په ليکنه کې دغه جريان تعقيب نه کړ ، ليکنه يې ناکره ، لهجوي ، سيمه ييزه اونوراو نور بلله کيږي .

زيار صاحب هم وايي چې هرڅوک بايد لغات جوړ نه کړي . ډاکټر پالوال هم دغه کار په صلاحيت پوري تړي زما چيغي هم د همدې بابت ده چې اوس په دې ژبني سرطان (cancer) هرڅوک اخته دي د صلاحيت والاو جوړوڼي او د بې صلاحيتود اسره بېلېږي نه . دنيولوگيزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحيت والاوه ، که بې صلاحيتته ، خبره انارشيزم ته رسيږي اورسېدلې هم ده .

څه موده وړاندې مي په يوه مجله کې د يوه متوفی مشر حقدار له خولې داسي ولوستل چې که دوزير صاحب محمد گل خان وس رسېدلی د ټول افغانستان د خلکو نومونه يې هم پښتو کول (۱۲۱) دليکني له خوند او شخوند څخه څوک پوهېدلای سواي چې د ژبې د تصفيې اشتها لا تراوسه هم ښه پوره موجوده ده او همد اذهنيت اوس هم د الفاظو تر پردې لاندې ذکره ليکني پښتوپه نامه پالل کېږي . په دغه شان روحيه باندي يوې ژبې ته انکشاف ورکول د يو ويشتمي پېړۍ له انکشافاتو سره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کې دنړۍ ژبې تر بل هر وخت زياتي يوه په بله ننوتلي دي . موږ ته زياتره ويل کېږي چې دنړيوالو علمي او فني اوسياسي ترمينالوجۍ سيلاب ته که لاس ترزنه کښېنو ، ژبه راڅخه لاندې کوي . دا حقيقت زه هم منم . خودنوولغاتو او په ژبه کې دا خنبل سوواو مروجو لغتو بريد بايد وټاکل سي . که دا کارونه سي ، نو چې بيا پرديارلس ليکي (۱۳) لاس راسره کښېږدئ ، بيا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم تر تصفيې په هاخوا بل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جريان سره به د مخالفت آواز د سورت شپېلۍ پوري روان وي . که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفين ځان ساتي ، لنډاندې ، مرتجعين وبلل سي او حتی ښکښل (کنځاوي) ورته وسي بيا به هم هغوی د گاليله په شان پر مخکې باندي د توبې ايستلو پروخت لاهم ووايي چې په دغه ژبه د افهام او تفهيم عمليه سرته نسي رسېدلای . له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای . دا پښتو پسي عامېږي او خلک ځني خوا توري کيږي . ددې چاره په کار ده او همدان

يې په کار ده. د پېريانانو دې ژبې په پښتنو کې درزونه واچول، د دې کار له پاره فکر کول په کار دي، دا درز پراخېږي او چاره يې په دې نه کېږي چې ووايو:

“کاروان به تيريزي او سپي به غيږي” (۱۴). د پښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دی، نه له نيولو گيزمونو سره. که خدای مه کړه پښتون مړسو، پښتو او نيولو گيزمونه دواړه ورسره مري. په نيولو گيزمونو باندې د پښتو ژوند نه راگرزي. د يوې شېبې له پاره يې فرض کړی چې په پښتو ژبه کې يو لغت لاهم پردی نسته مگر که پښتون همدا سي شپون او عسکروې او روزي يې د شپښتوب او ځان وژني له لاري مقرر وي، دغه خالصه ژبه به يې کوم درد وړدواکړي؟ ښاغلی پوهاند حسن کاکړ د خپلو تاريخي څېړنو په پای کې دې نتيجه ته رسېدلې دی، چې: “پښتو چې بيرته پاتې ده او علمي شوی نده د ژبې د څنگه والی له امله نده، بيرته پاتې توب يې د پښتنو له لاسه دی. د دوی بيرته پاتې توب د پښتو بيرته پاتې توب شوی دی” (۱۵). نو پښتو او پښتنو بايد زړه وسوځل سي. د شهرت، د نامه، د عقدو له پاره بايد ژبه قرباني نه سي. دغه اندېښنې دي، چې په ما يې دا کتابگوټی وکړ.

اوس په ځينو ليکنو او مرکو کې د نيولو گيزمونو پر ۲۵٪ باندې ټينگار کېږي. زه تاسي ټولو درنولو ستونکو ته واک درکوم چې که مو هروخت دغه فيصدي په عمل کې تطبيق وموندله، زما د کتاب په هماغه ورځ په اور کې وسوځي چې نور يې څوک ونه لولي. ځکه زما ارمان به ختلی وي او نور به د پښتو ژبې له بابت نه د اندېښنو ځای راته پاته نه وي.

د کره ليکنې پښتوله نني بهر څخه داسې نڅښې او نښانې ليدلي کېږي چې دا خو څښت په نهايت کې په يوې لهجې باندې د نورو د نفی کولو له پاره دی. زه به ډېر خوښ سم چې که د پښتو يوه لهجه د ژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چې ټول پښتانه يې هم وليکي او هم يې ووايي. دا که زما لهجه وي، که د بل، که د هابل، ماته مهمه نه ده. مگر دا کار د پېږي دئ او بايد په طبيعي توگه لکه په فارسي او نور وژبو کې چې راغلی دی، عملي سي. نه دا وسنيو ژبنيو ماجراجويو له لاري.

۱) (ژبپالنه- ۲۴، ۲۳ مخونه د مقالات محمود طرزی د ۷۷۴ مخ او سراج الاخبار په حواله

۲) (ژبپالنه- ۷۵ مخ

۳) (ويي پوهنه- ۲۵، ۲۴ مخونه. نقل قول کټ مټ رانقل سو

۴) (پښتو- پښتانه ۳۱۲ مخ

۵) (زيار- د پښتو ژبې دودې اړتيا ولاري چارې- ۹۷ مخ

۶) (زيار، پښتو پښتانه ۲۰۷ مخ

- ۷(وېي پوهنه ۱۲۱ مخ
۸(وېي پوهنه ۴ مخ
۹(وگ: وېي پوهنه ۲۸۸ - ۲۹۰ مخونه
۱۰(د پښتو ژبې دودې لارې او چارې - ۹۹ مخ
۱۱(وېي پوهنه - ۲۰ مخ
۱۲(ورځ مجله - شپږم کال ، ۳-۴ گڼه - ۱۰ مخ ۱۳۸۴ ش
۱۳(په کندهار کې د دیارلس لیکي اصطلاح د قرآن عظیم له پاره کارېږي . په نورو سیمو کې به هم رواج لري .
۱۴(وگ: استاد زیار د پښتني فرهنگ یوځلاند ستوری - ۱۵۵ مخ - ۱۳۷۲ ش
۱۵(آئینه افغانستان مجله - ۱۰۴ مسلسل گڼه - ۵۴ مخ - میزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۲

پښتو نيو لوگيزم ژبني اړتيا ده که سياسي تقليد؟

په يوه ژبه کې چې دنړيوالو پرمختياوو او ساينسي و تخنيکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسيتته دنوولغاتو د جوړونې اړتيا منځ ته راسي او دې کار ته نيو گلوبليزمونه استخدام سي ، معنا يې داده چې دا ژبه اوس هغو حوادثو ته ځان تياروي چې پرنوروتېرسوې او پردې اوس راغلي دينه ددې پرڅنگ هره ژبه چې دخپل انکشاف په بهير کې داسي ځای ته ورسېږي چې نورو ورته دنيو لوگيزمونو اړتيا محسوسه سي ، معنا يې داده چې دې ژبې دانکشاف نور پراوونه وهلي دي او ويونکي يې هم د فرهنگي سطح په يوه داسي مرحله کې واقع دي چې نور ټول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نو د ژبې د سره کېدو وار رسېدلی دی. په دغه وخت کې که د معياريت او کره ژبې خبره رامنځ ته سي ، څرنگه چې له حالاتو سره موافق شعار دی ، نه به پرچا بدولگېږي او نه به مخالفت ورسره وکړي. خو که د معياريت هڅه د سياسي سياليو زېږنده وي ، دانود ژبني اړتيا له مخې نه بلکې دنورو انگېزو پېر نارامنځ ته سوی تلابن دی او هغه څوک چې نه غواړي په دغه انگېزو باندې خپله ژبه ولري ، يادغه سياسي سيالۍ ورته د سياست د مداريانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نو طبيعي ده چې لومړی خوله دې لوبي سره ځونې نه غورځوي او که ډېره درنه پرتمامه سوه نوبې . بيا په مخالفت کې درېږي .

ماچي به د پښتو ژبې د کره توب له پاره دهغو تاريخي سوابقو او اوسنۍ هڅې له ځانه سره خپلې ، نو د چا خبره شپږم حس به راته ويل چې په دې هلو ځلو کې تر ژبني اړتيا نور مسايل ډېر دخپل دي . ددې نورو مسايلو پړيوه برخه باندي زه د (سوچه توب) په بحث کې ږغېدلی يم . پوهاند زيار صاحب اوس پخپله يوه مرکه کې زما پر دغه گومان باندي د يقين ټاپه ووهله چې زموږ نوي جوړونې له پارسي سره د سيالۍ اود هغې په تقليد راپيل سوي دي . دی وايي : پارسي چې زموږ ورسره يوه رغنده سيالي روانه ده ، هيڅوک په نظر کې نه نيسي ، که پارسيوان زموږ سره منفي سيالي کوي ، موږ ورسره رغنده سيالي کوو .

تاسو د پارسي پخواني او اوسني متن وگورئ چې هرڅومره يې پارسي قوي وي ، تاسو به ووينئ چې څومره مخته تللې ده ، په پارسي کي څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نو دانيوکه يوازي پرېښتو ده ؟^(۱) ماته د حيراني ځای دادئ چې استاد له ټول ژبني اکاډميت سره څرنگه د دغي سياسي لوبي په دام کي کښوتلی دئ او نورو ته يې لاتوصيه هم کوي. د دغي سيالۍ د سالميت ذمه څوک ترپايه پوري وهلاي سي. څرنگه امکان لري چې پارسيوان دي ددوی په وينا ، منفي سيالۍ کوي او پښتون دي بيا ورسره سالمه سيالي وکړي. داسيالي له لويه سره پر منفي تمايلاتو راپيل سوې ده او يوه کرغېړنه لوبه ده چې دوخت غير ملي حکومتو پښتون او پارسيوان دواړه پکښې سټ کړي دي.

زما په فکر خو هره ژبه د انکشاف او پرمختگ په لار کي خپل موقعيتونه او خپلي درجې لري. د نورو ژبو په پرتله يې د انکشاف سرعت هم توپير لري ، ژبني اړتياوي يې هم ځله بيلي وي. پښتوله بده مرغه اوس لاهم د خوشحال خان خټک خبره بکره پرته ده. د دغه واقعيت په ليدلو ، کتلو او منلو باندې بايد هيڅ پښتون نه د حقارت احساس وکړي او نه هم دخپلي ژبي دنيمگړتيا. دارواښاد نوميايي خبره پښتو د ژبي په حيث نه ترچاپاته ده او نه ترچا زياته ده.^(۲) لکه په انسانانو کي چې زور او وړوړ سته ، په ژبو کي هم سته. دسيالۍ په وجه په ژبه کي بدلونونه راوستل ترگټه تاوان نه پرېښوي. داسيالي هغه ناوړه دودو دستورته ورته ده لکه ځيني کسان چې له خپلو تربرو سره دسيالۍ په انگېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي او دخپل ماشوم زوی ژوندله خورا پردنگلو سره مخامخ کړي. وايي شرمښکۍ له ماره سره غزېده ، پرمنځ دوه ځايه سوه. داراز سيالۍ ته ځوان مغزونه دخپل طبيعي جوش و خروش او احساساتي جذبوله امله خورازيات آماده دي او د پرژړ په دغه راز دامونو کي لوېږي. دسړي سينې درلوونکي مسن پوهان هيڅکله بايد ځوانان دغه راز بازاری لوبو ته تشويق نه کړي.

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چې نوي لغاتونه يې جوړ کړي دي. پارسي په دې وړاندي ده چې د ضرورت ژبه ده ، د دربار ژبه وه او ده ، د علم ژبه ده ، ويونکي يې پخپله د تعليم او سياست پرميدان تر پښتنو وړاندي دي. پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ايران ، ماوراءالنهر او افغانستان پاچهانو او دربارو کار کړی دئ. دې ژبي چې نيولو گيزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختللي ژبه وه.

تر عربي ژبې وروسته د منطقي د علم، د سياست، د ادب او تجارت ژبه وه. د پارسي د پرمختگ دلايل بايد د هغې په ويونکو کې ولټول سي نه په لغاتو کې. له بلي خوا د پارسي ژبې خپل پوهان بيا په دې عقیده دي چې ددې ژبې د برياليتوب يو علت دادی چې د پروژبولغات يې پخپل ځان کې هضم کړي دي او د ژبې دروازه يې د نورو ژبو پرمخ تړلې نه ده. ارواښاد پوهاند دوکتور عبدالاحد جاويد په دې برخه کې وايي چې په فارسي ژبه کې د د خپلو کلماتو د ښوونې له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت کړم. ميز پر تگالي- کلمه ده (۳)، چاينک چينايي، قاشق تورکي، صندلی عربي، نعلبکی عربي ده. او په پای کې په ظريفه لهجه وايي "ما مي مانيم و نان خشک". مراد يې دادی چې يوازي (نان) فارسي کلمه ده نور يې ټولي دخپلي دي اوله نورو ژبو څخه اخيستل سوي دي. (۴) ارواښاد دې کلماتو ته په کرکه نه گوري بلکې داد پارسي ژبې په کمالونو کې راوړي چې څرنگه يې د نورو ژبولغات پخپل ځان کې حل کړي او خپلي ژبې ته يې د افادې وسايل پرمېانه کړي دي. زموږ پوهان بيا تراو بودمخه گاولي کارې او وايي، موږ لغتونه ځکه جوړوو، چې "که سباد دهقان لمسی او کړوسی تعليم کوي د هغه لپاره (به) اسانه وي". ته دبزرگروى ته د تعليم زمينه برابره کړه، بيا د پښتو تعليم زمينه ورته مساعده کړه، ژبه يې خير دی سوچه دي نه وي؟ د سباد بزرگروى غم به خورو خپل اوسني زامن موله خپلي ژبې څخه خواتوري کړل. موريې چې کومه ژبه ورزده کړې ده او ده ته تر هر څه گرانه ده، هغه اوس په کتاب کې نسي موندلای. د کتاب ژبه ده ته د يوې خارجي ژبې د زده کولو په شان ستونزې لري. طبيعي ده چې وخت تردې په بلي قوي ژبې (انگريزي، اردو، فارسي او نورو) مصرفوي ځکه په هغه ژبويې هم اړتيا رفع کيږي او هم يې په زده کړه کې تردغي نوي پښتو مشکلات لږ دي. له يو چاسره مي په دې برخه کې بحث کاوه، را ته وې ويل: ژبه متخصصينو ته پرېږده، چې هغه يې سمباله کړي. په جواب کې مي ورته وويل: ما خو په هغو نامرادو باندې ډېرې هديرې ډکې ليدلي دي، چې د متخصصو ډاکټرانو په نسخويې زني ورتړلي سوي وې. د متخصص سهو د مرگي گولۍ ده اوبس

ښکلا مجله - ۴ کال، ۳ گڼه ۵۱ مخ (۱)

د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي - ۱۰۹ مخ (۲)

- . دده په نظريه فارسي کي (ميز) دمېلمه په معنا دئ او په مثال کي يې (ميزبان) راوړي دئ (۳)
- که زما حافظې غلطې نه وي کړې ، دامقاله په اميد جريده کي نشرسوي وه . ما يې يادونه په يوه (۴)
- . بله مقاله کي پخوا هم کړې وه او تاسي به يې په ضميمه کي ولولئ . له تکراره يې بخښنه غواړم

نظري معیار عملي گډوډي

په کار ده. اتاریتې دوی خواوي لري (authority) ژبپوهان وایي د ژبني معیار ټاکلو له پاره اتاریتې یوه بې د علم او صلاحیت خواده چې په ژبپوهانو له لري او بله بې اجرائیوي اړخ دی، چې په دولت یا اکاډمیکو ټولنو له لري. ژبپوهان علمي اړخ څیړي او دولت یا نور اکاډمیک سازمانونه یې د ترویج له پاره قانونیت ورتسجیلوي.

د پښتو په معیاریت کې د دې دواړو خواوو خلا محسوس ده. د صلاحیت په برخه کې پوهاند زیار صاحب هیچاته غاړه نه ده ایښې. نه الهام ته، نه تېرې ته، نه پالوال ته، نه شپون ته، نه ستوروت ته، نه پښتو ټولني او اکاډیمۍ ته. ارواښاد الهام ورڅخه دوستانه گیله کوي او لیکي چې ... که څه هم زیار موږ د تېرې په شمول د تاریخي - مقایسې ژبپوهنې متخصصان نه گڼي او ښایي چې رښتیا به وایي^(۱). گویا د معیار په برخه کې یوازې د دوی خپل نظر معیاري دی. او د اجرائیوي صلاحیت خلا خو په دغو کلونو کې چې دا خوځښت راپیل سوی دی، په ټوله معنا یې محسوسه ده. خلا خو پر لار پرېږدي، په دغو تېرو دېرشو کلونو کې خود خلقي او پرچمي دولتونه شمول (ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړو. ۲)

د دغه شان دوگانه خلا وپه موجودیت کې دیوه خوځښت قانونیت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتنې لاندې راځي. اود همدې عامل نتیجه ده چې دغه خوځښت تردو درو ملاتړلو پلویانوزیات نورو نه موندل.

دا چې اوس دنوولغاتو په اعتیاد اخته کسان د خوځښت په پلویانو کې شمېرل کېږي او بیا د هغو له مخې دا حرکت د بري لوړ پوړ ته رسېدلی گڼل کېږي، یوه ذهني نتیجه گيري ده چې دا ستند پایه یې پروا قیعتونو ولاړه نه ده. حقیقت دادی چې د دغه خوځښت له امله یوه نوې ژبه یا لهجه د تکوین په حال کې ده. تاسې دالاندې گډوډیو ته ځیر سئ چې دیوه خوځښت تردېرش کلن فعالیت او بري ته

تر رسېدو وروسته ! په هغونشراتو کې موجود دي ، چې د کره لیکنې له بهیر سره په یوه یا بل دلیل
. ځان تر لې گڼي .

پښتو او پښتانه ته د الهام سريزه - پنځم مخ (۱)

زیار صاحب په هغه خصمانه چلند پر ښه خبردئ چې زموږ سره د باختراژانس د پښتو خبرونو په (۲)
. ریاست کې د دولتي مقاماتو له خوا کېدئ

د(په) او(پر) گډوډي

د پښتو په ځينو لهجو کي سره گډيږي او يو د بل پر ځای يې په (prepositions) دغه دوه سربلونه ناسمه توگه کاروي. په دغو لهجو کي (په پښتوليکل) او (پر پښتوليکل) نسي سره بېلېدلای. په داسي حال کي چي دا دوي خبري جلا جلا معناوي لري. په (پښتوليکل) معنا د ليکني ژبه پښتوده او (پر پښتوليکل) معنا د ليکني موضوع پښتوده. د پوهاند زيار صاحب په عقیده* له کندهاري او تاريخي ادبي پښتو پرته نور زياتره گډوډونه (په) او (پر) سره گډوي* (۱) له تاريخي ادبي پښتو څخه يې مراد د کلاسيکو شاعرانو پښتوده. حقيقت هم دا دی چي په کندهاري گډوډ کي د دغو دوه سربلونه استعمال د يوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي. دوی (په خره سپور) (هيڅکله هم نه وايي. په داسي حال کي د(په) دغه شان استعمال په نورول لهجو کي عام دی. (۲)

پوهاند زيار صاحب په ويې پوهنه کي د دغو سربلونه د استعمال ټول موارد راوړي دي چي په يوه برخه کي زه د داسي يوه پښتانه په توگه چي د پوهاند دوکتور زيار صاحب د څېړني په تاييد مي د دغو سربلونه د استعمال د مورله غېږي څخه زده کړي دي، موافق نه یم او هغه (پلانی پرکوم کال مړ دی)، په دې برخه کي بايد (په کوم کال کي مړ دی) کره شکل وي ځکه زما د څېړني له سره (on) او (in) مخي په دغه مشخصه برخه کي د کندهاري گډوډ استعمال دانگرېزي ژبي له ناسم (on 2006) کره دی او (in 2006) خوله په خوله برابر دی. په انگرېزي ژبه کي هم

ارواښاد علامه رشاد (رح) په دې برخه کي د گوربت مجلې د لومړي کال په شپږمه گڼه، ۲۳ مخ کي داسي څرگندوني کړي دي: د(په) او (پر) ترمنځ توپيرسته. (پر) د استعمال توري دی، پرمېزباندي، پرچوکۍ باندي کښېناست، پرمېزيې کتاب کښېښود (۳)، پرمايې پورباندي دی او داسي نورد (پر) په کلمه باندي راځي او (په) د ظرفيت او آليت لپاره راځي (۴). مثلاً په لښته يې وواهه. دلته (په) د آليت دنده اجرا کوي. په کور کي دی، په مکتب کي دی، دلته د ظرفيت مانا ورکوي*. او کله چي مرکه چي د(په کال) او (پرکال) په برخه کي توضيحات ځني غوښتي دي، نو علامه مرحوم ورته داسي جواب ورکړی دی: ... که (کي) ور سره راسي بايد (په) وکارول سي ولي هلته

د ظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پر دوه ډوله دی، یو د زمان ظرف دی او بل د مکان ظرف. په کور کې، په مکتب کې د ظرف مکان دی. په پسرلي کې داسې کېږي، هغه وخت هغه د زمان ظرف دی، په کال کې داسې کېږي یا داسې و سول، د ظرف مکان دی نو هلته د ظرف مکان لپاره تر(پر)، (په) غوره ښکاري او د استعمال لپاره بیا تر (په)، (پر) صحیح دی.

د (په) او (پر) د استعمال له پاره ترسمي لارښوونې وروسته ځینو لیکوالو د یوه غلط فارمول پیروي پیل کړه او هغه دا چې که په دغو سربلنو نوېسي وروسته د (کې، سره) کارېدئ، باید (په) ولیکل سي او کنه نو (پر) سم دی. د دې فارمول (postposition) او سترېل حالت کې راځي او هورې او سترېل نه (instrumental) غلطې په دې کې ده چې (په) کله کله په (آلي- ورسره ملگری کېږي. لکه (په لښته یې وواهه). د دغه غلط فارمول پالونکي په داتېر مثال کې هم (پر) ځکه استعمالوي چې وایي وروسته او سترېل نه دی راغلئ. نویي (پر لښته یې وواهه) ولیکي. د (په لښته یې وواهه) او (پر لښته یې وواهه) جملې د معنا له مخې له محکې تر اسمانه پوري توپیر سره لري. (په لښته یې وواهه) معنا د وهلو وسیله یې (لښته) وه، لرگی یا توره یا بل څه نه وه. (پر لښته یې وواهه) معنا د وهلو انگېزه یې لښته وه. ښایي وهلی یې په سوکانو، په لغتو یا په لرگی. (وي خو جنجال یې پر لښته سره پېښ سو) ۵.

د دغه ناسم استعمال لیکوال د (شینیت) له معافیت څخه په ګټه اخیستنه باندې د خپل ځان لیکنه معیاري ګڼي او د نورو پر سمو مشورو غوږ نه نیسي. په نتیجه کې یې د معیار تر پردې لاندې یوه لویه ګډوډي رامنځ ته کړې ده او د ښاغلي منلي خبره د معیار محتسبانو هم غوږ نه کانه اچولي دي. دې :

(ناسم- د الله د لوی او عظیم ذات پر امر د نړۍ ټول مسلمانان د عبودیت... (امخ

.... سم- د الله د لوی او عظیم ذات په امر د نړۍ ټول مسلمانان د عبودیت

(ناسم- د همدغه کال د شعبان په ۲۳ د پنجشنبې پر ورځ... (هماغه مخ

سم- د همدغه کال د شعبان پر ۲۳ د پنجشنبې په ورځ...

(ناسم - پریښتني درنښت - اداره^۲) مخ

. سم - په پښتني درنښت - اداره

(ناسم - محمد گل خان مومند بایاد اخلاقو او شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکټر ...^۹) مخ

..... سم - محمد گل خان مومند بایاد اخلاقو او شخصیت په لحاظ د سپېڅلي کرکټر

(ناسم - سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او پرتوپ وويشتل شو^{۱۰}) مخ

سم - سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او په توپ وويشتل شو. پرتوپ وويشتل شو معناداچي پرتوپ يې ودر او په اوپه توپک يا بل څه يې وويشت. يابله معنایې داسي کېدای سي چي دتوپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتیجه يې دهمدې شخړي له اسسته وويشت. خوپه توپ وويشتل شو ، معناداچي دوژني وسيله يې توپ و. دتوپ مخي ته يې وتاړه او توپ ته اوړورکې.

(- ناسم^{۱۱} دوزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې ځان سره دچاپ پرهيلې ساتلي وه.) مخ

. - سم - دوزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې له ځان سره دچاپ په هيله ساتلي وه

(- ناسم - ... دپخوا پرڅېر ...^{۹۲}) مخ

سم - ... دپخوا په څېر

(ناسم - ... په عوامو کښې پراستاد صاحب (رح) مشهور و،^{۹۸}) مخ

. سم - ... په عوامو کښې په استاد صاحب (رح) مشهور و

پراستاد مشهور و) معناداچي تراستاد زيات مشهور. خو (په استاد مشهور) و معناداچي دوهم نوم) يې استاد و ، خلکو استاد باله

(ناسم - ... پرامر بالمعروف لاس پورې کړو ...^{۹۸}) مخ

....سم - په امر با المعروف لاس پورې کړو

(ناسم - * په گل اغا شېرزي خان مرگي برید شوی* (ټول افغان وپیپانه - ۳۱-۷-۲۰۰۲ ع

. سم - پر گل اغا شېرزي خان مرگي برید شوی

په گل اغا شېرزي برید شوی معنادا چې گل اغا شېرزي پخپله په خان پوري بمونه ترلې وه. او پر گل اغا شېرزي برید شوی معنادا چې د برید هدف گل اغا شېرزي و، چې له منځه یې یوسي

(ناسم - * د ۱۳۲۲ لمریز کال پر کب میاشت* (ښکلا مجله ۲ گڼه ۴ کال ۵۸ مخ

سم - د ۱۳۲۲ لمریز کال د کب په میاشت کې ، یا د ۱۳۲۲ لمریز کال په کب میاشت کې دلته میاشت د زمان ظرف دی

(ناسم - * د خپل مطبوعاتو کار له پیله راپدېخوا* (هماغه مجله هماغه گڼه ، ۵۹ مخ

.... سم - د خپل مطبوعاتو کار د پیل راپه دېخوا

(ناسم - د ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې پر میاشت* (هماغه مجله ، هماغه گڼه ، هماغه مخ

. سم - د ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې په میاشت کې . دلته هم میاشت د زمان ظرف دی ، نه استعلا

(ناسم : * که بومیان پکې پرلږه کې (اقلیت) واوړي ...* (پښتو ، پښتانه ۲۳۱ مخ

سم : که بومیان پکې په لږه کې (اقلیت) باندي بدل شي . پرلږه کې

اوبنټل معنادا چې د بومیانو شمېر تر لږه کې زیاتېږي . اوبنټل د زیاتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ
کې بیا د اتېروتنه سمه سوې ده

(ناسم : * ... د قلم پر ژبه ترموډرار سولي دي .* (پښتوتاج التواریخ - ج مخ

. سم : ... د قلم په ژبه ترموډرار سولي دي

. حالت کې د (په) استعمال صحیح دی (instrumental) د قلم په دلتا آله ده . په آلي

(ناسم: قضاوت پر لوستونکيو اړه لري*) (پورتنی اثر - هـمخ

. سم: قضاوت په لوستونکيو اړه لري

. په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دئ اود (به) پښتو معادل (په) دئ

(ناسم: لس باروړونکي خره به مي تل پر غوځله ولاړ وو*) (هماغه اثر - ۱۱۹ مخ

.... سم: لس باروړونکي خره به مي په غوځل کي ولاړ وو

خرپه غوځل کي ولاړ وي نه پر غوځل. غوځل دلته مکاني ظرف دئ او په ظرفي حالت کي (پر) يې کره شکل دئ. *پراو خورولاړ وي* لا اسعمال يې ځکه هلته $in =$ استعمالول سم نه دي ، بلکي په . يوراز استعلايي حالت موجود دئ

(ناسم: ... پر لاندنيو ژبو خبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم*) (هماغه اثر ۳۱۷ مخ

سم: په لاندنيو ژبو خبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم. پر ژبو خبري کولای سم يعني دنوموړو ژبو په باب معلومات ورکولای سم ، خوپه ژبو خبري کولای سم معناد اچي نوموړي ژبي مي زده دي .

ناسم: *که چيرته د افغانستان دوگړو پاچا د هغوی هم دين نه وي او په هغوی حکومت کوي*) (هماغه اثر ۳۲۹ مخ

. سم: که چيرته د افغانستان دوگړو پاچا د هغوی هم نه وي او پر هغوی حکومت کوي

په هغوی حکومت کول) يعني د هغوی په واسطه حکومت کول او په دې صورت کي حکومت (معناد افغانستان خلک . خو (پر هغوی حکومت کول) معناد امير له خوا د افغانستان . پر خلکو حکومت کيږي

ناسم: *... د خوقند بنار تر نيولو وروسته يې هلته نوی بنار جوړول پيل کړل او پر (سيم) بنار يې ونوماوه (....*) (هماغه اثر ۱۲۴ مخ

سم: ... دخوقند بنار ترنيو لو وروسته يې هلته نوی بنار جوړول پيل کړل او په (سيم بنار) يې ونوماوه

د(په) او(پر) داټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښوونې څخه پېښ سوي دي. دليکونکي له پاره فارمول د(کي، سره) سته والی او نه سته والی دئ او دې خبرې پر ناسمه لار روان کړی دئ

دامثالونه دومره ډېر دي، چي که ټول راوړم يو کتاب به ځني جوړ سي. دا ورانی ټول دمعيار په نامه ناکافي لارښوونو پېښ کړی دئ که يې له خپلي لهجې سره سم ليکلی وای، ښايي دومره زياتي ورانی يې نه درلودلای. زه پر لهجه باندې اعتراض نه کوم. ماته پخپله لهجه کي هم ځيني گرامري ورانی رامنځته دي. هروخت مې چي اړتيا احساس کړې ده، بې پردې مې بيان کړي دي او دخپلي لهجې زلمیوليکوالوته مې يې دسمولو سپارښتنه کړې ده. خودلته دا ورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دئ. دغه ځای دئ چي زه وایم معيار په فيصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای او که عملي سي بيا داسي دنگلې هم لري. معيار بايد دښوونځي له تاداوه تدریس او وروښوول سي. دادیوې ورځي، یوې لسيزي او يوه کال کارنه دئ په تېره بيا دافغانانو په داوسنۍ پاشلې ورځ کي چي دپښتونشرات يې په سلو کي نوي ترخپل هیواد دباندې سرته رسېږي. دمعيار بېړۍ له اروپا څخه نسي پر لار برابرېدلای

او مزله ته رسېدل يې هم نسلونه غواړي

ويي پوهنه - ۴۷ مخ (۱)

په دې برخه کي زما او دښاغلي استاد صميم صاحب ترمنځ يوه دوستانه ادبي مناقشه يووخت (۲) راغلې وه. ارواښاد عبدالجليل وجدي صاحب په دغه وخت کي په ټورنټو کي و. ماته به يې پخپل ټول صداقت سره ويل، چي د(په) او(پر) په دغه مباحثه يې سر نه خلاصیږي. علت يې داوچي دده په محيط کي هم ددغو سربلونو ناسم استعمال عام و او ده خپله مورنۍ زده کړې قاعده نه سواي هېرولای.

مرکه چي د استاد په ژبه کي تصرف کړی دئ او د استاد خبري يې په خپل زعم معياري کړي دي (۳)

په گوربت کي (عاليت) راغلی دئ چي دمرکه چي تېروتنه ده (۴)

. وگ: لېمه مجله - کال - گڼه - مخ - ددې قلم لیکنه (۵)

دمجهولي (ې) لانه

دختيځي اولويديځي اوجنوب لويديځي لهجې ترمنځ دملهولي (ې) داستعمال په برخه کي ښه پوره محسوس او دپاملرني وړتوپيرونه سته. دې توپيرونه پاملرنه نه کول اوترسريې تېرول ياپه يوه جرأتمندانه حکم سره گام تراړول او هيسته غورځول دپښتوژبي په گټه کارنه دي. په پښتوپښويه (درېم چاپ) کي راغلي دي چي سويل-لويديزه گړدودي ډله د نورو (منځنيو، سوېل-ختيزواوشمال ختيزو) گړدودي ډلوپه وړاندي له تاريخي پلوه زيات رغاوونيزلرغونوالی لري خوله دغي اړکاييکي ځانگړتياووسره سره يې په کره ليکلارکي له پامه غورځولي ده (۱) دغه ځانگړتياوي يې چي بېله مثالوپه ډېره مختصره توگه هيسته ودوري راوړي دي، د کتاب دوه مخه يې نيولي دي او پرزياته کرې يې ده چي که دکندهاري پښتو دغه پاسني ځانتياوي يومخيزه په پام کي ونيسو نو دغه د پښتو پښويه کتاب به دوه چنده غټ سي. دغو ځانتياوو يا ځانگړتياووته يې بېقاعده گۍ وييلي دي. اوس نوکه څوک په دې برخه کي نظرڅرگندوي خود لايسنس نه لرلومتروکه به پرداککړۍ وخوري او ورته وبه ويل سي چي ته د ويلو حق نه لري. مگرکه لږڅه دييان آزادي موجوده وي نو ديوچاپه ذهن کي هرومرو داپوښتنه پيدا کيږي چي د پښتوديوې ارتې بيرتې گړدودي ډلې هغه ځانگړتياوي چي په يوازي سردنوروټولو گړدودونو په پرتله ديوه بشپړکتاب په اندازه حجم لري (۲) اوترنوروگړدودونويې تاريخي لرغونوالی هم منل سوی دی، د (بې قاعده گيو) په نامه هيسته غورځول دعلم لارده؟ دانصاف لارده؟ عملي لارده؟ له تعصبه خالي لارده؟ ديوالي لارده؟ کره لارده؟ کومه لارده؟

دپښتوپښويه کتاب دلومړي چاپ (۱۳۲۲ش) اودرېم چاپ (۱۳۸۴ش) په سريزوکي دمحتوياتوله مخي خورازيات توپيرونه سته، چي ځيني دغه توپيرونه دلوستونکي په ذهن کي يولړنوري پوښتني هم را پيدا کوي. دکندهاري گړدودپه اصطلاح بې قاعده گۍ چي ښاغلی مولف يې په آب وتاب بيانوي، دلومړي چاپ په سريزه کي نسته. له دې امله دلوستونکي په ذهن کي دا خبره ورگړزي چي آيا ښاغلي مولف ته دکتاب دلومړي چاپ پروخت دغه بې قاعده گۍ معلومي نه وې

؟ هرومرو معلومي وي. نو د نه يادولو علت يې څه و؟ ښايي د ا به يې مصلحت نه وي گڼلې چې د نورو لهجو پرې قاعده گيو باندې سترگي پټې کړي او يوازې کندهاري گړدود لوستونکو ته د بېخرته بې قاعده گيو درلوونکي وښيي. که د ا ښاييدنه رشتيا وي، نو نن هم د دې راز وړانوونکو قضاوت ويا دونه د مصلحت پر مقوله نه سي برابرېدلای. د پښتويه دې دونه زياتو لهجو کي يوازې د يوې لهجې په اصطلاح بې قاعده گۍ بيانول، پخپله د سکه او ناسکه مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زما بشپړ يقين دې چې ښاغلي مولف ته د پښتود نورو لهجو گرامري بې نظمۍ هرومرو څرگندي دي. پر هغوباندې غوړونه کانه اچول او د يوې مشخصې لهجې په مقابل کي دريځ نيول، پخپل ذات کي مناسب کار څه چې، لادلاسه خصمانه عمل دې.

د لومړي چاپ په سريزه کي د دغو يادوونو دنسته والي دوهم تعبير داسي هم کېدلای سي چې ښايي اوس به يې توبه له مېړنو خالي ليدلې وي. ځکه د دريم چاپ پروخت د همدې مغضوبي لهجې درې ويونکي ستوري (علامه حبيبي، استاد بينوا او علامه رشاد) او دغه راز د ژبپوهني نور ټول متخصصين د اکثران د لحد بنديان سوي ول. گويا د پوښتني او بازخواست څوک نه و پاته. په دغه صورت کي زه نور څه نه سم ويلای، يوازې به دومره قدر ووايم چې خدای دي د ا ښاييدنه نه رشتيا کوي.

د پښتو پښويه د دريم چاپ د سريزي په ۱۵ مخ کي څرگنده سوې ده چې د لويديځ گړدود د ځانگړتياوو دپه پام کي نه نيولو حق يې د نوموړي لهجې د پرتليز لږه کيوالي له امله تر لاسه کړی دې. د حيرانتيا ځای دادې چې د دغي فتوا ورکوونکي له پښتو ټولني سره لاندې پر دې وه چې هغوی په ريفرنډم ژبني مسايل حلول. اوس دی پخپله د اکثریت و اقلیت په حکم يوه پراخه لهجه په پام کي نه نيسي او ځانگړتياوي يې له تاريخي قدامت سره سره، چې دی يې پخپله هم مني، (بې قاعده گۍ) بولي او په گرامر کې نه راوړي. که دا ځانگړتياوي ټولي (بې قاعده گۍ) وي، نو د دې خبري خومعناد ده چې د پښتو ژبي ټول تاريخ پرې قاعده گيو ولاړ دې. له لويه سره يې گرامر بې قاعده دې اوس دوی معياري گرامر ورته جوړوي. ځکه د دغو ځانگړتياوو تاريخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دې. آيا دا خبره به له امکانه وتلې وي، چې دا ځانگړتياوي د پښتو خپل گرامري اصول وه، وروسته تر څو ځي ولمني پکښې راغلي دي. په هر صورت د ا بېلتون پاله فيصله پخپله

د کره لیکنې پښتو مخه نیسي او په دغه صراحت یې یادول خود جراتمندي یوه نمونه کېدلای سي مگرد^۱ مصلحت^۲ پر مقوله باندې یې برابرول ، لکه وړاندې چې می هم وویل ، له عقله لیري ښکاري. باید ووايم چې د اقلیت او اکثریت خبره یوه بې بنیاده ادعا ده. د پښتو د لویديځي لهجې ویونکي یوازي (کندهار ، هيلمند او سيستان ...) ښوول سوي دي ، په داسي حال کي چې په دې لهجه باندې د کندهار ، هيلمند ، زابل ، ارزگان ، نیمروز ، فراه ، غور ، هرات او بادغيسو ولايتونه ، په شمالي کي د غوربند او شينوارو د ولسواليو پښتانه ، د پروان ولايت پښتانه (له ساپيو او د اودزيو پرته) ، د میمنې ، مزار ، بلخ زیاتره پښتانه او د کوچیانو لوی اکثریت لږوډ پر ښيږي (۱) او ما چې یې د واک فونډیشن د احصائیو له مخي یوه تقریبي اندازه معلومه کړه نو یوازي په افغانستان کي د دې لهجې ویونکي څه د پاسه درې میلیونو تنوته رسیږي. که د ډیورنډ د ناولي کرښي هاخوا ته پښتانه ورسره یو ځای سي ، نو یې شمېر دوه چنده زیاتېږي. د دومره پراخ نفوس لهجه د پښتو ګرامر په یوه کتاب کي په پام کي نه نیول او په دې منطق ، چې د کتاب حجم په زیاتېږي ! ، ترهغې ګام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای. له ژبي سره که د معیار تر پردې لاندي داسي لوبي رواني وي ، نو دي پښتنوته خدای خیر ورپېښ کړي .

په بل غشي ټوپک هیڅ ویشتلې نه يم

که ویشتلې يم خوبیا په خپل ټوپک يم

(د خوشحال خان خټک مرغلري - ۲۳ مخ)

. پښتو پښويه ۱۴، ۱۵ مخونه - درېیم چاپ (۱)

پر دغه لهجه باندې هربرت پنزل امریکايي ژبپوه یو بشپړ کتاب کښلی دی چې دنړۍ په ټولو (۲) مشهورو کتب خانو کي سته او ارواښاد الهام په پښتو ژباړلی دی. نه پنزل او نه الهام دا خبره کړې ده . چې دغه لهجه پرې قاعده ګیو ولاړه ده. دوی دواړه د ژبي متخصصان وه

چې – مې – کې

په اوسني مروج ليکدود کې دغه ضمېرونه په اوږده (ې) ليکل کېږي او په لويديځه لهجه کې په لنډه (ي). دلويديځې لهجې له قاعدې سره سم، چې ځيني کسان يې بېقاعدې بولي! که په اوږده (ې) وليکل سي، د معنابدلون پېښوي او چې = چې يې، کې = کې يې، مې = مې يې معنا بندي. دکره ليکنې پښتولارويانو ددغې قاعدې شخړه په يوه (نې) ورشلولې ده او وايي چې دادکندهارگر دود ددې، مور په معيار کې نه دئ نيولې. داکاريې د هغه په اصطلاح پروسيجر له مخې کړې دئ، چې دپوهاند زيار صاحب له خولې، دلا سليک رنگ يې وچ سوی لانه و، بيا يوه لاسليک کونکي ويل زه يې نه منم، زه دحبيبي صاحب او دده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ (۲) مادا پروسيجر ليدلئ نه دئ خواورېدلي مې دي، چې په

هغه کې دلغاتو افراطي او پخپل سرچوړونه هم منل سوې نه وه. که دا خبره رشتياوي نو دکره ليکنې پښتولارويان نيم قرآن مني، نيم نه مني. د پروسيجر هغه برخه چې ددوی له اجنډا سره موافقه وي، مني او نوري نه مني. په هر صورت دې پرېکړې له پښتو دېواني ادب سره مشکلات زېږولي دي. زه به د دېواني ادب څو مثالونه تاسي ته درکړم چې شاعرانو دغه لهجوي ځانگړتيا په پام کې نيولې ده او شعري وزن يې په تړلي دئ.

: د ((کې = که يې)) مثالونه

— دحنان له کلامه ۱

داگوهر به دي په کارسي کې په غوږ کړې

درته وکړه ((حنان)) څه ويل مليح

(دېوان ۲۲ مخ)

کې خبرې کړي دوي سترگي خود بخوده
عجب نه ده پـــــــرته وايي تل بېمار
(دېوان ۲۷ مخ)

په دواړو بيتو کې راغلي (کې) ظرفي ادات نه دي ، بلکې د (که يې) لنډ شکل (مخفف) دئ. اوس
که يې څوک د (که يې) په بڼه وکارې ، د لومړيونيم بيتيو وزن يوسېلاب زياتيږي او ميرزا حنان
دومره ناپوه شاعر نه و ، چې د سيلابو په تړلو کې دي يې ستونزي درلودې. ده د شعريه سيلابو کې
. خپله لهجوي ځانگړتيا په پام کې نيولې ده

-د حاجي جمعه بارکزي له کلامه ۲
د ((جمعه)) د زړه پرهار به هلته جوړسي
کې ر فـــــــوپه تارد زلفو کړي جراح
(د کابل چاپ ديوان ۵۷ مخ)

زړه مي درکئ زما ياره ستا په لاس
ستارضاده کې لوټل کړې که يې پاس
(دېوان ۲۸ مخ)

ددې گلوتېرېده د چاپ په ياد دي
کې پرې ايښي پرځای نه وای نايان گل
(دېوان ۸۱ مخ)

په دې دريو مثالو کي هم (کې) د (که يې) په مفهوم کارسوی دی. په دوهم مثال کي خوشاعر د سېلابو په تړلو کي خپل مهارت اولهجوي ځانگړتيا ډېره ښه ښوولې ده. لومړی (کې = که يې) يې له خپلي لهجې سره سم راوړی دی او دوهم وار که يې خپله لهجه په پام کي نيولې وای، نيم بيتی يوه هجاء لږېدی، ځکه يې نود (که يې) په ښه راوړی دی او سېلابونه يې په پوره کړي دي. لکه وړاندي چي اشاره ورته وسوه، د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هيوادمل دارواښاد علامه رشاد بابت نظر لاندې تهيه کړی دی اولارښود استاد يې په دغه باريکي سر ښه ور خلاص کړی دی. ځکه يې هر ځای و دغه راز مورد ته په لمن ليک کي د (کې = که يې) توضيح ورکړې ده.

د ((چې = چي يې)) مثالونه

- دميرزا حنان له کلامه ۱

د فلک د باغوان لاس د پرېکېدو دی

پر جـهـان چې د بېلتون تخم کاره

(دېوان ۱۲۱ مخ)

گل ورقي دخپل ځان ورکړې وباد ته

چې ليدلئ ستاد مخ د خط رقم دی

(دېوان ، يوسل وڅلور شپېتم مخ)

په دواړو بيتو کي (چې) د (چي يې) مخفف شکل دی. که يې د (چي يې) په ښه وکارو، دبیت

دهجاوو شمېر د يوه په اندازه ورزياتوي. په دې لاندې مثالو کي بيا د (چي يې) په معنا نه دی

. راوړل سوی

چي د خط سبزي يې ځای په رخسار ونيو

زما د زړه آيينې ځکه زنگار ونيو

(دېوان ۱۰۱ مخ)

اوس که د پورتنې بيت (چې) د مروج ليکدود له مخې (چې) وليکل سي گويا د شاعر مراد به (چې)
. يې (وي) او دامعنا له بيته سره سره خوري

د الیدلي يې غمزه ده ستاد سترگو

چې آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ

(دېوان ۳۲ مخ)

په دې بيت که (چې) د (چې) په ښه وکښل سي، د (چې يې) معنا ښندي او په دې صورت کې به
نو (آهو) له عموميتنه ووزي او په يوچا يا

يوځای به اړه ولري. همداسې بونه دي، چې زه د (چې) کلمه په دغسې مواردو کې په اوږده ياء نه
کارم.

- د جمعې بارکزي له کلامه ۲

چې خندا کړه په شاهي د باد شاهانو

په سپېروايرولې ملي ملنگان ولاړ

(دېوان ۲۸ مخ)

تنگ ونام و سود و زيان د دنيا پر پردي

چې خالص وي پرديد ارباندي غرض

(دېوان ۷۲ مخ)

په دې دواړو بيتوكي (چې) د (چې يې) لنډيز دئ او په حاشيه كې ښاغلي مرتب ورته اشاره كړې ده .

د حاجي جمعه باركزي په دېوان د (چې = چې يې) لمنليكونه دان د پاسه دي. زه ددغي باريكۍ دنوري څرگند تپاله پاره نور مثالونه هم

راوړم .

: د ((مې = مې يې)) مثالونه

وكتوته يې دسترگو حيرانېږم

چې مې كل هډونه كړه رېزه رېزه

(د حنان دېوان ۱۲۸ مخ)

د ادبه څو كړم دې رحم يار له جوړه

پرسينه مې د تبغ كين وواهه ولاړ

(د حنان دېوان ۳۲ مخ)

په لومړي بيت كې شاعر خپلو هډونوته اشاره لري ، چې كوم بل چا وړ (رېزه رېزه) كړي دي. كه يې دلته د (مې) پرځاى (مې) راوړى واى ، نوبه بيا د بيت معنا دا واى ، چې حنان خپل هډونه پخپله (رېزه رېزه) كړي دي. په دوهم بيت كې يې خپله سينه مطلب ده ، چې بې رحم يار ورباندي د كين تبغ وواهه او ترې ولاړ. كه دلته هم (مې) د (مې) په ښه وكنسل سي ، مطلب به دا وي ، چې حنان پر پخپله سينه باندي پخپله د كين تبغ وهلى دئ او بېر حمه ياريې دده تردغه كار وروسته تللى دئ. دغه سبب دئ ، چې زه د جملوله سياق سره سم (مې) او (مې) دواړه كاروم. خو په مروج ليكدود كې

، چي کره لیکدود ! هم بلل کېږي ، یو شکل لري او په اوږده یاء یې کارېي . په دې لاندې بیت کې
وگورئ ، شاعر ((مي) د (مي یې) په معنا نه دی راوړی

صحیفه مي د زړه وگورئ عالمه

پکښې نقش دی کلي احوال د ترکو

(دېوان ۹۷ مخ)

اوس به د دغه راز لنډیزونو نور مثالونه هم په ګډه سره ولولو

: د ((نې = نه یې)) مثالونه

— د حاجي جمعه بارکزي له کلامه ۱

نه خبرد عشق په زیان یاست

نې خبریاست پسه حاصل

(دېوان ۸۰ مخ)

نې ازل له ابتداء سته چي وکله

خاوند نه لري ابد نه انتها

(دېوان ۳۹ مخ)

— د حنان له کلامه ۲

چي نې خوري ، نه یې نوم ښه نه د خدای پاروي

دغه هسي استغنا څه په کار نه ده

(دېوان ۱۱۵ مخ)

له دې خپله زړه گيله کړم ډېره ډېره

چي ديار کوڅې ته تې نې کړم خبر

(دېوان ۳۰ مخ)

د دواړو شاعرانو په مثالو کي (نې) د (نه يې) مخفف دئ او که يې لنډيزه بڼه ونه کښل سي ، دنيم
. بيتي په وزن کي يوه يوه هجا زياتېږي

د ((بې = به يې)) مثالونه

- د جمعې بارکزي په کلام کي ۱

چي بهار بې په راتللو شکفته سو

دغه هسي لاله رخه خو برويان ولاړ

(دېوان ۲۷ مخ)

په هوا بې د ديدار کړې فراموشه

هم جنت هم يې زينت هم يې لذت

(دېوان ۴۸ مخ)

- د حنان بارکزي په کلام کي ۲

که مي سرکه مال که عقل دئ که صبر

ترديدن بي کرم قربان دشرکلب

(دېوان ۱۳ مخ)

چي شهيد په تبغ دسترگوسي حنانه

پس له مرگه بي لگېږي پرمزارشمع

(دېوان ۵۳ مخ)

: - دعلامه رشاد بابا (رح) په کلام کي ۳

خوډبې نه ټولېږي مړي ، خوډبې ملک په وينورنگ وي

دقوي له جوغه غاړه چي هرچاده غږولې

(افغان ولس مجله - پنځم کال ، لومړۍ گڼه ، ۲۹ مخ)

په دې ټولو مثالو کي (بې) د (به بې) په معنا راغلې ده اودنفی (بې) نه ده . په دې لاندې بيت

. کي (بې) د نفی په حساب کارسوي ده

تمام عمريې له وصله بې نصيب يم

لکه زخم دناسور حاصل مي ياس

(دحنان دېوان ۴۵ مخ)

زما څخه لکه چې د مثالونو برخه لږ څه اوږده سوه. پرمه دې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دي د (تې = ته يې)، (زې = زه يې)، (سرې = سره يې) او نور په لسو مثالونه د حاجي جمعه بارکزي (په دېوان کې ولولي. ۳)

مادمخه داسې فکر کاوه چې د قاعده يوازې په کندهارۍ لهجه کې سته خود حميد مومند په کلام کې مې هم وموندله

له آسمانې مير خمن کړم

دا شناده مهرداد

(دېوان - ۸۵ مخ د ۱۳۲۲ ش چاپ - د هيواد مل په زيار)

(په حاشيه کې ورته کښلي دي: آسمانې = آسمان يې ۴)

يا:

ماته سره په وينو خوله لېوه لیده شى

چې د ظلم په پیسه پیرودى پان خورې

(دېوان ۳۴۳ مخ)

په لمنلیک کې ورته کښلي دي: چی = چی يې

يا:

لادې صافه آئینه اوسه حمیده

چی داهسى وهر بنکلی ته حیرانې

(دېوان ۳۸۲ مخ)

(دې بیت يې هم په حاشيه کې کښلي دي: حیرانې = حیران يې ۵)

له دې اوږدو څرگندونو او مثالو څخه به لوستونکو ته روښانه سوې وي ، چي دا يوه عادي درسم الخط مسئله نه ده چي څوک يې بس په دې خبره حل کړي چي * دا گړدودي لانجه ده ... دامورپه لږکيو کي راوستې ده * او څو کرښي وروسته بيا وايو * دالوي پراېلم دی . دا عجيبه ده چي په اروپايي ژبو کي دغه کليتيکس (واره کليمات) ټول بې اکسينټه دي او په کندهار کي اکسينټ لري ، دا د اکسينټ مسئله ده چي له نورو گړدودو سره توپير لري . * (٢) چي لوي پراېلم يې گڼي نو بيا يې ولي په پام کي نه نيسي ؟ ولي حساب نه پرکوي ؟ ولي تحليل و تجزيه نه کوي ؟ ولي يې نفی کوي ؟ ددې منطق څه دي ؟ دليل يې بس همدائی چي * دامورپه لږکيو کي راوستې ده . دا ټولي پوښتني مستدل . جواب غواړي .

پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې - ٣٠٣ ، ٣٠٤ مخونه (١)

ښکلا مجله - ٤ کال ، ٣ گڼه ٥٠ مخ (٢)

د مثالو د ابرخه ما په يوه مقاله کي چي ډاکټر بسم الله امير په جواب مي کښلې وه ، هم راوړې ده . (٣)
دا مقاله په کندهار مجله څلورم کال دوهمه گڼه ، ١٣٨٤ ل کال کي چاپ سوې ده .

د عبد الحميد مومند په کليات کي چي د ښاغلي محمد آصف صميم په زيار برابر سوی دی (٤)
١٣٨٣ ل ، دا بيت په همدې بڼه راغلی دی خو څرگندونه يې ورته کښلې نه ده . د کابل د پښتو ټولني
د ١٣٣٠ ش چاپ د پوان او د حميد درو مرجان - د سيد انوار الحق جيلانی ترتيب ، دا غزل نه لري .

د عبد الحميد مومند کليات او درو مرجان کي دا بيت همدا سي بې له توضيح راغلی دی (٥)

ښکلا مجله - ٤ کال ، ٣ گڼه ٥٢ مخ (٢)

ښځينه جمعي

په تحميل سوې كره ليكنۍ پښتو كي دښځينه جمع له پاره يې په ټولو حالاتو كي اوږده(ې) په پاى كي وراچولې ده لكه ښځې ، منې ، سترگې ، هوتلې ، ژړاوې ، اناگانې ، ميندې ، كركيانې ، خروټې ، شينوارې اوربشې... (۱) او د لويديځ كړدود ، چي د كندهاري كړدود په نامه هم يادېږي ، ځانگړتياوي يې د بې قاعده گيو په حساب كي شمېرلي دي . زه به تاسي لوستونكو ته ددې لهجې . دښځينه جمع قاعده بيان كړم او د دغي قاعدې مثالونه به كلاسيك ادب كي هم دركړم .

په لويديځه لهجه كي هر هغه ښځينه مفرد نوم چي په پاى كي يې زوره كى اوفشاريې پر لومړۍ خپه وي ، د جمع په صورت كي يې پاى ته (ي) وړلو پري . لكه

ښځه ښځي

كونډه كونډي

پېښه پېښي

منډه منډي

تنده تندي

لنگه لنگي

لنډه لنډي

ونډه ونډي

او هر هغه بنځينه مفرد نوم چې په پای کې يې زور (فتحه) او فشار يې پر وروستۍ څپه وي، د جمع په شکل کې يې پای ته (ې) ورلوېږي. لکه

منه منې

لنده لنډې

غرمه غرمې

پېښه (تقليد) پېښې

سېرمه سېرمې

کونده کوندې

دنده دندې

اوږده اوږدې

ددې قاعدې د څېړلو په نيامت مي د حميد مومند او اشرف خان هجري د پوانونه هم وکتل.
: د حميد د پوان (۱۳۲۳ش کال چاپ - کابل) په ۲۸۰ مخ کې يوه غزله سته چې مطلع يې ده

چې زغم ستاد رقيب بدي فتنې زه

ياره کله يـم د اهسي بې کينې زه

ددې غزلي نوري قافيې (يـنې، سـينې، نـينې، پـښتنې، سـتنې، آـدينې، مـدينې) کلمې دي چې
مفرد شکلونه يې (يـينه، سـينه، نـينه، پـښتنه، سـتنه، آـينه، مـينه) دي او د ټولو فشار پر
وروستۍ څپه دئ ځکه يې نو د جمع شکلونه په اوږده يې باندي د (پښتنې) پر وزن جوړ کړي دي. په
: ۳۱۵ مخ کې بله غزله سته چې مطلع يې داسي ده

څه حکمت دی چې می نه چوي لاسینه

یاره ستاد رقیبانو په کینه

. ددې غزلي نوري قافیې (بینه ، مدینه ، مهینه ، نینه ، پشمینه ، رنگینه ، کمینه ، ارتینه) دي

په دغو ټولو قافیو کې یوه لاهم داسې نه ده ، چې فشار دي یې پر لومړۍ خپه وي او که فرضاً حمید مومند (غنمینه ، اوربشینه ، شیرینه ...) دوروستۍ خپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرو یې په دې دوو غزلو کې راوړلې. د پښتو او پارسي په پخوانیو شاعرانو کې دا دود موجود و ، چې تر و سه و سه یې په غزل کې ټولې هم مثلي قافیې راوړلې او دایې پر ژبه باندي د شاعر د تسلط نښانه بلله. په ۱۴۷ مخ کې هم د تیرو دوو غزلو په شان ورته قافیې راغلي دي. له دې مثالو څخه داسې ثابتېږي چې . د حمید په مومندی لهجه کې د اوسنۍ لویديځې لهجې په شان د بښځینه جمع قاعده موجوده وه

د اشرف خان هجري په دېوان کې همدغه قاعده پالل سوې ده. دده د دېوان (۱۹۵۸ع چاپ -

: پېښور) په ۴۷۲ مخ کې یوه غزله په دې لاندې مطلع باندي ثبت سوې ده

د دنیا خونه د باد په مخ ایرې دي

پاڼنده چارې هورې دامسخرې دي

ددې غزلي نوري قافیې یې (خورې دي ، دېرې دي ، څهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلي دي. په دې قافیو کې یوه لاهم داسې نسته ، چې فشار دي یې پر لومړۍ خپه وي. که اشرف خان هجري (بښځه ، ونه ، لمنه ، ...) د دوهمې خپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرو یې دلته راوړله

په ۴۸۲ مخ کې یوه بله غزله هم سته چې د قافیې کلمات یې (څهرې ، تېرې ، ایرې ، دېرې ، سورې ، څېرې ، آیرې ؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ، زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي. د لومړي دفتر په ۲۱۲ مخ کې د همدې قافیې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ،

تېرې ، طرې ، څهرې ، دېرې ، ايرې ، اگري ، سيري ، نيري ، هديرې ، چهرې ، مېرې ، فواري ، سپرې ، منارې ، آرې ، خورې ، ديورې ، مسخرې ، دهرې) دي . دټولوفشارپروروستۍ څپه دي د مقطعاتوپه ۵۴۰ مخ کي هم د(زمانې کړې ، شکرانې کړې ، رخنې کړې ، معنې کړې ، خزانې کړې ، ويرانې کړې) سره قافيه کړي دي .

. دربا عياتوپه ۵۲۴ مخ کي يې هم (خولې کا ، قيصې کا ، پسې کا) په قافيو کي سره اوډلي دي . له دې څخه معلومېږي چي د اشرف خان هجري په خټکه لهجه کي هم دلويديځ گړدود په شان قاعده جاري وه . که اشرف خان هجري (ونه ، بنځه ، لنډه ، ونډه ، ...) دوروستۍ څپې په فشار تلفظ کولای ، دلته به يې د جمع شکلونه په قافيه کي هرومرو موندل سوي وای .

خوپه اوسني معيار کي دغه قاعده د(بې قاعده گيو) په کتار کي راوړل سوې او د کتاب د پندېدو په دليل ! بياله پامه غورځول سوې ده . که د پښتو معيار ټاکونکو په دې برخه کي د بې قاعده اکثريت ؟ پرځای با قاعده اقليت ؟ او کلاسيکه ادبي پښتوپه پام کي نيولې وای ، لکه د(په) او(پر) په برخه کي چي يې نيولې ده ، زما په فکر به يې ډېر معقول کار کړی وای (۲) . اوس چي يې دا کار نه دی کړی ، نولټرلره خودي دهغه چاپرليکنود اعتراض گوته نه ږدي ، چي دا قاعده پالي .

ژبني مسايل د اکثريت په معيار (هغه لاهم شکمن اکثريت) حلول د ژبنيو اصولو پر منطق برابرېدلای نه سي او داسي ښکاري چي د دغه شان فيصلو ترشادي د نا ژبنيو اصولو بې منطقي پرته وي . د نا ژبنيو اصولو د بې منطقي تر زهرجن شپول لاندي هر راز بلا وبترا غونډېدلای سي . د ژبي . خواخوږي بايد ځوان نسل ته دغه بلا وبترو انتقال نه کړي .

پښتو پښويه - ۹۱ ، ۹۲ مخونه (۱)

د عددی جمع په برخه کي پوهاند دوکتور زيار صاحب (دوې نجوني) ليکي ، نه (دوه نجوني) . (۲) خونوريې بيانه پالي او د کره ليکني محتسبين هم ډېر سر نه په گرزوي . نېخه چي ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

: (Is = دى He = التباس ته نه پاملرنه دى)

په اوسنۍ کره لیکنه کې ددې التباس په باب فکر نه دى سوئ. ملا په دې جمله کې (دى زما وروردى)، لومړى (دى) مفرد غایب ضمیر او دوهم (دى) فعل دى خود واپه په (ى) لیکل کېږي. که دلته جوړه وړاندې بڼه نیت موجود وي، نودغه التباس له لویديځ ګرډود څخه په استفادې سره په دې ډول لیرې کېدلای سي:

Is = او دى He = دى

په کره لیکنه کې وینې (مې بینې) او وینې (خون) یوشان لیکي - سرې (سرخ) او سرې (امبار) یوشان لیکي - ورځې (مې روى)، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) یوډول لیکي.

. سره التباس لري (she = ترهغې دې وروسته (۱)، دغه (دې) له بنسټینه مفرد غایب ضمیر (دې)

لرې) دلېل له مصدر څخه له (لرې) = دوریځولرې سره التباس لري، البته که دواړې په (ې) وکښل سي.

. او داسې نور د پرمثالونه

دا چې ویل کېږي دلویديځې لهجې (وسو) له (وسو = وسوځېد) سره په التباس کې واقع کېږي او دهمدې دلیل له مخې یې په (بې قاعده ګیو) کې راوړي، زما په خیال پوخ دلیل نه دى. دارنگه التباسونه په نورولېجو کې هم سته خو هغوته څوک (بې قاعده ګى) نه وایي. لکه په دې لاندې مثالو کې:

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛

شوله (د انجلۍ واده شوله) له شوله (يوډول خواړه) سره او دغه له شوله (تېره تېغ) سره ؛

شوه (د انجلۍ واده شوه) له شوه = کښته سره ؛

که شوه د (شيوه) په شکل وليکل سي نوله (شيوه = طريقه) سره ؛

کښته (پايين) له کښته (ازکشت) سره ؛

. لار (رفت) له لار (د مرغلرو لار) سره. او نورې پرالتباسونه

. زه دالتباسونه دالفې پرني مگرتيا وراړوم. په نورو ژبو کې هم دغه رازالتباسونه سته

په پارسي کې برد (يووړ) له برد (بيخ، سوړ) سره ؛

شد (سو) له شد (د فشارنڅښه) سره ؛

. در (دروازه) له در (مرغلري) سره

په شان red فعل ماضي حالت په عين سپيلينگ خو جلا تلفظ سره د (read) په انگرېزي کې د

. جوړېږي

پښتو پښويه - درېيم چاپ - ۲۹۷ مخ (۱)

دایې لابله

(ناسم - او هغه ټولي هيلې او اميدونه تر ښاورولاندي شول^۱)

. سم - او هغه ټولي هيلې او اميدونه تر خاورولاندي شول

(ناسم - چې له کتاب ، لوست او قلم سره د دې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لږېدای شي^۲)

سم - چې له کتاب ، لوست او قلم سره د دې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لږېدای شي . لږېدل = کمېدل

(ناسم : په ټولو هغو ولايتونو کې چې سک لگکې ژوند کوي ۳)

.... سم : په ټولو هغو ولايتونو کې چې سک لږکې (اقلیت) ژوند کوي

(روږد) کلمه د (عادت) پرځای کارول يوه ډېره بېخونده ترجمه ده. (روږد) کلمه د (اموخته) په معنا استعمالېږي. (موږک په کندو روږد سوی دی ، يعني د کندو لارېې موندلې ده هره ورځ ورته راځي. غل مو په کور روږد سوی دی يعني خواره يې غلا راڅخه کړې ده. غلا د غله عادت وي مگر دا چې اوس زموږ د کور لار موندلې ده ، نو وايو چې زموږ په کور روږد سوی دی. که (روږد) د عادت له پاره استعمال کړو يعني غله زموږ له کور پرته د بل کور غلا اصلا کوي نه

^۱ دایې روږد و (پښتو تاج التواريخ ۲۲۰ مخ) په هېڅ صورت سره داسې معنا نه ورکوي چې (دایې عادت و). له بلې خوا د (عادت) کلمې د پښتو کولو ضرورت څه دی؟ هره کلمه باید پښتونه سي

^۲ زما روږد دا و په مطلق ډول د دې جملې ترجمه نه ده ، چې وايي (عادت

. من این بود). دا ټوله بېخوندي د سوچه توب له (عادت) څخه راپيدا سوې ده

. پل) او (قدم) يوله بله توپير لري)

دا كړې د امپراتور د تره د زوی له كيږدې نه دېرش پله (قدمه) ... لرې درول شوې وې. (هماغه اثر ۱۲۳ مخ)

پل (په خاوره يا خټه كې دانسان يا حيوان د پښې ايښو لوله امله جوړې سوي نخښې ته وايي چې) اوږدوالی د پښې په اندازه پوري اړه لري او ښايي دانسان پل ۲۵-۳۰ سانتي مترو په شاوخوا كې وي. خو، له (قدم) څخه مراد (گام) دئ چې اوږدوالی يې د يوه متر په شاوخوا كې اټكل كېدلای سي. په تېره جمله كې يې مراد گام دئ يعنې دا كړې د امپراتور له كړې څخه دېرش متره ليري وه. كه يې دېرش پله و بولو ، نو دافاصله بايد ددرو مترو په شاوخوا كې وي. ماته دا خبره بيا هم عجيبه ښكاري چې آخر د (گام) كلمه بايد ولي استعمال نه سي؟ د دا راز مثالو بيانول په رشتيا سره يو بل كتاب ليكل راڅخه غواړي .

بينواو وېبپاڼه- ۱۲ جولای ۲۰۰۶ (۱)

ټول افغان وېبپاڼه- د بي بي سيده عارف... كتاب ته د استاد صميم سريزه- ۱۱زمری ۱۳۸۵ ش (۲)

بينوا ، ۲ نومبر ۲۰۰۶ ، د ميرويس جلالزي رپوټ د بابا نانك د ۵۳۹ یم تلين په مناسبت (۳)

مونږ — موږ — موږه

د ليکني معيار لارويان داسي فکر کوي چي ليکنه په فيصله باندې سميرې. که د کاغذ پرمخ څه وليکل سول نو گويا معيار هم تطبيق سو. پوهاند زيار صاحب وايي* ډ. موږ په ننګرهار کي داستونزه درلوده چي موږ، مونږ او ډ. موږ دومره وکړه چي ليکدود موورسم کړ. اوس ننګرهار کي (ليکوال، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولۍ دئ.* (۱)

خود همدې مجلې په ۱۷ مخ کي داستاد يوه ارواښاد شاگرد، چي استاد يې دروزني خبره لاهم کوي، په يوه شعر کي مونږ، موږ، موږه درې واړه

. استعمال کړي دئ.

! موږه دې وينومانو

خو موږ دې وينو بېړۍ

ز مونږ ميلې، پر هدير وټولېدل*

زه له دغه استعمال سره هيڅ راز مشکل نه لرم. د شاعر شعر مې خوښ دئ او د پښتو شعريه وياړونو کې شمېرم. نه کوم اعتراض پر لرم او نه په زړه کي کومه خيره. نه له نوموړي لهجې سره دښمني لرم او نه بې احترامۍ. له يادوني څخه مې مراد د دئ چي يوازي مود کاغذ پرمخ په فيصلو ځان خوشاله کړي دئ. ژبني، ټولنيز، اوسياسي اصلاحات که په فرمانو باندې منع ته راتللاي نوبه زموږ هيواد اوس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هيوادو کي شمېرل کېدلای.

تر دې يادونو وروسته نو بايد پوښتنه وسي چي: آيا د معياريت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

بنسټي مجله ۴ کال ۳ گڼه ۵۰ مخ (۱)

اياد معياريت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

د ژبي معياريت د يوه پروسېجر په لاسليک او د يود وود روکتا بويه تاليف بري ته نه سي رسېدلای. داد معياريت پر لور لومړي گامونه دي خود اد پتي سردئ ، پتي وروسته سورور دئ. بري ته لاه پر گړنگونه پاته دي چي ووهل سي. په پروسېجر کي راغلي لارښووني چي له ښوونځي نيولي بيا د ټولو مطبوعاتو او ميډيا په گډون هر ځای عملي او منل سوي نه وي ، د بري ادعا کول يوه شاعرانه باټه ده. انفرادي هڅي خود ډېرې ستايني وړدي مگر کافي په هيڅ ډول نه دي. تر څو ژبه له تاد او څخه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي ، په ښوونځي کي بيا د دولت پروگرام ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي. اوس به سمدلاسه هغومره گوله اخلو چي هضمولای يې سو ، چي يوه موهضم کره بله به اخلو. دا که کلونه نيسي ، که لسيزي ، که پېړۍ. چاره .
نسته .

که مود کډي مي باريږي ، زوی مي راملاکه فارمول پر تطبيقاوه ، د غسي ژبه به ځيني جوړه کړئ . لکه دانن چي يې په راډيو گاناوا انټرنيت کي اورئ اولولئ يې .
وما علینا الی البلاغ .

دمعيارې ژبې عاميانه درک

دمعيارې ژبې عاميانه درک

اولهجوته په سپکه سترگه کتل

دايو منفي بهېر دئ ، چي زه بهېرېم خداي مه کړه تاداويې پر تعصب باندي ولاړنه وي . ددې بهېرلارويان دمعيارله پاره يوازي يو محک لري او هغه د پښتو په مرستندويو فعلونو کي په (شين) باندي د (سين) اړول او په هغه پوري اړوند تلفظونه دي . که چا داکار کړي وي ، ژبه يې پرمعياربرابره گڼي ، نورکه يې هرڅه بلا وبتراوله گرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، دهمدغه يوه محک په خاطرورمعاف کېږي . دې بهيرڅه د پاسه نيمه پېړۍ دافغانستان پرمطبوعاتو اوميديا باندي واکمني چلولې ده . ددې منفي بهېرله امله ډېر مستعد او د خورا ښه ميکروفونیک آوازڅښتنان پښتانه په کابل راديو کي دوياندي له حقه بهې برخي سوي دي ، ډېر ښکلي آواز لرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر د ښوولو له حقه محروم سوي او ورپسې مايوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دليل چي د (رغ) لغت يې د تاريخي انتخاب په حکم د مور له غېږي څخه د (غږ) په شکل زده کړی او اورېدلی نه و . (۱)

ددې منفي بهېرلارويان په نظراو خبرو کي داسي ښيي ، چي گويا دوی ليکنۍ پښتويوه کول غواړي خو په عمل کي يې دخلکو په خولو کي د ژبي د بدلولو ناکامه ، بې معنا او بې منطقه هڅه پيل کړې ده .

دې منفي جريان پښتو ژبي او پښتنوته ډېر تاوانونه رسولي دي او که يې مخه په يوه سالم اوتول افغاني تدبيرونه نيوله سي ، لابه يې نورهم ورسوي . دهمدغه منفي بهېر په وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنو په گټه تمام سوی نه دئ او منفي انحرافات يې زېږولي دي چي د اندېښنې وړ دي .

علامه رشاد (رح) د گوربت مجلې له خبريال سره د مرکې په ترڅ د مرکه چې ددې پوښتنې چې د سيمه ييزې لهجې د کارولو په اړه موڅه نظر دی لکه ځينې ليکوال و شول فعل مشتقات په سول ليکي، داچې په گڼ شمېر ځايونو کې ټکر منځته راوړي، لکه (وسول) چې اورېدونکي يې کيدای شي (سوځېدا) وانگېري، بنسټه غورام تاسې هم د همدې لارې پيروي کوئ په جواب کې داسې ويلي دي:

داسې ملتبس کلمات خوپه ژبه کې خوراډ پروي. ددې مانا داسې نه ده چې وسول. ددې صحيح تلفظ خو وسوځل دی. نو په هغه شکل دي يې راوړي بيا به له دې التباس څخه خلاص وي (۲). اما مسئله داده چې دلته تاريخي سلسلې بايد سپړي په نظر کې ونيسي. کوم وخت چې فيصلې سره کيږي، هغه وخت پر دې مفصل بحث په کار دی. نو د لهجاتو قطعي ترک يا بيخي ترک دا په هيڅ ژبه کې نه سته... دامسايل په گرده دنيا کې سته. د دنيا په گرده ژبو کې سته. بحث دي ورباندې وسي او دې ته په کرکه کتل بڼه کار نه دی، مناسب کار نه دی. (وسول) څوک ليکي، ودې ليکي، (وشول) څوک ليکي، ودې ليکي، (وشي) څوک ليکي، ودې ليکي او (وسي) ليکي ودې ليکي. ولي دا باعث دا اختلاف نه گرځي. مور تاسې دغه اوس فارسي چې وينودې فارسي کې څومره تفاوتونه سته په ليکنه کې سته او يوازي فارسي نه ده په نورو ژبو کې هم همدغه اختلافات. (موجود دي (۳). نو د غوته دومره په اهميت کتل زما په فکر لږ څه تنگ نظر ښيي (۴).

کله چې دنوري نړۍ په راډيوگانو کې د پښتو پروگرامونه د سياسي انگېزو په ټونگ ددغه منفي بهر تر اغېز و تلي پيل سول، نو ځينو پښتنو ته په خپله هغه ژبه باندې دويا ندي او کار موندلو زمينه برابره سوه، چې د مور له غېږې يې زده کړې وه. خوپه هماغو پر دېسو موسسو کې هم کله کله ددغه منفي برداشت پلويان دخپلو پښتنو وروڼو دکار او زيار مخه نيسي.

پروين فيضزاده ملال په دې برخه کې خورا تر څه حقايق بيان کړي دي. وگ: ښکلا مجله - ۳ کال - (۱)
۲ گڼه - ۱۲۴ مخ

داوسني ڪره ليڪني التباسونه ما (هوتڪ) دهمدي ڪتاب ٻه (۱۱۲ مخ) ڪي راوري دي ، دمعار (۲)
. محتسبين بيا ٻه هغه ڪي ري نه وهي

. دا اختلافات دهمدي ڪتاب ٻه (۲۹-۳۱ مخونو) ڪي ولولي (۳)

. وگ: گوربت مجله لومري ڪال ۲ گنه-۲۵ مخ (۴)

د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې

د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې

د نه تطبیق اوله هغې سره د مخالفت عوامل څه دي؟

انگریزي ژبې د معیاریت له پاره زاړه دیني متون (ټکستونه) درلودل، عربي ژبې هم درلودل او ځینو نورو ژبو هم. ارواښاد علامه رشاد وایي "عرب که مثلاً د قریشو لهجه غوره یا معیاري گڼي هغه خوقرآن پکښې نازل سوی دی اما په پښتو کې خوداسي یو متن موندنه لرو چې هغه دي تقدس هم ولري او هغه دي دومره جامعیت هم ولري او دهغه تلفظ دي یا دهغه لیکدود دي موندنو" [❖]

(۱) ځکه نو کله چې د دې ژبو د معیار اړتیا منځ ته راغله، د غوزو متونو د معیاري ژبې د یوه تاداو په توګه سترګو ولوباوه. خوپه پښتو کې موندنه دیني متون نه لرو. د خیرالبیان متن خودروښان پیریه ژوند کې لادرو بزه خپلود او رلمبوته اچاوه. ترلسمې هجري پېړۍ وروسته چې نورادبي کلاسیک متون راپاته دي، په هغو کې د خطانو له خوالا سونه وهل سوي دي. دهغو

لهجې، د جملو جوړښتونه د خطاط له ذهنیت سره سم تغیر ورکړه سوی دی (۲). ځکه نو د معیاري پښتو له پاره په دغه مشخصه برخه کې د نورو هیوادو د ژبو پوهانو پرپلوباندې ترمزله رسیدلای نه سو. موند باید د پښتو په برخه کې خپله مشخصه او د ژبې او دهغې دویونکو له عیني او واقعي حالت سره سمه لارواخلو. لکه وړاندې چې موخو واره ویلي دي، پښتو د پښتنو له ژوند څخه سیوا په خلا کې مطالعه کولای نه سو. دا خبره د لمر په شان یو حقیقت دی چې پښتو د خپلو ګاونډیو ژبو په پرتله وروسته پاته سوې ده او د پوهاند دوکتور زیار دا خبره د ګانې کرښه ده چې ویلي یې دي

د پښتو د فرهنګي سیالۍ کمزوري او وروسته والی د خپلې وروسته پاتې وینونکې ټولنې پایله ده. د دې جرړه باید په اړوند ټولنیز بشپړتیا یې بهیر کې وپلټو او هغه دا چې دیو لړ تاریخي-جغرافیایي او نورو لاملونو پر بنسټ پښتني ټولنه په یوه وروسته پاتې منځ ځمکو کې ټولنپیر (فورماسیون) تېرې پېر کې (۳) ځنډېدلې پاتې او یوه برخه یې چې ځمکو کې (فیوډالي) هغه ته رسېدلې، بیا هم تر ډېره پښه پر ځای پاتې شوې، نو په دې توګه پښتانه له هندي او اریاني (پارسي) خپلوانو او ګاونډیو سره په هیڅ ډګر کې د سیالۍ جوګه شوي نه دي او په ټولیز ډول ترې لږ تر لږه

يوټولنيز پړاو وروسته دي (۴) دې او دې ته ورته نورو عواملونه يوازي داچې پښتانه يې له خپلو گاونډيو څخه يوټولنيز پړاو وروسته پاته کړي دي ، بلکې دهغوی د ژبنيو گړدودو ترمنځ اړيکي يې هم سره ليري ساتل سوي دي. د پښتو د بېلابېلو لهجو ويونکي ان تر داندو کلونو پوري لاهم يو د بل په ژبه باندي په پوهېدلو کي جدي ستونزي درلودې. د يوې پښتو د منځ ته راتگ له پاره دهغې د ويونکو ترمنځ يووالي او نزدېکت ته اړتياسته. هرکله چې دغه ارمان تر سره سي بيا به د ژبي د يو کېدلوله پاره يوه کوچنۍ هڅه هم د پرکار وکولای سي. د ژبي د ويونکو ترمنځ نزدېکت ځانته مشخصه ټولنيزه او اقتصادي زمينه غواړي. د ټولنيز او اقتصادي ژوند په يوه مشخصه مرحله کي دغه راز نزدېکت ممکن کېدلای سي. دغه ټولنيزه او اقتصادي مرحله ځينو پوهانو د سرمايه داري نظام ټينگښت بللی دی او د ژبي دمعياريت خبره يې د دغه راز يوه نظام په سته والي کي ممکنه او . (عملي گڼلې ده چې تر ډېره ځايه يې خبره د منلو وړ هم ده (۵)

لکه وړاندي چې مي اشاره ورته وکړه ، پښتانه درې څلور لسيزي وړاندي يو د بل په لهجو د پرلپېوهېدل. اوس داستونزه لږ څه مخ پر حلېدو روانه ده. زما خپله د پوهنتون تجربه د يوه عيني واقعيت په توگه داده چې د پښتو ژبي د ويونکو ترمنځ د لهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته. موږ چې د پوهنتون په ليليه کي د لومړي ځل له پاره د پښتو د بېلابېلو لهجوله ويونکو سره د يو ځای کېدو زمينه وموندله ، هلته په دغه واقعيت باندي ډېر ښه پوه سوو. هورې به موږ ته يو د بل پر ټوکو خندانه راتله. که موږ کندهاريانو به پخپلو منځو کي ټوکي کولې او ژبني ظرافتونه به مويو بل ته سره تبادله کول ، پکتيا وال او ننگر هاريان به اريان راته تللي و او پوښتنه به يې کول: د اتاسي پر څه خاندی؟ دغه راز موږ يو وخت د وردگو د ټوکو د اورېدلو پړوخت له هم داسي حالت سره مخامخ سوو. له دې څخه ښکاري چې درې څلور لسيزي وړاندي لاد پښتنو محصيلينو ترمنځ د لهجو په پوهېدنه کي مشکلات موجودول. داستونزي اوس ورو ورو د حلېدو پر لور رواني دي خومزله ته لا ډېر موږ پوهېدنه پاته دي. نوگوياهغه شرايط چې له دې ټولو لهجو څخه د يوې معياري لهجې دراوتلوله پاره لازم دي ، لاتراوسه پوري نسته

دنړۍ دنورو ژبو تجربو رانېولې ده اولکه تاسي چې دانگليسي ژبي په برخه کي ولوستل ، دمعياري ژبي تر ټاکلو وړاندي بايد دهغې د لهجو ټول لغات حتی المقدور راغونډ سي. په

پښتو کي د اکار خولاڅه کوي ، د پښتو له جولو غوي زېرمي له سره کتلي سوي نه دي. د پوهاند زيار صاحب انفرادي هڅي په دې برخه کي دستايني وړدي خو کافي نه دي. که د پښتو د ټولو لهجوله کتني څخه مراد هغه هڅي وي چي د افغانستان د ژبپوهني د اطلس برابرولو پړوخت (۱۳۴۱-۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وي ، نو دهغو څېړنوپه سرنوشت خو تر ۲۰۰۰م کال پوري د دغي موسسې مدير ارواښاد داکتر الهام لاهم خبر نه و. ارواښاد الهام په دغه کال ليکلي دي: ... د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له څلمو پوهانو څخه يو ټيم جوړ شو ، چې اول وروزل شي او بيا د ژبو په ثبتولو لگيا شي. په دې ډله کي زيار ، اخک او پالوال هم برخه لرله. دې ډلي ... د ژبني گړدود د اطلس د تدوين لپاره يې بنايسته بڼه مواد ثبت کړل. په آخر کي دغه مواد يونسکو ته وسپارل شول چې د افغانستان د آرياني اطلس ورڅخه تدوين او بيا خپور شي. خوله بده مرغه تراوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لگېده. (۲) د ارواښاد الهام دغي پوښتني ته پوهاند زيار په حاشيه کي کښلي دي چي دغو پوښتنو غبرگون د کتاب په متن کي دي. د دغه اطلس د پروژې يو بل فعال غړي داکتر پالوال خولا دغه مواد کافي هم نه دي بللي. ده څو کاله وړاندي داسي ليکلي دي: ... دغه دسره او مستند وليکنوله پاره کافي ځکه نه بولم چي يو خو يو د ژبپوهني موسسې غړي د دغي وظيفي د صحيح بشپړوني له پاره پوره نه وه تربيه سوي. دوهم- دوی په لازمه موادو او وسايلو مجهز نه چي د موسسې غړو کارځني اخيستی د ايران له (Questionery) وه. دريم- هم هغه د پوښتنو کتاب پاره ترتيب سوی و نه د افغانستان له پاره. څلورم- که څه هم د افغاني ژبو د اطلس پروژه د يونسکوله خوا څخه حمايه کيدله مگر بيا هم د موسسې د غړوله پاره د کار او سيدني او حمل و نقل مصارف او نور تسهيلات برابر سوي نه وه. ځکه نو په نامساعدو شرايطو کي د صحيحو او مستندو کارو غوښتنه يوه غلطه توقع ده. (۷) ماله ارواښاد پوهندوی نور احمد شا کرڅخه اورېدلي وه چي د دغو څېړنو يو متن د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي په الماريو کي ده پخپل لاس قلف کړی ساتلی و. پوهاند زيار صاحب اوس په دغه ترڅه حقيقت خبر کړو چي دغه د لسو کلونو د کار ثمره د حزب وحدت په لاس د کابل د جنگو پرمهال د اوړپه لمبو کي لولپه سوه او داکتر زيار صاحب يې کله کله چي موقع ورته ميسره سي د سويس د هيواد له کاپي- څخه گټه اخلي (۸) په هر صورت د مطلب خبره داده چي د دې ټيم د کلونو زيار او زحمت ثمره لا تراوسه د سويس له الماريو څخه راوتلي نه ده او په پراخه توگه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده. هرچاته د سويس

(د تګ امکانات نسته چي استفاده ځني وکړای سي. د پښتو لهجو څېړنه که سوې هم ده نود جوړښتو شکلونه به يې په انفرادي توګه ثبت سوي وي. دلغوي پانګي ثبت خولاتراوسه په (structures) کړو غاړو ولاړ پاته دي. که څوک دا ادعا کوي چي دلغوي پانګي ثبت هم بشپړ سوي دي، دا نو تر يوې شاعرانه غټبازۍ په هاخوا بل څه نسي ګڼل کېدلای.

پوښتنه داده چي ديوي پښتو او يوه ليکدود له پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي؟ ولي يې مخالفين پيدا کړي دي؟ هرو مرو څه خبره سته. خامخا ځيني عيني او تر ذهن د باندې علتونه موجود دي چي ددغي مخلصانه هڅي په لار کي خنډ لوېږي. ددې پوښتني جواب په دې ساده استدلال کي نسي موندل کېدلای چي له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنې پال مخالفت کوي. داراز استدلال تر علمي تاد اوزيات پر سياسي بنسټ ولاړ دي. د پښتو د يوه واحد ليکدود او واحدې ژبې له پاره خود چا خبره زاړه دود پال پر لويه لار ايله کړي، حتی په نوې پوهنه او ژبپوهنه سمبال کسان لا پر يوه لار روان نه دي او د معياري ليکنۍ ژبې پر ټاکلو باندې په يوه خوله نه دي. ښاغلی زيار صاحب پخپله وروستی مرکه کي وايي چي دوی يو پرو سيچرد مرحوم حبيبي او مرحوم خادم او ډاکټر دولت محمد لودين په ګډون لا سليک کړ خو خادم صاحب بيا مخالف شو او ويې ويل چي زه د حبيبي صاحب او دده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ... (۹) حقيقت دادی چي زموږ د مشرانو استادانو علامه رشاد، ارواښاد روهي، مرحوم الهام، ارواښاد شاکر، مرحوم عطايي، رفيع، ډاکټر پالوال، او نور وليکنۍ ژبه له هغې ژبې سره چي موږ ته د معيار په نامه راښوول کيږي، له مخکي تر اسمانه توپير لري او حتی پخپلو منځو کي هم يوله بله سره فرق لري. دا پوهان چي مايې تاسي ته نومونه وړاندي کړل، ټول د ژبې خواخوږي او پر پښتو مين کسان وه او دي. زما خپل استنتاج دادی چي ددې لاري اصلي خنډ پخپله د پښتو ژبې او پښتنو په اوسني ټولنيز، اقتصادي، قبيلوي او سياسي حالت کي دي، دې کار ته د پښتو او پښتنو په نه امداد کي دي. هغه راز امداد کي چي مايې د نورو ژبو په برخه کي يادونه وکړه. له دې بنيادي عامل سره چي نور واړه او کوچني عوامل ملګري سي نو بيا د ريشا صاحب په اصطلاح خبره بېخي غږ که سي.

تاسي وړاندي ولوستل چي په انگلستان کي د باسوادو خلګود فيصدي په پام نيولو سره لاهم د ستنډرډ ژبې د خوځښت هڅي چي له ۱۴-۱۵ ميلادي پېړۍ څخه راپيل سوي وې، ايله د ۱۹ پېړۍ

په سرکي دنسبي برياليتوب او عموميت مرحلې ته ورسېدې. خودپښتنود عمومي بېسوادۍ په سته والي او د بې ثباتو حکومتو، انقلابو او پاچا گېستيو په موجوديت کي څرنگه ادعا کولای سو، چي د پښتوله پاره د معيار انفرادي هڅي د بري لوړ پوړ ته رسېدونکي دي.

په کوچنيو او اړخکي عواملو کي يو عامل پخپله د دغه خوځښت د لارويانو په عمل او کړو کي پروت دی، پخپله په پوهاند صاحب زيار کي پروت دی، چي د دغه حرکت موسس او تيوريسن دی. (۱۰) پوهاند زيار صاحب د خپلو عقايدو او نظرياتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دی، چي حتی د يوې سالمې مشورې د منلو له پاره لاهم تيار نه دی. دی خپل ځان ته ټاکلي اصول او خپل استنتاجونه د کاني کرښي بولي. پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري اوليکي "زيار... په ډېرو برخو کي په خورازيات باور او ټينگار غوڅ حکمونه کوي او بنايي کومه ورځ دی پخپله هم يو ځل بيا پرې کتنه وکړي." (۱۱) پوهاند زيار صاحب په دې برخه کي دوستانه انتقاد ته لاهم غاښ ماتونکي جواب ورکوي. زه د دوی دغه عادت د دوی پر سياسي او ايډيالوژيکي تفکر باندي تاوانوم. زيار صاحب په سياسي لحاظ په يوه داسي ايډيالوژيک محيط کي رابښکېل سوی و، چي په ليکنۍ ژبه کي يې د سختو او حتی پاروونکو جملو او عبارتو کارول، له طبقاتي دښمن سره د نه پخلا کېدنې مضبوط دليل گڼل کېږي او په محاسنو کي يې شمېري. پوهاند صاحب زيار له دغي ايډيالوجۍ سره خپل عقيدتي اړيکي هيڅکله هم پټي کړي نه دي او تل يې په زغرده بيان کړي دي. د د دوی د سياسي زړه وړتيا لوی ثبوت دی خوله بده مرغه يې د دوی علمي دريځ ته زيانونه رسولي دي. د دغي ايډيالوژۍ په ادبياتو کي د ټولنو نړيوالو نورمونو پر خلاف، د سياسي مخالف له پاره د "ځنځيري سپي" لقب ورکول رواڅه، چي دستايني وړکار دی. د وکتور زيار د خپلي معياري ليکنۍ ژبي د منع ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبياتو وهل او ټکول. د دوی له يوه جوړسوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دی، دوی يې په مقابل کي غاښ ماتونکي جواب ورکړي دي. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهين) سره دودپال وبلل اوله دودپالو سره يې شعار وړاندي دنوي دورانسازه... پرلور ورکاوه. له دودپال څخه به خلکو د "مرتجعينو او رجعت پسندو" معنا اخيستله. پوهاند صاحب په يوه مرکه کي چي په کتابي شکل چاپ سوې ده، د دغو مخالفو (دانشمندانو) په باب ډېر زياتي کړي دي چي وايي: "کاروان به تيرېږي او سپي به غيږي" (۱۲)

د یوې پښتو! خوځښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ، چې د ثور انقلاب په ارزښتونو کې وگڼل سو. دا هغه وخت دی چې پر هیواد باندې د کمونیستي او سوسیټیستي استبداد د اړوونکي څپې مسلطې وې. له هراقلابي عمل؟ سره مخالفت له سر سره لوبې وې. دا مخالفت که د سر په زیان تمام سوی نه وای نو لږترلږه خوله وظيفې څخه د برطرفۍ اوله بې سرونو شتۍ سره د مخامخ کېدلو په بیه هرو مرو تمامېدئ. د دغې واهمې اغېزه وه، چې پوهاند ډاکټرالهام لاد مقاماتو د ترټیني له ډاره ځان په ذهني کارگرانو کې وشمېره (۱۳) چې زما یقین دی پخپله د الهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاری سیاسي اصطلاح وه. د ژبې د معیاري کولو له دغې مشخصې انقلابي هڅې سره د پښتنو پوهانو ستر غیرگوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه د هیواد علمي مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. ارواښاد حبیب الله تږی، استاد شپون، ډاکټر پالوال د مهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردۍ سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه لیریتوب او هغه هم د بې وخته تقاعد په نامه، علامه مرحوم د ځان په حق کې ناحقې گڼله او دې کار د ونه خوړولی و، چې ډېر کلونه یې له خپل نامه سره متقاعد پوهاند کینس. ارواښاد روحي که څه هم د هیواد خپلواکۍ ته گواښونو سخت ځوراوه، خونه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کې ودرېږي. د پوهنتون غیرگوندي استادانو هسې شپه سبا کوله. د ژبپوهنې پر ډگر یوازي پوهاند زیار پاته و اوله هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات او مساعدتونه ملگري سول اوله هغو څخه په استفادې سره یې د معیار کورنګي ته پونده ورکړه. د حرکت یوازي او یوازي پرفردي اراده ولاړ حرکت و او د هغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ورسره لیکلی. او نالیکلی مخالفت څرگند کړی دی.

خود انقلاب ځواک د چامخ نه کاته او نتیجه داسوه، چې پر پښتو ځواکۍ باندې د انابللی مېلمه وټپل سو. دا چې اوس د هغه له پاره تاریخي سوابق جوړېږي او د پخوانیو ژبپوهانو نومونه اخیستل کېږي، د ارواښاد الفت او نورو مشرانو له خولې د موافقې په باب نقل قولونه لیکل کېږي، ټولي هغه افتراگانې دي چې مفتري به یې خدای ته ور وړي. دا افتراگانې هغو هڅو ته ورته دي لکه د پټي خزاني مخالفینو، چې د علامه حبیبی، استاد کامل او نورو مشرانو تر مړینې وروسته را منځ ته

کړې وې. زما يوه ساده پوښتنه داده چې که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړې سوي پښتو پلويان وه، نو يې بيا ولي همدار ژبه نه ليکله. ددغو پوهانو او ژبپوهانو د ليکنې ژبې په : خوند خو څوک مې پرې نه. تاسې دا څو عبارتونه وگورئ

ارواښاد بينوا په هغه ژبه ليکنه کوي، چې دده خپل پښتانه يې په ورځنيو خبرو اترو کې کاروي.
: تاسې دده دالاندي متن ولولئ

د پخوانو پښتنو د عامې طبقې او غريبانو خو همدونې دلاسه وسوه چې پښتويې د زمانې دهر راز طوفاني هرج و مرج څخه په خپلو سينو کې وساتله او تردې وخته يې راوړسوله. په سووسو او ژبې شاعران پکښې پيدا سوه او د خپلې ژبې ادب يې تر خپله وسه پوري، د نورو په زړو کالو روزل سوو ژبوله ادبه سره تقريباً څنگ پر څنگ ودراره. که څه هم دوی شاهان نه وه، مگر بيا يې هم خپل د غريبۍ په کور کې د ملي پانگې زياتولو د پاره راز راز (پتي خزاني) راغونډي کړي دي، چې اوس يې کله د سليمان ما کوله کيږدي څخه نيمه چپاوسوي خزانه راباسي او کله د محمد هوتک پر (پته خزانه) چې د پښتو دهر راز مرغلروډ که ده پيښيږي....^(۱۴) په دغه پښتو متن باندې به د معيار محتسبين هرو مرو د سيمه ييزې لهجې نوم کښېږدي، خوزما پوره باوردئ، چې د پښتو د هري لهجې ويونکي ته په زړه پوري دئ او خوښيږي يې

دارواښاد استاد گل پاچا الفت پښتو خود (خو) ځای نه لري. سرترونو که دا ولس پښتوده او ټول : پښتانه چې يې ولولي، هرو مرو به ژبې پر ټکوي. دا يوه نمونه به يې ولولو

د انسان په وجود کښې دوه شيه ډېر عزيز معلومېږي چې يوه ته زړه او بل ته دماغ وايي. له دماغ نه . علم او فلسفه پيدا شوه اوله زړه نه شعراو ادب

اروپايان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي، مسلمانان د ايمان او عقيدې ځای ته زړه وايي. صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت د زړه کار دی. عشق او مينه په زړه کښې وي شعر له زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کارلري.... د عواطفو روزل د زړه کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلياتو کوه طور وایلی شو.... همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه (نه الفاظو ته) رانقل شي شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي.^(۱۵)

علامه رشاد خولکه پخپله چې دروند او متین شخصیت و، لیکنه یې هم درنه او په عین درنښت کې بیا (که یې دمعیار محتسبین په سیمه ییز تورونه کړي) خوږه ده. راختی چې ویې لولو

”په نړۍ کې دریا بونه ډېر دي او په هغو کې د کښتو څه کمی نسته. زه چې گورم په دغو کښتو کې د پښتنو کښتۍ یوه څښمېدلي تند باد پسي اخیستی ده او په ډېره تیزی سره یې دنا بودی د گرد او لورته پوري وهي. زموږ د دریاب داو بو پر مخ نوري کښتۍ هم لیدلي کېږي خو هغه دې توپاني بلانه دي پسي اخیستی. زه نه پوهېږم چې د پښتنو په کښتۍ کې دامقناطسیت څنگه پروت دی چې زموږ د دریاب له هري غاړې څخه هرتوپان چې پیدا سي و خپلي خواته راکشوي. زما په خیال کېدای سي توپانونه د پښتنو پر بلا وهلي کښتۍ مین وي اوله هره یې بادبانو مچولو ته په ډېره لېوالتیا رادانگي.

آد پښتنو خواخوږو! بلا مو واخلم لیخي راوغړئ او پایڅې رابلوهی، یوه ډله دد بختۍ دمقناطیس په لټه کې سئ که مو وموند د دریاب تل ته یې ارتاو کړئ چې بیا دنړۍ مخ ونه ویني، بله ډله د کښتۍ (هغه بادبانونه و شکوئ چې د توپان بلا پر مینه ده). (۱۶)

ارواښاد کاندید اکادمیسن سرمحقق محمد صدیق روهي چې کله یوه علمي موضوع لاهم بیانوي، ژبه یې پرچانه درنېږي. تاسي دده د لیکنۍ ژبي جوړښتونو ته فکر وکړئ چې څومره روان دي؛ میتود په اصل کې د میتودوس (په بڼه یوناني کلمه ده چې په لغت کې طرز العمل (دیوې چارې د سرته رسولو طریقې) ته ویل کېږي. په عربي-دري-پښتو ژبو کې د میتود په ځای د اسلوب، طریقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي. میتود د لو جی د میتود پوهنې معنی لري. میتود د لو جی د فلسفې یوه څانگه ده چې په عام ډول د علم او په خاص ډول د هر څانگې علم د څېړنې منطقي اصول بیانوي. (۱۷). د ژبي رواني یې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي وړلو بدلې نه ده. د افادې له پاره یې د خیل غیر پښتو لغتونه کار کړي دي هم یې مطلب په بڼه توگه په بیان کړی دی او هم یې د ژبي خوند په زیات کړی دی.

ارواښاد پوهاند حبیب الله تږی هم د مطلب اداینه دلغاتو تر سوچه توب نه قربانوي. دی لیکي: کوم څېړونکي او مولفین چې وایي ترکی خلیجیان د زابلستان په ځایي خلکو کې منحل شوي او په نهایت

کې په پښتو غلځيانو بدل شوي دي هغوی په حقیقت کې دا خبره تصدیقوي چې لږترلږه د دوهمې او درېیمې هجري پېړۍ په حدودو کې و زابلستان ځایي اوسېدونکي پښتانه وو، ځکه جهان نامه وایي چې ترکو خلجیانو خپله ژبه بایلو ده او د زابلستان د ځایي اوسېدونکو ژبه یې زده کړه. که ترکو خلجیانو د زابلستان د ځایي خلکو ژبه زده کړې وي، که د غلځیانو ژبه تر اوسه پښتو وي او غلځیان او خلجیان هم سره یوشی وي، نو د خلجیانو د مهاجرت په وخت کې به د زابلستان د ځایي اوسېدونکو ژبه هرو مرو پښتو وه. که نه وي نو نه باید خلجیانو پښتو زده کړې وي او نه (باید د غلځیانو ژبه پښتو وي).^(۱۸)

دارو ا بناد پوهاند د وکتور محمد رحیم الهام ژبه هم د د خیلو لغاتو پرمخ خلاصه ده: په همدې ترڅ کې دانستیتوت ترجموېدو مخکې او وروسته د پرکسان د عصري ژبپوهنې د زده کړې لپاره بهرنیو هیوادو ته لېږل شوي وو او ولیږل شول، چې په هغو کې عبدالاحد یاري، نوراحمد شاکر، حبیب الله تږي او ما پخپله په امریکا کې، عبدالحکیم هلالی، لودین، پولاد، ماه گل، په شوروي اتحاد کې، اشک په هندوستان کې اوزیار په یورپ کې د ژبپوهنیزو علمونو لورې زده کړې ترسره کړې. دا خلک په هیواد کې د ژبپوهنې په بېلابېلو څانگو کې په تدریس، تحقیق او ترجمو بوخت شول اوله خپلې وسمې سره سم یې کم یازیات علمي خدمتونه وکړل. د تږي اوزما توجه او تمرکز به زیاتره پرمخو می تشریحي ژبپوهنه باندې او تدریس موکاوه...^(۱۹) په دې لنډ مثال کې تاسې وینئ چې اروا بناد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بیان کړی دی.

د (تحقیق، تدریس، ترجمو، توجه، تمرکز، ...) لغتونه یې پیریان پر سترگونه دي راغلي. ځکه نه دي راغلي، چې دی پوهېدئ چې د خیلو لغتونو ادې او باباچي د هرځای وي، خوچي ژبي ته ننوتل، دهغې ژبي خپل مال گرځي او په استعمالو لویې څوک نه گناهکار کېږي.

دا استاد شپون نثر خوبیا په بل لایزار کشش لري. زه پکښې ورکوم چې کومه برخه یې انتخاب کړم، : اخرمي د (گتیا لي) له اول مخ څخه اوله برخه راواخيسته

داد کا پرشی لانه وراغلی او هرشی هما غسې و چې پلرونو را پرینې وو. غم بنادی ټولي آشناوې هسي نه و چې دنیا گل و گلزار و خوموږ ورسره روږدي وو، قادر او حاجی زرداد لاهم خپل سودونه

خوړل؛ شاه محمد دوکاندار لاهم چې می تللې دړه یې وهله؛ موږ هلکانو لاهم دگاونډو دهقانانو د پالیزنه خټکي غلا کول؛ کوډگري او فالبینې لاهم خورجینې په شا کور په کورگرځېدې؛ د کلو ملایان لاهم د کونډو او هلکانو سره پرتوگ ښکلي گیر کېدل. خوهرڅه پر خپل ځای وو او که چاشکایت درلود نو د خپلي تنډې او تقدیرنه ورپېښه شوې وه...^{*}

پوهاند زیار صاحب چې د خپلي جوړې کړې ژبې پر خلاف لیکنه وکړې نو د هر چا لپاره ډېره خوندوره، محاورې ته نږدې او کره وي لکه دالاندي مثال چې ما په تصادفي توگه رااخیستي دي:

^{*} استاد حبیبی د دغه لرغوني فرهنګیالي هیواد دیوه پیاوړې پوهاند، لیکوال، څېړونکي او مؤرخ په توگه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنو او پلټنو ته وربښلی او څنگه چې (لټونکي موندونکي دي) نو داسې ډېرو پټو خزانو پر را برسېرونه بریالی شوی هم دی. د غوریانو، سوریانو، لودیانو، لویکانو، د سوات او کونړ د امیرانو او داسې نورو افغاني او بیابستنو واکمنانو او سوبمنانو برسېرونه او پېژندنه یې د دغو خبرو ځلاندي بیلگې او ساري بلل کېږي.^{*} (۲۰) خو چې دکره ژبې: لیوالتیا ورولاړه سي، نوبیا ځوانانو ته پښتو گرامر په داسې ژبه ورزده کوي، لکه دالاندي بیلگه

^{*} په پښتو کې کړاوون هم له پښو ییز چار او هم له رغاو نیزپلوه یو مخیز آریاني دی او مرستیال کړونه، لکه (ول، بودن) او شو (شدن) هیڅکله په هندي کې نه وو، بلکې یوازې (هو) او (تها) پکې کارول کېږي. همدارنگه په پښتو کې مخکړونه یا کړوال مختارې (فعلي پېشوند) دودلري او په هندي کې یې څرک نه لگي. په پښتو کې او سترمهال له وسمهال کړه سره د (به) وییکی په ملتیا جوړېږي، حال دا چې په هندي کې او سترمهال له یوه ستاینو میزرو ستارې چې له آره یې کړواله ده، رغېدنه مومي (لکه کرونگا) دغه روستارې د ستاینوم په څېر نینه او ښځینه، یوگري او ډېرگري لري او اوږون مومي. ^{*} یا... موخه دا چې پښتو د پارسی په پرتله دا وستا او زرې پارسی ترمینځه یو منځوال اکر یادریځ لري او د نوم او ډول له پلوه په یوه زیات لرغونې پړاو کې ټیکاو مومي؛ هرگوره د کړاو ډول له پلوه پښتو زیات ونجون موندلی دی.^{*} (۲۱) نو چې له یوې خوا موضوع تر څه علمي موضوع وي او .. له بلې خوا یې ژبه د غسي نابنده وي، د لوستونکي اریان دي نو خداي مل سي

له تيرو مثالو څخه به تاسي ته څرگنده سوې وي ، چي د پښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه لیکي ، چي موږ ته دمعيارى په نامه راښوول کېږي .

لکه وړاندي چي مي وويل ، د ژبي دمعيارى کولو له هڅي سره مخالفت هغه وخت زيات سوچي د ا هڅه د ثورانقلاب له ارزښتونو سره وتړل سوه . ماته په لومړي سرکي داسي ښکاريدله چي له دې حرکت سره دمخالفت اساس به هغه د چا خبره له علي سره محبت نه بلکي له معاويه سره دښمني وي خو وروسته مي پښتو ژبي ته د دې حرکت په تاوانو سر خلاص سو او د پوهانو اندېښنې راته معقولې ثابتې سوې .

لکه د ثورانقلاب د دفاع له پاره چي د ټولني د دانسته وو کسانو پر ځای له العوام څخه کارواخيستل سو ، دغه راز دمعيارى ژبي دا اوسنی خوځښت هم له څوگوتوپه شمار محدود و او معدودو منلو لیکوالو پرته نور دخالي ذهنو پښتو مينو زلميانو پراوړو بارسو او په پرمخ بېولو کي يې له هر راز ماکيا وليستې لارو چارو څخه کارواخيستل سو او اخيستل کېږي . د دغو زلميانو معصومو مغزو ته دمعيارمحک داسي تلقين سوې و ، چي که چا د پښتو افعال (سو ، سي ، ...) په (شو ، شي ، ...) وکښل ، گويامعيارى پښتويې وليکله . څرنگه چي په دغه اوسني د چا خبره کره پښتو کي شين سالاري واکمنه ده ، ځکه يې نو دمعيار په نامه منلې ده اونور يې په گټه اوتوان کي ري نه دي وهلي . کنه ، زما يقين دى چي همدازلمي له دغي نوي راټوکېدونکي پښتو سره دان د پاسه مشکلات لري خو پرخوله يې نه راوړي .

دمسئلي يوبل خواشينوونکى اړخ دادى ، چي پښتانه د نژدې يوې نيمې پېړۍ راهيسي د يوې نامطلوبې او ټپل سوي کرښي له امله تردوو بېلابېلو اقتصادي او ټولنيزو نظامونو لاندې ژوند کوي . دې عيني واقعيت د کرښي د دواړو خواوو پښتنو په فرهنگي او کلتوري او ژبنۍ برخه کي توپيرونه ايجاد کړي اوله بده مرغه په ځينو برخو کي يې توپيرونه ژور کېږي . د دې عيني واقعيت مسخه کول او پر هغه باندي سترگي پټول دمسئلي واقعيتونه چاره نسي کېدلای . دې بېلابېلو نظامو د دواړو خواوو پښتنو ته د ژبنيو او فرهنگي فعاليتونو له بله بالکل جلا زمينې برابرې کړي دي . دارواښاد دنوميالي دا خبره خورا ژوره ريښه لري چي ويلي يې وه هغه آزادي چي جعفر اڅکزی

يې په بلوچستان کې د نظامي جنرال د کلکي ديکتاتوري په دوران کې لري ، نوميالي يې په ټوله ژوند کې ، حتی د معتبرې په حالت کې لاهم سلمه برخه په خوب نه ده ليدلې. (۲۱) د دواړو خواوو پښتنو سياسي دلچسپيو هم د فرهنگي او ژبني فعاليت جريان ته تاوان رسولي دي. د کرنې په يوه خوا کې د پارسي ژبې دربار واکمني او په بله کې د پنجابي

حاکميت پښتو ژبه د فرهنگي ژوند په ډگر کې د يوې دوهمې او دريمې ژبې درجې ته راتېټه کړې ده او د ضرورت ژبه سوې نه ده. د همدې واقعيتونو دا غېږې له امله په پښتو کې د يوې معياري ليکلارې او ليکدود درامنځ ته کېدو او پر هغه باندې د بشپړ توافقي په لاره کې خنډونه او ځنډونه لوبدلي دي. د کرنې د دواړو خواوو خاورو پښتنو د ډېرولسيزو په دوران کې د دې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چې د مسئلې عيني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستياوو د مېز د سر په فيصلو باندې کړې ده او طبيعي ده چې اغېزه يې نه ده ښندلې

خبري به سره راغونډي کړم او خاتمه يې به په دې عبارت بشپړه کړم: يوه ژبه چې نه د دولت په سطحه قانوني ملاتړ ولري او نه د ملت په سطحه کې د سواد پياوړې سابقه ولري او تر همدان وړځي پوري يې لا د الفبې د بشترتابه هڅې ته اړتيا په اوليتو کې راځي نو پر هغې باندې د نورو ژبو په تقليد د معياريت جريان ازمويل او په دې ډول يې له خپلو ويونکو څخه پردې کول به له ظلمه پرته بل څه وي. زه نه پوهېږم چې د معياريت په مينه کې ډوب ليکوال د دغه واقعيت په ليدلو او کتلو کې ولې پانده دي ، چې د دوی په دغه نوې ژبه باندې د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون ليدلي . اوليسانسه وروڼه نه پوهېږي

وگ: گوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه گڼه ، هماغه مخ (۱)

د دغه راز لاسوهنوبه پرېمانه مثالونه د ښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتاب 'معياري پښتو' کې (۲) لوستلای سئ .

مراد يې ما قبل فيو ډالي قبيلوي پړاو دی. م. ه (۳)

پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې - ۱۰۴ مخ (۴)

۱. ارواښاد الهام هم دغه شان وړاندیز کړی و چې یادونه یې په مخ کې تاسې ولوستله (۵)
- پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې - دویم ، دریم مخونه (۲)
- پښتو چاپي آثار - ۲۵۹ مخ - ۱۳۵۷ ش کابل (۷)
- ښکلا مجله - څلورم کال - درېیمه گڼه - ۵۴ مخ (۸)
- ښکلا مجله - ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۰ مخ (۹)
- د خبرې مې باید د عقایدو د تفتیش په معنا ونه گڼلې سي . زه د هراړسان عقیدې او افکارو ته (۱۰) .
د زړه له کومې درناوی لرم .
- پښو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحیم الهام یادونه - پنځم مخ (۱۱)
- زیار - د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری - ۱۵۵ مخ (۱۲)
- پښتو پښویه - سریزه (۱۳)
- پښتو روزنه - ۳۹ مخ (۱۴)
- لیکوالي - ۷۸ مخ (۱۵)
- د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر (ادبي نثرونه ، ، ۲۰ مخ څخه (۱۶)
- وگ: د پښتو ادبیاتو تاریخ - ۱۹ مخ (۱۷)
- وگ: پښتانه - ۸۲ ، ۸۳ مخونه (۱۸)
- د پښتو او پښتانه کتاب ته سریزه - درېیم مخ (۱۹)
- وگ: نوموړي مورخین ته د پوهاند زیار صاحب سریزه - دریم مخ - ۱۳۵۹ ش (۲۰)
- پښتو او پښتانه ۷۷ - ۸۲ مخونه (۲۱)

د پښتو د ټولنیز تاریخ مبادي - ۱۲۷ مخ (۲۱)

څه بايد وسي ؟

اوس چي د معياريت په باب زما خبري تقريباً بشپړي سوي او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بيان کړل ، پر هغو باندي به دا خبره هم ورزياته کړم ، چي زه د معياري ليکني پلوی وم ، پلوی يم او پلوی به يې اوسم. درنو لوستونکو به زما په دې کوچنوي کتابگي کي ځيني هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکيبونه هم لوستلي وي ، چي د همدې جريان په بهير کي نوي منع ته راغلي دي. معناداچي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضريم چي زما ژبه او فهم يې د هضمولو وړتيا لري. زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دئ چي اوس د معياريت په نامه د پښتورينښې ورکاري او تاسي ته مي دهغه په معرفي کي خپل وس نه دئ سپمولئ. خداي دي وکړي چي د زړه په خبره سره پوه سوي يو. مگر دا خبره هم تر لمر راته څرگنده ده ، چي نه زما پر خبره څوک غورښسي او نه زه په يکې سرد دغه اعتياد مخه نيولای سم. د دې سرکښه بهيرلاري ته راوستل ډله ييز کار او مفاهمه غواړي ، مسئولانه عمل غواړي ، د موضوع په جدت سر خلاصيدل غواړي ، د پټو سترگو تقليدي کارونو درېدل غواړي له دې ليکني څخه زما مراد راتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي. ما چي دا هر څه ليکلي دي ، له خپلي خوږې پښتو سره مي د مينې په جذبه کښلي دي. اوس به د همدغي مينې په جذبه خپل څو وړانديزونه درته وړاندي کړم او د(خذ . ماصفادع ما کدر) مقولې په ويلو به در څخه رخصت واخلم .

- د مروجو لغاتوله پاره دنوولغاتوله جوړولو څخه ديو څو کلونوله پاره دنصوح توبه وکارئ.
- همداچي موجود کړي دي ، درته بس دي. پرېږدئ چي پښتو اريانه په دې کي څونه هضمولای سي . دراتلونکي له پاره که څوک تحسين کېدل ، که نفرين کېدل ، همدا جوړسوي ورته کفايت کوي .
- که دنووعلمي او تخنيکي لغتوله پاره دلغت جوړوني اشتهاد رولاره سوه ، ترجوړولو وروسته يې سمدلاسه د ټول افغان ، بينوا او نورو ويب پاڼوله لاري دنظر اخیستلوله پاره وړاندي کړئ.
- تر مشورې دمخه يې کورټ مه عاموئ. دا کار که دننه په هيواد کي ممکن وای خوييخي به ښه وای.

هورې اوس د پښتو او پښتنو له پاره نه حمايه سته نه زمينه. داسي لوبه روانه ده ، چي كه يې خداى . مه كړه همداسي دوام وكړي ، نه به پښتوپاته وي نه پښتانه

—د(سو) او(شو) نفاق اچوونكي اورته پيك(پكه) مه وهئ. دا بهر خپل طبيعي جريان ته پرېږدئ. كه يو وخت د ختيځي لهجې په شان ، چي (سو) يې تر تاريخي او ژبنيو عواملو لاندې په (شو) بدل كړ او لويديځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه كښېښووله ، خو تر ښو به لاسنه سي او كنه ، په دې باندې نه د پښتو كورورانېږي نه د پښتنو. ختيځي لهجې دغه (سين) په فرمان جاري كولو سره په (شين) نه دئ بدل كړئ. اوس هم له هماغه تاريخي تجربې څخه كار واخلي. كه د معياري ليكني لارويان د (شين) له كارونې سره د زړه مينه لري ، نودې پر همدې مسئله دي ډېر ټينگار نه كوي ځكه هرڅومره چي پر همدې موضوع ټينگار كېږي ، هغومره د (سين) عمر اوږدېږي. قوي او غښتلي تلفظونه خپل كار پخپله كوي. كه (شين) خپل قوت په دغه تاريخي ازموينست كي په طبيعي ډول ثابت كړي ، دلويديځي لهجې هرويونكي به يې د (مورنس پارسي وايي) په مصداق په . ويلو او ليكلو باندې فخر وكړي. او كه دانه وي نو په زور كلي نه ودانېږي

—د پښتنو پر باسواد كولو باندې دي بايد زور واچول سي. پښتوليكنه دي ورزده سي. د هري لهجې . پښتو چي وي ، پروانه لري ځكه دلته د هره سربيره يوې پښتو ته رسيږي

—د ډېريو ډېريو د خپلو لغاتو په اړولو او پښتو كولو باندې مه خپل وخت ضايع كوي مه انرژي. دغه . وخت د پښتو يو بل كتاب ليكلو ته وروباسئ

پښتو او پښتانه د خپلو لغتونو دي خوار كړي. د خوارۍ عوامل يې نور دي ، چي ماورته په متن كي . څو واره مكرري اشارې كړي دي

—پښتون د مدنيت په گڼه سمبال كړي چي پښتو پخپله ورسره مدني او كلتوري سي. د خپله خوا . آس ته كيزه (قيضه) مه وراچوي

—د نشراتو د بې شمېره تعدد مخه ونيسي. لږ څېړوني ډېري حمايه كړي ، ويې ولولئ او بل ته يې . ولولئ

۱. په پښتو ژبه د هري خانگي کتابونه وژباړئ ، ويي ليکي او خپاره يې کړئ

۲. د معيار په پلمه لغتونه مه وژنئ . پرېږدئ چي پښتو د يوه مفهوم له پاره شل لغته ولري .

۳. د ټولو د کارولو هڅه وکړئ

۴. له لهجو سره مسئلونه چلند وکړئ . دې واقعيت ته ځير سئ ، چي لهجه په پښتو کي لا تر اوسه هم

د تقدس درجه لري . له مقدساتو سره بېباکي د کورپايي نړوي . د لهجو مرگ وژوندم طبيعي جريان

ته پرېږدئ . ناحقه خپل ځانونه مه په خوني کوي

۵. د هري لهجې ويونکي چي ياست ، دخپلي لهجې لغتونه راټول کړئ او خپاره يې کړئ .

۶. د اکاډميکي شريعت کړئ . له لهجوي زېرمي سره که اصطلاحات (گړني) راخوندي سي ، خودزوي

(زېري به وي) ۱)

۷. زه له خپلي پلرني مېني څخه په فرسخوليري پروت يم . له زلميو کندهاريو څېړونکو څخه هيله ۱)

۸. کوم چي دخپلي لهجې لغتونه راغونډ کړي . که ماته د مرستي اړتيا احساس سي ، زه ملاتړلی

ولاړيم .

په پښتو یې وکارم که پر پښتو

ضمیمه

په دې برخه کې زه خپلې هغه لیکنې راوړم چې په بېلابېلو وختو کې مې د کره لیکنې او نیولو گیز مونو په باب خبرې کړي دي. په دې ډول غواړم ونیسیم ، چې په دې هکله زما هڅې نوي نه دي اوله ډېره وخته مې خپل نظریات او په ځینو برخو کې اندېښنې له لوستونکو سره شریکې کړي دي. په دې لیکنو کې به لوستونکي ځای ځای پر مکرر و خبرو باندې ، چې . د کتاب په متن کې هم راغلي دي ، پېښ سي . زه دهغوله بابت به بڅښنه غواړم .

په پښتو یې وکارم که پر پښتو

موږ پښتانه باید د ډېرې مجلې احسان و منو، چې په دې تیاره شرایطو کې یې راته په خپله ژبه او پر خپله ژبه د څه لیکلو زمینه برابره کړې ده. په دې لړ کې مې د استاد ډاکټر عبدالرازق پالوال هغه لیکنه په ډېره علاقه مندی سره ولوستله چې د ډېرې مجلې د دریم کال په لسمه ګڼه کې یې د امریکان په نامه خپره شوې ده. د پښتون شراتو په باب زما په زړه کې له ډېره وخته ځینې خبرې را ګرځېدلې او د لیکلو زړه مې ځکه نه سواي کولای چې یو خود چا خبره "الم نشر هغه الم نشر ده خو خوله د ملا عثمان غواړي"، بل مې په ځان کې دوني بیچ هم نه لیدئ چې د دغه راز عمومي جریان په غېږ کې ورسم. اوس چې مې ښاغلي استاد پالوال پدل رامت کړئ نوبه زه هم خپل معروضات درته وړاندې کړم. وارد واره به یې له (په) او (پر) څخه راوښلوم. د دغو دوو اداتو بیځایه کارولو ځینې بېخوندی، یا باید ووايم تېروتنې پېښې کړي دي. په اوسنیو زیاتره نشراتو کې دغه ادات لکه څرنگه چې باید وي، نه استعمالېږي او ځای ځای خولا داسې هم راته ښکاره شوې ده چې (پر) د (په) پر ځای په ارادي توګه راوړل سوئ او په پښتو کې دیوراز نوي انکشاف رنګ ورکول سوی دی.

په پښتويي و لیکم مجلې معناداره، چې د لیکنې ژبه مې پښتوده، د مفاهمې وسیله مې پښتوده، پارسي یا انګریزي یا کومه بله ژبه نه ده او *پر پښتويي و لیکم* معنا داده، چې لیکنه د پښتو ژبې په باب ده، یا یې پر ګرامر، یا یې پر تاریخ او ادب یا پر نورو اړخونو غېږم. زه چې اوس ځینې نشرات لولم زیاتره یې (پر) د (په) پر ځای راوړي وي. د مثال په توګه د ډېرې مجلې په همدغه ګڼه کې چې وړاندې مې یادونه وکړه، یوه جمله داسې ده: "د مغازو او لویو ځایونو ښیښې ماتول، د ماشومانو او ښځو تنبتول، په هغو تېری کول او بیا یې وژل..."

دلته په هغو تېری کول هغه راز معنانه ورکوي، چې د لیکونکي مراد ده. د لیکونکي مراد دادی چې له بې سرپرسته ماشومانو څخه په غرب کې داسې ډلې جوړې سي، چې د مغازو او لویو ځایونو ښیښې ماتوي، ماشومان او ښځې تنبتوي او ښځو ته بیا بدنامي وراړوي، بې عفته کوي یې. چې دغه راز مطلب باید "پر هغو تېری کول" وي، نه "په هغو تېری کول". د "په هغو تېری کول"

دا معنا ، چي له دغو تښتول سوو ښځو څخه د نورو ښځو د بېعتۍ له پاره کار اخیستل کېږي . یالکه . موږ چي ووايو په ښځويي غلاوي وکړي ، يعني داغله د جنس له مخي ښځي وي .

د (پر) دغه راز بېځايه کارول په هيواد کي دننه هم رواج سوي و . کال مې دقيق نه دي په ياد ، چي کوم و ، په پوهنتون کي په يوه علمي سيمينار کي ښاغلي زلمي هيواد مل د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب د مضمون لوستل زما پر غاړه راواچول . پخپله استاد سيمينار ته تشريف نه و راوړی . مضمون د رحمان بابا د مړيني دنېټې په باب نوې څېړنه وه او عنوان يې و "رحمان بابا په کوم کال مړ دی ؟" . له دې عنوان څخه "رحمان پر کوم کال مړ دی ؟" جوړسوی و . د استاد مقصد خوداو ، چي د رحمان بابا د مړيني سنه وښيي چي کومه يوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري . خوترلا سوهلو وروسته د جملې معنا داسي اوښتې وه چي گويادليکوال مطلب دادی چي رحمان بابا په څوکلنۍ کي مړسوی دی . "پر کوم کال مړ" همدغه مفهوم افاده کوي . په داسبا چي مي استاد ته د سيمينار بيان کاوه او په ضمن کي مي د څېړني د عنوان يادونه ورته وکړه ، په خندا يې راته وويله چي "معيار کړی يې دی" . خوزه پوه سوم ، چي له دغه رازلا سوهلو څخه خوښ نه و . "پر کوم کال مړ" ترکيب مي په ډېره مجله کي هم يو وار په سترگه سوی دی چي په ناسم ډول يې کار کړی و . ماته د يوې پېښې دوخت دښوولو له پاره د (پر) کارول هله غوره ايسي ، چي وغواړو پر کال : سربېره يې د مياشتي ورځ هم وښيو . د مثال په توگه

زه په يوزر ودرې سوه شپږويشتم هجري شمسي کال ددلوې پر شپاړسمه زېږېدلی يم . دلته چي د مياشتي و ورځي خبره راغله نو (پر) کارول پرځای کار دی . يا روسانو په يوزر ودرې سوه اته پنځوسم کال د جدي پر شپږمه پرافغانستان يرغل وکړ . د (پر) نور موارد به هم راوړم . پلانی يې په توپک وواژه او هابل يې پر توپک وواژه . په لومړي مثال کي د وژلو وسيله توپک دی . په چاره ياسوتي يې نه دی وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دادی چي توپک ورڅخه و ، غله پر پېښ سول ، توپک يې ځني اخیستی ، ده نه ورکاوه ، څويې مړ کړی او توپک يې ځني واخیست . گويا پر توپک . (يې سرو خوړ . دادوه موده بايد سره بېل سي . ۱)

دامقاله د ډېوې مجلې د څلرم کال په لومړۍ گڼه (جنوري-۱۹۹۷ع) کې خپره سوه. دهمدې (۱) کال په دوهمه گڼه کې دراغلي ليک تر عنوان لاندې پوهاند زيار صاحب زما پرپورتني مقالې تبصره کړې ده. ليک ته په واضح ډول د زيار صاحب نوم نه دی ليکل سوی

ټکي په ټکي ژباړي — تلفظي بڼوندي

د دې پوهې په تېرو دوو گڼو کي د (نوار غزه) پر ټکي په ټکي ترجمې باندې خبرې سوي دي. په دې باب زما سره يوه خاطره سته چې خپله ليکنه به په همدې پيل کړم. زه چې په کابل کي وم، د باختراژانس په پښتو خانگه کي مي څه موده د بالمقطع اجير په توگه او بيا وروسته درسمي غړي په صفت کار کاوه. د دفتر غړي ټول د پښتو ژبې خواخوږي وو. مشر مو د پښتو ژبې شاعر، ليکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و. چې رشتيا سي، په ترجمه کي يې خارق العاده استعداد درلود. په دومره دقت او چټکۍ سره چې ده ترجمه کوله، زموږ د يوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولو صفتو سره بيا هم د مقاماتو په نزد کېلې و ځکه چې د واکمن گوند غړيتوب يې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي يوازې پروکراتيک او اداري خنډونه درلودل او هغه دا چې د مطالبو په ترجمه کي مو "ميرزا يي" هم په پام کي نيوله. هڅه مو کوله چې اداري مسئوليت ځانوته متوجه نه کړو. دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتيا پېښوله او هغه هم په دې دليل چې که سبا چا پوښتنه وکړه پلاني ټکي ولي داراز ترجمه سوي و؟، موږ به ورته ووايو "چيزی که د خط بود". استاد پوهاند زيار صاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. يو وخت د (نوار غزه) له ترکيب سره مخامخ سو. د دفتر په پکتيا والو غړو کي يوه (ترانگه) پېشنهاد کړه، ما (تراډه) وړاندې کړه او بل يوه بل څه. يوه خولا په ټوکو کي (پټۍ) سمه ترجمه ورته وبلله او د (قطع نوار) مثال يې راوړ، چې ډېر موږ وخنډل. د مقاماتوله څېړنې څخه د خلاصون په خاطر بايد د (نوار) له پاره يوه کلمه پر (غزه) باندې زياته سوې واى. کله نو سمه خبره خوداوه چې يوازي مو (غزه) ليکلې واى. په پای کي داسي سوه، چې که به له نوار غزه سره زه مخامخ سوم، تراډه مي ليکله او نورو به ترانگه او زما په خيال د ترجمې د اصلاح په وخت کي دواړه (د غزې په ناوه) او بنټل! چې دابه بيا ترهغو دواړو لا شو ډنگ و. کله کله چې به د دفتر د مشر په غياپ کي ما يابل چا د ژباړل سوي متن د سمولو چانس موند نه بيه يا ترانگه تېرېدلې بابه تراډه. په داسي حال کي چې (تراډه) او (ترانگه) دواړه له يوې جغرافيايي ساحې سره راوړل، بېخونده ايسېدل. په پای کي لکه چې (ترانگي) ميدان يووړ او يو وخت مي له بي بي سي څخه هم واوريدله. مشکل داو، چې له پوهاند زيار صاحب

پرتله چې هروخت به پرمود راگرزېدی او گټوري لارښوونې به یې راته کولې ، نورو نه یوه ټاکلې موسسه وه چې ژبه دي کره کړي او نه هم یوه واحد مرجع. د اژانس پښتو خانگي یو راز پښتولیکله او ورځپاڼو بیا پر خپل سر ډنگوله او بل راز ژبه یې لیکله. په داسې حال کې چې د اژانس ژبه باید تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او د اولس ژبې ته نږدې او په اصطلاح معیاري ژبه وای دا ځکه چې ډېرو خلکو او رېډله. د کابل راډیو ویندویو به بیا د نویو کلمو په تلفظ کې پر ابلمونه درلودل چې د ځونا سمو تلفظونو په باب به څو کرښې وروسته وږغېږم. په نړۍ کې د مطبوعاتو ژبه تر بل هر ځای ډېره کره او فهم ته نږدې ژبه وي مگر زموږ د اژانس د ترجمې په څانگه کې ، چې غږ یې ټول زما ډېر صمیمي دوستان او پرېښتني کلتور مین خلک وو ، د دفتر له مشرانو یو دوو تنو پرته چې د پښتو ژبې په لیکنه او ژباړه کې یې سابقه درلوده ، نور ټول زما په گډون غیر فني خلک وو او یوازې د ماموریت د تغیر و تبدیل په لړ کې یاد یوې گولې مړۍ پیدا کولو په خاطر تراژانس را رسېدلې وو. همداعلت و ، چې د مطبوعاتو په ژبه کې بېخوندي لیدل کېدله او د خلکو له ژبې څخه ورو ورو پردۍ کېدله. په دې برخه کې پښتو یوازې نه ده ، بلکې پارسي ډېره پردمخه ده. اوسنۍ لیکلې پارسي . خو د اولس له ژبې سره بېخي ډېره فاصله لري .

د تلفظي بدلون په برخه کې به زه یو څو کلمې د نمونې په توگه راوړم چې اولس یې یو راز او کابلي . سوو پښتنو او دهغو په تقلید یې مهاجر سوي پښتانه بل راز تلفظ کوي .

دنده - دې کلمې دوظیفې ، مصروفیت په معنا مطبوعاتو ته له څو کلونو راهیسې لارموندلې ده. په لویديځه لهجه کې یې د (بنده) پروژن تلفظ کوي یعنې فشار یې پر دوهمه څپه راوړي. د کراچي په ښار کې مې له پښتونخوا څخه در اغلو پښتنو له خولې هم د دغې کلمې تلفظ کت مټ د لویديځې لهجې د تلفظ په شکل او رېډلۍ دی. په پښتو تشریحي قاموس کې یې هم فشار پر وروستی څپه راوړی دی. خو د کابل راډیو ویندویو په پیروی یې ځیني کسان فشار لومړۍ څپې ته ورکوي او د (لنډه - داوږدې ضد) پروژن یې تلفظ کوي چې زما په خیال سمېده غواړي. دغه راز

اغېزه ، خواله ، وړانگه - دا کلمې گرده پر وروستی څپه فشار لري. پښتو تشریحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله) ته یې پر وروستی څپه فشار ورکړی دی. په رواج سوي تلفظ کې یې

لومړۍ څپې ته فشار ورکول کېږي چې ماته د کندهاريانو په اصطلاح په زامه کې خوند نه راکوي. ځکه (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار تلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي، چې (څنگ ته) معنا ورکوي. ((خواله مي راسه چې خواله درسره وکړم)) يعني څنگ ته مي راسه، چې زړه درته تش کړم. ماته خوسمدلاسه د دغو کلمو په باب په کلاسيک ادب کې د څېړني امکانات نسته خود (هر بنده خپله يې کرونده) متل مي د (هر بنده خپله يې دنده) په شکل ترسترگو سوي دي.

البته دا خبره بايد وسي، چې تلفظونه مقدسات نه دي، چې بايد بدلون ونه مومي. لکه د کلمو شکلونه چې بدلېږي، دغه راز يې تلفظونه هم پرله اوږي. خو که د تلفظ او بنسټني التباس پېښاوه، هلته نو بيا کلکه پاملرنه غواړي چې مثال يې ما په (خواله) کې وړاندي کړ.

دسمبر ۱۹۹۲ع ۱۴

(ټورنټو - کاناډا) ۱)

دالنده ليکنه مي ((ډېوي)) مجلې ته ولېږل خولکه چې د چاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډېوه (۱) له بده مرغه خاموشه سوه او نوره چاپ نسوه.

پر پښتو کره لیکنه باندې د نیولو جیزم سیوری

د ژبي کره کول یوه اکاډمیکه اړتیا ده. د نړۍ د ټولو ژبو ویونکو دا اړتیا حس کړې او ورسره سم یې د خپلو ژبو د بېلابېلو ګړدودونو (لهجو) څخه یوه سمه، سوچه، پر اصولو برابره او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ایستلې او عامه کړې ده. د کره کولو په بهیر کې د یوې ژبي وینګ (تلفظ) لوستنګ او لیکل درې سره په پام کې نیول کېږي. تر کومه ځایه چې ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو ژبه معیاري ژبه وي او د هغې له مخې وګړي خپله ژبه سموي. د (Media) هیوادونو کې میډیا پښتو ژبي کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دی چې دې بهیر ته له تېرو دېرشو پنځه دېرشو کلونو راهیسې ډېر پام اړول سوئ دی. نیولو جیزم (لغت جوړونه) د ژبي د کره کېدنې یوه برخه ده. دا چې موږ ته د پښتو نیولو جیزم څرکونه د امیر کروړه رانیولي تر حمزه شینواري پوري رانېول کېږي، معنا یې دا نه ده چې په دغه اوږده واټن کې د ژبي د معیاري کېدلو له پاره هلې ځلې کېدلې. د امیر شېر علي خان، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان په وختونو کې چې د پښتو د رواجېدنې له پاره کوم تلابونه سوي دي د ژبي د معیاري کېدنې عنصر پکښې کورټ نه لیدل کېږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبي خواخوږو د معیاري کېدنې اړتیا محسوسه کړې وه. دا د ژبي د ژوند کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅې وې چې موږ یې د احسان بشپړ منونکي یو. که تاسې د امیر شېر علي خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امیر امان الله خان د وخت د پښتو مرکې لیکنۍ ژبي ته ځیر سئ، و به وینئ چې د عربي ژبي په پېښو یې پخپله ژبه کې یو لړ مقلوب اضافي ترکیبونه په پېڅر سره کوترم کړي دي. پخپله د پښتو مرکې نوم د پښتو پر معیار برابر نه و (مرکه د پښتو) یې بلله. زما مطلب کورټ دا نه دی چې خدای مه کړه د هغو خواخوږو هڅو ته په درنه سترګه نه ګورم. د هغوی هلې ځلې د اوسنیو د لاري مشال وې او چا خبره سعي یې مشکوري دي. زما مطلب دا دی چې د پښتو د کره کېدنې هڅې ډېر زوړ تاریخ نه لري. له بده مرغه په تېرو شلو دېرشو کلونو کې چې چا د پښتو نیولو جیزم په وړاندې خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسې معرفي کېږي چې ګویا هغوی د پښتو د کره کېدنې په مقابل کې ټینګار کوي. په داسې حال کې چې موضوع دا ډول نه وه او نه ده. پر پښتو باندې د عربیت تر اغېزې لاندې د ناوړه

ترکیبونو عمومي توب ټول پښتانه خواخوږي خوړول. د ملایي پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کې یې د فقه راوړي دي)، (نیت د لمانځه د اختر داسي دئ)، (شهادت ورکوم په وړاندي د محکمې)، (برقراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سیوري اچولې دئ. د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانیولې بیا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهلیت و صلاحیت په اندازه کار کړئ دئ او دا چي کافي و یا نه و، بېله خبره ده. زما مشاهدات رابښي د کره کېدني (معیاري توب) بهیر چي هر وخت او په هر نیت پیل سوئ دئ، پای یې پر لغت جوړني (نیولو جیزم) درېدلې دئ او نوري چاري ځني پاته سوي دي. زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي لیدني او کتنې بیان کړم او ورسره سم د دغه بهیر د ځینو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم.

لکه وړاندي چي مي وویل د پښتو نیولو جیزم څرکونه موږ ته له امیر کروړه رانیولې بیا تر حمزه شینواري پوري راښول کېږي، خو د دغه بهیر د چټکتیا او زیاتې را برسېرېدنې زمانه له تېرو درو لسيزو را پیلېږي. دغه کلونه دي چي د پښتو لغت جوړوني یا نیولو جیزم د اړتیا او څرگندتیا په برخه کې شعوري هڅي پیل کېږي او ورسره سم یې پلویان او مخالفین میدان ته راوړي. د نیولو جیزم بهیر که چا پیل کړئ که یې کړلې دئ، دواړه د پښتو ژبي خواخوږي وو او دي. دواړه له خپلي ژبي سره د مینې په مقصد لاس و پښې وهي. دا نه د جگړې ډگر دئ او نه د سیاست میدان چي څوک پکښي ماته خوري او څوک پکښي بریالی کېږي. که د پښتو نیولو جیزم یا د پښتو کره لیکنې بهیر ته په دغې روحیې سره څوک وگوري او و یې څېړي زما په خیال گټه به یې ډېره وي. نیولو جیزم په حقیقت کې د پښتو کره لیکنې د لوی بهیر یوه کړۍ ده. نوري کړۍ یې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاییزم)، له ګډوډونو څخه د لغاتو را ایستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي. لکه وړاندي چي مي وویل د پښتو نیولو جیزم منظم او سیستماتیک بهیر له تیرو درو لسيزو را پیلېږي خو د ارکاییزم برخه یې یو څه مخکینی تاریخ لري او کله چي موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او یا له محاورو څخه و لیکنې ته د رالېږدولو پر بهیر وږغېږو، نو د انصاف په حکم باید د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب (۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو. استاد د لرغونو لغتونو یوه لویه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه یې په

ليکنه کې کارولي دي چې په محاوره کې وو خو قاموسونو ثبت کړي نه وو. ارواښاد استاد گل پاچا الفت د (لودي پښتانه) د پوهاند رشاد تاليف) په سريزه کې ليکي: ... ښاغلی رشاد په پښتو ليکلو کې داسې لغاتو (زړه لغات) م. هوتک) ته زيات ماييل دي او د پخوانو په شان ځينې زړه لغات په زړه ډول استعمالوي، دا کار د ځينو مړو يا نيمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښې هودغه گټه ليدلې ده.

ددغو لغتونو ليست زما د همدې ليکنې تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پرې غږېږم. داسې ښکاري چې د کره ليکنې بهير اوس يوازي نيولو جيزم ته رالڼد سوئ دي او نوري برخې يې په دومره جدت نه پالل کيږي لکه د نيولو جيزم دا. د کره ليکنې له پاره چې ښاغلي استاد پوهاند زيار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو ليکلار) او (ويي پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني گل سوي دي. نوم يې سته خو موندل يې سخت دي دا ځکه چې پر هيواد باندي د نازل سوو بخولو (فاجعو) له شامته د فرهنگي زېرمو په گډون زموږ هر څه پوپنا سول. په هغو کتابونو کې د کره ليکنې عمومي اصول او ورسره سم يې يو شمېر مثالونه راوړل سوي وو. خو د هغو په دوام نور تشرېحي او تفسيرې کتابونه هم اړتيا وه او سته. د مثال په توگه د پښتو فعلونو د گردان په برخه کې چې د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو، ورسېده، ورسېدلو، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معياري گڼل سوئ دي. (گوربت مجله، دويمه گڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چې د پښتو فعلونو د گردانونو چوکاټونه په يوه مجموعه کې وليکل سي او په پراخه بيمانه تکثير سي. زما د معلوماتو له مخې د روسي او فرانسوي ژبو په زياترو ډيکشنريو کې د افعالو د گردانو يوه لويه برخه د ضميمې په توگه ورسره چاپ سوي دي. د افعالو غير منظم گردانونه خو يې هر ورو راوړي وي، ان د منظمو افعالو گردانونه يې هم ورسره مل کړي وي. په روسي ژبه کې خو د پديرونو () د گردانونو غټې غټې مجموعې په ځانگړې توگه په غټ تېراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي. په پښتو کې دا کار په پخوانيو کتابو کې يو څه سوئ دي خو په اوسنيو کې يا نه دي سوئ، يا زه نه يم پر پېښ سوئ. زما پيشنهاد دا دی چې د پښتو افعالو د گردانو مجموعه يې دي هم چاپ سي او په هغو کې دي د مثال په توگه د (ورسېدل) مصدر ټولي صيغې درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد، تاسي

ورسېداست، دوی ورسېدل، موږ ورسېدلو (دغه راز نور افعال هم درواخله. په دی ډول به نو د (ورسېدل، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د لیکلو مخه نیوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غیر معیاري دي.

زه چې اوس د کره کتنې اوسني بهیر ته گورم لارویان یې له نیولو جیزم (لغت جوړونې) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خیال په دې برخه کې یو څه عیني ستونزي سته. د مثال په توگه په ارکاییکو لغتو پسې د زړو متنو لټول یا له گړدودونو څخه لغتونه راغونډول خو ستونزمن کار دی ځکه نو د پښتو ویی پانگي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېریدو په درشل کې دي او یوازي د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کې نه پلي کېږي. ښاغلي صمیم صاحب د جملو د جوړښت په برخه کې ډېري خواږی گالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه راښيي خو څوک یې لږ مراعتوي. علت یې دا دی چې د پښتو د سوچتابه شوقيانو ته دا ډېره اسانه ده چې لغتونه پښتو کړي او نور نو ورته خوشاله وي چې گنې کره لیکنه یې وکړه. دا بهیر که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرنې او اندېښنې وړ اړخونه هم لري چې یادونه یې زه یوازي او یوازي په دې نیامت کوم. چې پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مي زړه خوږېږي.

: د لوستنگ او وينگ ستونزي

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تراسه پر دې نه ده بريالۍ. سوې چې د ژبې ټولې ډغېزي ځانگړتياوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هډ و څه سته نه. پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼې له لاري رسېږي، له ليک څخه د پښتو لغت سم لوستنگ که ناشوني نه دي نو ستونزمن خو هرو مرو دي. له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ يم ما د پښتو د پخواني مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وړاندواره په کتاب کي ولووست، يو وار به مي وزن ورته (لرگي) وټاکه، بيا به مي پروزن ووايه او کله به مي له (ادې) سره په يوه قافيه کي برابر کړم په پای کي د (National) د ملي : خوشحال خان يوه بيت له جنجاله خلاص کړم

په سوات کي دي دوه څيزه که خفي دي که جلي

مخزن د دروېزه دي او دفتر د شېخ ملي

. گويا (ملي) د (جلي) پروزن دي

اوس مي د پښتنو له خولې (بيلگه، دنده، خواله، اغېزه) په څو رازو اورېدلي ده، علت يې دا دي چې دوی هم پورتنني لغتونه د ليک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دي، او د (لنده يا ډنده) پروزن بايد وويل سي. په اولس کي مي پر لومړۍ څپې فشار نه دي اورېدلي، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دي، (په څه دنده لگيا يې؟) هغوی يې هم فشار دوهمي څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لاسمه روښانه نه ده چې په وينگ کي بدلون ته نيمگړتيا ويلاي سو که نه؟ وينگ خو به د چا خبره د قرآن توري نه وي چې که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ايمان ځي. خو زما په فکر که له ناسم وينگ سره التباس پېښ سي نو بيا د اندېښنې وړ خبره ده. (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وويله سي، د

(خوا-له) يعنې (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) يانې (څنگ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ څپې ته ورکونو بيا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبرې) مانا لري. د دغې ستونزې يو اړخ د بڼاغلې استاد پوهاند زيار صاحب په سپارښتونو کې بيان سوئ دئ (گوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هورې يې د خج له بابته سمعې ولفظي ټکر ته اشاره نه ده سوې. هلته د (لږښت) او (لگښت) ټکر ته گوته نيول سوې ده. زما په گومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چي موږ سمعې و بصري وسايل و مومو ❖ سمدلاسه که له فونوميک الفبې يا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي. د ليک له مخي د لغت زده کول يوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټاڼيپيست له خوا ناسمه ليکنه ده. لکه (بېلنگونه و ترنگونه) چي يو ځای د (بېلنگ او ترنگ) په شکل راوړل سوئ دئ (گوربت مجله ۷۸ مخ) ❖. د ناسم لوستنگ او وينگ ستونزه د پښتو الفبې (ابېڅې) د څو واړه اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده. موږ ته له پخوا څخه د پښتو ټولني فيصلې پرته وي او له هغه سره مو ځانونه عيار کړي وو. ما پخپله سره له دې چي د ښونځي په لومړيو ټولگيو کې مي (کښي) هم لوست او هم مي کښ، خو کله چي مي هغه هېر کړ او پر ځای يې له (کي) سره هم په ليکلو او هم ويلو کې عادي سوم، ناڅاپه د باره گلۍ فيصلې را باندې راغلې ((سپېږ)) ته چي به مي څه لېږل، مجبور وم چي د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم. د (ياگانو) يو راز لاهم د (نيولوجيزم) په (Neologism) کارولو بيا بل غم پېښ کړئ دئ. له اوږدې يا سره مينې خو ښه واپاوه! په اوږده يا سره د نيولوجيزم وينگ که يوه انگرېز ته واورول سي، نو به يا په پوه نه سي، يا به له خندا ورته شين وي. د جوړونو په برخه کې دا خبره منم چي دا کار د مسلکي پوهانو Suffix او Prefix دنده ده خو اوس زه پکښي يو راز انحصاريت وينم. زما مخي ته اوس سم دلاسه د له پاره دوه لغتونه چي دواړه د ژبي د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختاري او روستاري) او (مخوندي او وشاندي) په شکلونو کې پراته دي، خو دا دوهم ته يې څوک زړه نه ښه کوي. (پروفيسر گل جنان ظريف ورته مخنيانې او وروستيانې ټاکلي دي). د کره ليکونکو په ليکنه کې هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي. د مثال په توگه (بېلنگ د يوه تاري... په زياتونه يا پيوندونه له يوه ساده ويي څخه رغېدنه مومي) له (رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصيح و خوندور ښکاري. د (په) او (پر) د کارولو په برخه کې بيا هم ملاحظات لرم. په

(وانښه پر خوله رسی پر غاړه) کي خو (رسی پر غاړه) د چا خبره د خدای رضا ده، مگر (وانښه پر خوله) نود (حسن او حسین غزا) ده. ذهن مي يې هېڅ نه سي منلای. زه د (وانښه پر خوله) څخه داسي مفهوم اخلم چي (وانښه) د خولې (د پاسه) پراته دي. نور مثالونه يې (مچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي. چي (مچ) او (برېت) دواړه په ترتيب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي. (وانښه) خو بايد (په خوله) کي وي نه (پر خوله). که دا لاندې مثالونه ځير سئ و به وينئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلئ دي.

پاس پر کمر ولاړه کله

نصیب د چایې اوبه زه در خپژومه

++++++

چي مازیگر سي زړه مي ښه سي

پر گودر جوړ سي د منگیو کتارونه

++++++

++

— پر څه تگ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم

— پر خره سپور خر ځيني ورک

— ولي مي پور نه راکوی؟ وروره! ناداره يم ناگاره نه يم، څه وخت مي لا د خدای پر او بجه پرېږده که خدای کول پر رښه به دي غاړه درو باسم

— ښځي په ښراو کي وايي: د مغزي پر درې غوزار سې، دا کارد کړو و چي تا وکړ

— جنگ پر غله دي، غله په کندو کي ده

له دې مثالو څخه به څرگنده سوې وي چې (پر) د یو شي د پاسه مفهوم بښندي. ځکه نو (واښه پر (خوله) معنا (واښه د خولې د پاسه) او (واښه په خوله) یعنې (واښه په خوله کې نیولې دا چې ویل کېږي له (په) سره (کې) هرو مرو باید راوړل سي، زما په خیال قاطع حکم نه دی. تاسې : دا لاندې مثالونه ولولئ چې اولس یې په ورځنیو خبرو کې کاروي .

— پلانی پیا ز په گنده په ډوډۍ پسې گرزي. یعنې ډېر غریب دی .

— پلانی ډېر خواگرځن عادت لري، نصواری په خوله، خبرې کوي .

— زوی مې کور پرېښو و زه په منډه ځینې راغلم .

— هلکه! په ماشه گوتې مه وهه، نه وینې چې توپک ډک دی .

: یا دا لنډۍ هم واورئ

گل مې په لاس درته ولاړم
یا مې گل واخله یا رخصت راکه چې ځمه

. په پورتنیو مثالو کې ضمني (کې) سته خو حذف سوئ دی .

* طالبان غواړي پر ټولو قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور ومني* (گوربت مجله ۴ دویمه گڼه ۱۶ مخ) (کلتور) په قومونو منل کیږي، نه (پر قومونو). که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو (پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور و تپي) د (په) او (پر) بیخایه کاروني د متقدمینو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمد شاه بابا د پوان په نوي چاپ

(۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوتي په زور ځای سوئ دئ او گویا د بابا کلام معیاري سوئ دئ. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي؟ آیا راتلونکي په داسي فکر ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پېل سوي دي. زه دا کار د لوی استاد علامه حبيبي خبره پر پښتو څوارکۍ باندې ظلم بولم.

د پښتو لغت جوړونې د څلورو اصلو فېصدي، خو کورنۍ په پام کي نه نیول کيږي. مېړه هغه دئ چي ډېر يې جوړ کړل. له څوارلس سوو کالو راهیسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کيږي لکه چي دا نن چي د چلتار والو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي. که چا د (هيواد) پر ځای (وطن)، که يې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکېښ د (ناکره) گوزار پر کيږي. پر د خپلو لغاتو چي پېړۍ و اوږي نور نو د ژبي خپل مال وگرزي. د دري ژبي په کمالاتو کي یو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېرې دخپلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونو خیال نه سي ورباندې. پوهاند دوکتور جاوید په خپله یوه لیکنه کي لوستونکي (سبا ناري) ته وربولي او لیکي چي مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردۍ کلمې دي یوازي وچه ډوډۍ (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مگر دوی هیڅ کله و مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي. موږ لگیا یو شنبه و یکشنبې پښتو کوو! د عربي ژبي د خپلو کلمو چي زموږ ژبه په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور يې هم نه سي خوړلای. زما دا خبري باید په هیڅ راز د (ملایي عربیت) په ترمنځ رانښکیل یو. له یوې خوا مو Extremism مانا تعبیر نه سي. خبره داده چي موږ د دوو (جرگې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفی) رواجېږي له بلي خوا مو د سلگونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه ایږدي. د سیاست په ډگر کي خو مو د دوو ایکسټریمز مو په اند و څرکي وطن بایلو ډ نه پوهېږم چي په ژبنۍ برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دومرو دخپلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزيون د منصور له داره راکښته کړئ نوم به يې خدای خیر کړي. (مېړه يې دار ته خېژاوه ډ میرمني ورته وویل چي ماته له ښاره کونښي راوړه!) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده ښودلې. (کوته سنگي) هیچا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارگان لا هم په داغه نامه بولي. د ځینو لغتونو د بلیکېټونه بیخي د ورکېدو په حال کي دي د

(تلوار) کلمه خو هډو کاريزې نه. او داسې نوري هم ډېرې بېلگې سته. ځينې چې په لهجو کې پاته دي هم د زکندن سلگۍ وهې. په لهجه کې (سران) د (حريص) په مانا سته مگر د محلي ديالکت . ټاپه يې خوړلې ده او پر ځای يې د (وړسترگي) ثقيل لغت کاريزې

زما په نزد د نيولو جيزم په برخه کې په موږ د (کلې مو باريزې، زوی مې را ملا که) کانه سوې ده. موږ ته اوس د ځان او ژبې د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو يې پر لويه لار پرېږده. که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فيصدي چې د پښتو د لغوی زېرمې له پاره د کره ليکنې د لارويانو لخوا ايښول سوې ده، هغه مراعات کړئ. او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نيولو جيزم تر گوندو لاندې سي او په دې ډول به د هند و اروپايي ژبو په چوکاټ کې يوه بله ژبه وژېږي او نوم به (يې نو گوره چې څه وي؟) ۲)

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو ♦ کاناډا

. علامه رشاد مرحوم د مقالې د ليکلو پروخت ژوندی و (۱)

دا ليکنه په گوربت مجله کې (لومړي کال ♦ څلورمه گڼه ♦ اپرېل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په (۲) ورپسې گڼه کې ښاغلي آصف صميم د هغې او ښاغلي شپون د ليکنې په جواب کې يوه مقاله خپره کړه (لومړی کال ♦ پنځمه گڼه ♦ جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کې د نيولو جيزم پراختيا خبرې سوي وې، چې گټورې خوييځې ډېرې وې، مگر زما داند پښتو جواب ځکه نه و، چې زه خود نيولو جيزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه يم. نيولو جيزم خود نوو علمي، ساينسي، تخنيکي، سياسي نومونو له پاره روا دی، نه په ژبه کې د څورلسو پېړيو اوږده عمر لرونکو لغتو له پاره. د دې ليکنې جواب ماوکينن او گوربت مجلې ته ورولېږئ. د خپرېدو په باب يې پوره ډاډه نه يم. دغه جوابيه مقاله به د همدې ضميمې په ۱۶۹ مخ کې ولولئ.

دمتروکواو ارکاييکو

لغتونه په ژوندي کولو کي د علامه رشاد (رح) هڅي

د پښتو ژبي اوبلي هري ژبي لغوي زېرمه د څلورو چينو له لاري شتمنه کېدلای سي. يوه يې د متروکواو ارکاييکو لغتونو بيرته ژوندي کول او بابل (دودول) دي. نوري درې يې له لهجوڅخه راخيستنه، له نورو ژبو څخه پورونه او دنويو لغتونو جوړونه ده. متروک لغتونه يووخت په ژبه کي مروج لغتونه وو او په ورځنيو محاورو کي کارېدل. دې پوښتني ته چي ولي د زمانې په تېرېدلو سره د لغتونه له استعماله لوبدلې دي، ژبپوهان جواب ويلاي سي. زه يې نه صلاحيت لرم او نه لايسنس. خود و مره پوهېږم چي ځيني لغتونه د خپل ژوند په اوږدو کي له عمومي ژبي څخه لهجوته رامنځته سوي او بيا په ټاکلې جغرافيايي ساحه کي د کورنيو ترچوکاټه پوري د گونښه کېدلو پروسه تعقيب کړي او ورپسې له استعماله ولوېږي چي دانوزما په فکر د يوه لغت (ويي) مړينه بايد وبولو. دارکاييکو او متروکول لغتونو بيا ژوندي کول يوه ژبنۍ دنده ده چي ځيني پوهان يې په مينه او مسئوليت سره پالي. علامه رشاد (رح) يوله دغو پوهانو څخه و، چي د زړو لغتونو راژوندي کول او بيرته رواجول يې د پښتو ژبي د غناله پاره گټور کار باله او په ټينگه يې پاله.

ارواښاد استاد گل پاچا الفت پخپله هغه تقريظ ډوله يادونه کي، چي د پښتو ټولني درئيس په توگه يې د علامه رشاد مرحوم د (لودي پښتانه) د کتاب په سرکي راغلې ده او په هغې کي يې د علامه استاد له خوا د زړو لغتونو د کارولو په برخه کي، سربېره پردې چي دا کاريې د افادې د گرانو لوسبب گڼلې دي، بيا هم داسي کښلي دي: "... ښاغلی رشاد په پښتوليکلوکښي د غسې لغاتو ته زيات مایل دی او د پخوانو په شان ځيني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځينو مړو يا نيم ژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي همدغه گټه ليدلې ده. زه دا کتاب (يو دروند اثر گڼم او خپل ملگري ته د دغه برياليتوب تبریک واييم)."

علامه استاد مرحوم چي د مترو کولغتونو د ژوندي کولو تلابن کاوه ، حق يې درلود . ځکه که د لغتونه په ورځنيو خبرو اترو او ليکنو کي کار نه سي اوله استعماله ولو پرې نو وروسته مري . زما د خپل ژوند تجربې رابڼوولي ده يوزيات شمېر لغتونه ، چي ما څو کاله وړاندي په ليکنو کي لوستل ، اوس يې ان دخپلو ښاروالو اولهجه والوپه ليکنو کي لږ وينم او بېرېرم چي که د ابهر . همداسي روان وي ، يووخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي .

زما د مشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسيزو کي (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (يرغل) موپه (بريد) له منځه يووړ ، (ايلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موپه (جگړه) وواهه ، (وطن) موپه (هيواد) نېستي کړ ، (غولی) موپه (انگر) پايمال کړ ، (تاداو) موپه (بنسټ) له بېخه وکېښ ، (رېږه) موپه (ستونزه) پسي واخيستله ، (ليکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنيواله) په (وړکتوب) ووژله ، (جنگيالي) موپه (جگړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) موپه (لگيا) ايش کړل ، (تلابن) موپه (هڅه) نفی کړ ، (کږنه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنی) ترپښولاندي کړه ، (کرار) موپه (ورو) وخوړ ، (په) موډ (پر) په فتوا مسخه کړ اولالگيايو د مسخه کولو او محوه کولو د ابهر پسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونگېنو د هغه منگوتي په شان گرزولي ده چي ((يوه وراچوو ، دوي بيرته ځني غورځي)) . دغه معادل لغتونه اوس نويو زلميو ته داسي ښوول کېږي لکه داچي يوازي اومعيارې لغتونه وي اودا نور غير معياري ، بې خونده او پردي لغتونه . د دغو معادلو لغتونو پررنگ وخوند زه هيڅ اعتراض نه لرم خواند پښنه مي د دانورو لغتود مړيني په باب زياته ده .

دلغتونو مرگ وژونديوه طبيعي پېښه گڼلای سو خوکه وساتل سي اوله مرگه وژغورل سي د ژبي غناورزياتوي ، د مطالبو د افادې وسايل غښتلي کوي او پراخوي يې او د کلام رنگيني ورده پروي . کاظم خان شيدا که (رنگين الفاظ) د (شعر د پيکر) له پاره (رخت وزېور) بللي دي ، زما په خيال د (نثر) د ناوي ښکلا هم ورزياتولای سي اود دغه راز ښکلا د جلو و تماشه هغه وخت کولای سو ، چي د ژبي دکړه کولو اخلاص دهغې د سوچه کولو او محدودولو په لېونتوب راڅخه ايش نه سي . ماته چي يووخت پخپل وطن کي د ژوند کولو نېکمرغي ميسره وه نومي دڅه موډې له پاره د پښتو ترجمې په يوه څانگه کي کار کاوه . هورې موپارسي مطالب او خبرونه په پښتو اړول . د ژباړي

په جريان کي که به د (اظهار نمود، ابراز کرد، وانمود کرد، خاطر نشان ساخت، افزود، خاطر نشان نمود، خاطر نشان کرد، اضافه نمود، اضافه کرد) له رنگارنگو عبارتو سره مخامخ کېدلو، يوازي او يوازي مويه (څرگنده کړه) يا کله کله (زياته کړه) ترجمه کاوه. که به مایابل چا دهغه پرځای (وېنول، وېنودل، وویل، ښکاره کړل) عبارت راوړ، د نه معياريتوب په گناه محکومېدې او په اصطلاح تصحيح کېدې به. ماته به له خپلي ژبي څخه دلغتونو پر دغه راز ايستلو باندې هم غوسه راتله او هم به خواشینی کېدلم. غوسه به په دې راتله چې د معياريت له علمي مفهوم سره ولي لوبي کېږي او خپه به په دې و م چې زموږ ژبه خوله لويه سره دومره خواره لاهم نه وه. دا څواري يې اوس ور په پېڅه کوو. د ډېرو په عصر کي موږ د انگرېزي ژبي ستون د انواعو له پاره (ډېره، تېره، سخره، کرکنده، کانی، شگه، گوسه، غرگی ...) درلودل. اوس د معياريت په هڅه يوازي (تېره يا ډېره) کاروو، دانور ټول له استعماله ورو ورو لوبېږي. گویا په بدو ویت کي موديوه مفهوم له پاره او وه اته واريانته درلودل خون په يوويشتمه پېړۍ کي د متنوعو رنگارنگو لغتونو په پوځي کولو نوکان باسو.

علامه استاد مرحوم له د خپلو لغتونو سره دومره زیاته دېنمني نه درلوده. متروک لغتونه يې زیاتره په شعري کارول او په نثر کي يې د د خپلو لغتونو پر کارولو صرفه نه کوله. کوم هدف چې استاد مرحوم په څېړنو کي پاله، لنډه تنگه ژبه د دغه هدف در سولو تر عهدې نسوای وتلای. زه پخپله په سر سره له دغه راز ستونزي سره مخامخ سوې يم. ماد پښتنو قومونو د اتنيکي جوړښت په باب يوه څېړنه کړې وه. دهغې په باب په يوه کتاب کي يادونه هم سوې وه. ما غوښتل چې پخپله يوه بله لیکنه کي خپل استدلال ته د پياوړتيا له پاره د دغه کتاب حواله ورکړم خو مشکل مي داو چې په کتاب کي د کارول سوي ژبي له اسیته نه پوهېدل م چې زما څېړنه پکښې تاييد سوې ده که رد سوې ! علامه استاد خپله څېړنه په هغه راز ژبه کښله چې استفاده ور څخه عامه کېدلای سوای. خوشعربي بيا د متروکو لغاتو د ژوندي کولو له پاره وسيله گرزولې وه. دوی به زما په فکر د حقيقت په پام کي نيولی و چې دلغتونو په بابا وانا (نيا) پسي خراغ وپلته رااخيستل د ژبي د متخصصينو مشغولا بايدوي. يولغت چې په يوه ژبه کي کي پېړۍ پېړۍ تېري کړي وي، بايد د خپلي ژبي مال يې وبلل سي او د افادې په عمليه کي يې په کارولو باندې څوک ونه شرمېږي.

ماته چې کله د حمید د (نیرنگ عشق) مطالعه میسره سي ، ډېر خوند پر اخلم اود شعري نښایست و رنگینی له خاطره خويي د پښتو ژبي او پښتنوله پاره سترو یاړبولم. د ښاغلي استاد صمیم دا خبره د زړه له کومي منم چې وایي نیرنگ عشق زموږ منلي شاعر عبدالحمید مومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالورادبي قوت ژباړلې ده (۲) خو پر څنگ سمدلاسه دا خبره ذهن ته راسي چې آیادغه ویاړبه د رنگارنگو د خیلو لغتونوله کارولو پرته زموږ پښتنو په نصیب سوی وای؟ او په یوه محدوده و محصوره ژبه به دغه راز شهکار نړیوالوته د وړاندي کېدو جوگه سوی وای. زه خو وایم . هیڅکله نه

استاد مرحوم به تل تر نویو جوړونو د زړو لغتونو ژوندي کولو ته ترجیح ورکوله. دی دنویو جوړونو په اړتیا پوه و اودا کار یې دننۍ نړۍ د علمي پرمختگونو او ورسره سم یې دنویو ساینسي او سیاسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلو د بهیر د چټکتیا له خاطره یو ژبنی ضرورت گانه او په دې لار کې یې اخیستل سوي گامونه په کلکه څارل. زما په یاد دي یو وخت یې په تیلیفوني خبرو کې راته د (چارواکي) نوې جوړه سوې کلمه خورا ډېره وستایله. خو پخپله یې دلغت جوړونو په برخه کې عملي برخه نه اخیستله. مسلمه خبره ده چې په دې برخه کې یې تریل هر چا هم علمي صلاحیت درلود او هم کفایت. نو دا کار یې ولي نه کاوه؟ ځکه یې نه کاوه چې استاد مرحوم د ژبنۍ زېرمې ایښي وو او په Preiorities د بډایولوله پاره پخپل علمي وادبي فعالیت کې ځانته اولویتونه هغو کې له لهجو څخه د لغتونو اخیستل او بابل او د مترو کولغاتو دوهم وار رواجول ددوی د متمرکاريه سرکي راغلي وو .

زما په فکر علامه استاد (رح) د ابل حقیقت هم په پام کې نیولی و ، چې دنړۍ د ژبو د پرمختیا پر اوونه د هري ژبي پخپل ځانگړي علمي وادبي و تاریخي دریځ پوري تړلي دي. ځیني ژبي د پرمختیا په داسي یوه پړاو کې وي چې د لیکدود و دیوالی او تجانس ته یې تر هر څه وړاندي باید چاره و سنجول سي خو ځیني بیا تر دې پړاو قرونه وړاندي تیري سوي دي. زه خو وایم که یو څوک دخپلي ژبي . د لیکدود پر توحید باندي کار ته اړتیا احساس کړي ، ځان او خپله ژبه باید ورته سپکه ونه ایسي

مورزياتره وختونه د دغه راز حقارت ښکار سوي یو او په نتیجه کې مواد بې وزبنيو غټېازيو ته لاس اچولی دی. دنړۍ له ډېرو پرمختلليو او بډايو ژبو سره مودسيالۍ او برابري، غيرواقيبينانه ادعاوي سرکړي دي. په داسې حال کې چې د ژبو پرمختيا او سمبالتيا دهغې دويونکوله پرمختگ او سمبالښت سره سيده اړه لري. د پښتو ژبې د بشپړتيا او کره تيا له پاره دنورو ژبو له تجربو څخه ګټه اخيستل يو معقول او پرځای عمل دی خو هره تجربه بايد دخپلې ژبې د واقعي حالت په پام کې نيولوسره تطبيق سي. داسې کالۍ په واغوستل سي، چې پرتن يې برابر وي. داقانون دټولني دژوندانه په ټولو اړخونو کې جاري و طاري دی. که يوملت پخپله خاوره کې اورگاډۍ ونه لري او واکمنان يې له نورو دولتوسره دسيالۍ په انگېزه داټومي پروگرام دتطبيق په سوچ کې سي، زما په فکربه يې هم ځان خطا ايستلي وي هم نور. خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله. دچا خبره (کارګه وايي زما سپينککيه زويه، جرګې وايي زما پستکيه زويه). په دې لړ کې دپښتوانکشاف و انحطاط، خوږوالی و تريخوالی، زېږوالی و نرموالی، پرمختګ و شاته تګ، بډايي و نېستي پخپله په پښتنواړه لري په بل هيچاړه نه لري. دهغې دغنا او بډايۍ له پاره که څوک دپښتودخپل واقعي حالت له په پام کې نيولو پرته دنړۍ دنورو ډېرو پرمختلليو ژبو دانکشاف پړاوونه د سوتي په زور پرخپله ژبه باندي تطبيقوي، نتیجه به يې هغه راز وي لکه

زموږ سوسياليستانو او سويتستانو چې دافغاني ټولني د وړاندي بېلوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټکي په ټکي عملي کول غوښتل او په نتیجه کې يې هيوادله او سنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونو سره مخامخ کړ. دلغت جوړونې خبره بايد دژبې ماهرانو ته پربښوول سي خو په ژبه کې په مروجو دخيلو يا غيردخيلو اخښلو بڅښلولغاتو باندي بايد په دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چې گويا، داکارايرانيان هم کوي، المانيان يې هم، ...، ځکه يې موږ هم بايد وکړو!

دهرچا او هري ژبې اولويتونه توپير سره لري او دا هغه خبره وه چې علامه استاد (رح) هروخت پرې ټينګار کاوه. په (افغان ولس) نومې مجله کې ددوی له خولې څخه پرانقل سويو خبرو باندي زه هم شهادت ورکوم چې ويلې يې دي "... دنوولغاتو ضرورت زه هغه وخت احساسوم چې موږ ټولي لهجې راټولي کړي وي او ددې څخه نور مايوس يو چې په لهجو کې نورڅه نه دي پاته او يا فرضاً ادب موټول داسې ذکرکړی وي، بيان کړی مووي، چاپ کړی مووي، دخلکوپه لاس مو ورکړی وي، چی هيڅ نه وي پاته، نو اوس موږ وضعي ته ضرورت لرو. نو ترهغه وخته چې موږ اکارنه وي کړی، دنوي

وضعۍ له پاره قدم اخيستل تقريباً د ژبي پردغه برخه باندې چې داپه لهجوکي ساتل سوې ده ، يو ظلم دئ.* (۳) زه به دومره پريزيات کړم چې له (نوي وضعي) څخه داستاد (رح) مراد د مروجو لغتونوله پاره وضعه کول دي. نوي ساينسي و فني و علمي اصطلاحات له دې حکمه څخه مستثنا دي .

زموږ د منلي استاد پوهاند دوکتور زيار صاحب دخولې خبره ده چې وايي* ... دلري او بري پښتونخوا يوه سيمه او خپل اوزی رانه پاتې نه دی چې څه له پاسه دوه سوه کتابچې مي پرې (۴) دکې کړې دي. د پښتو وييپانگې دويمه برخه (زړه پانگه يا ارکاييزمونه) څېړاند دوست او استاد صميم خپاره کړي اونوي پانگه يانيولو جيزمونه هم مایه يولس زريز سيندگي کې له چاپه راکښلي*... (۵). خود خواشینی خبره داده چې دغه ستره زړه پانگه همدا سي لاس نه وهلې په کتاب کې بندي پاته ده او څوک يې د ژوندي کولو او رواجولو هڅه خو پرېږده ، د کارولو توصيه لاهم نه کوي. زموږ د پروزو پر نيولو جيزمونو دئ اوبس همدا مو د ژبي دکړه کېدنې تادا وگرزولی دئ. علامه رشاد (رح) زړې پانگې ته دېره پاملرنه کوله په تېره بيا په شعر کې. او داپاملرنه يې يوازي دخپلي لهجې پانگې ته نه وه بلکه د پښتو ټولي لهجې يې په پام کې وې. طبيعي ده چې په دې لړ کې يې دخپلي لهجې زاړه لغتونه دېر کارولي دي. مايو وخت په يوشعر کې (دوږدوړکه) استعمال کړې وه. علامه استاد سمد لاسه د عبدالقادر خان خټک دا بيت راته ووايه، چې په هغه کې : شاعر د (بربوکۍ) ويی د کندهاری لهجې (دوږدوړکي) له پاره راوړی دئ

که سفلہ څښتن د جاه شي په داڅه شو؟

په معنی بربوکۍ پورته کړخسړی

او ورپسې يې ددغي کلمې په باب مشرح تفصيل ورکړ اوزياته يې کړه: د عبدالقادر خان خټک په کندهار چاپ دېوان کې دا کلمه (بربوکۍ) ثبت سوې ده. په پخوانيو خطي نسخو کې گاف هم دکاف په شکل ليکل کېدلی او دبربوکۍ په ثبت وضبط کې دغي قاعدې اغېزه کړې ده. ماته يې دبربوکۍ داستعمالولو توصيه هم وکړه.

بل وخت يې د (ترمي) او (کوشير) کلمې راته تشرېح کړې او ويې فرمايل: دا کلمې زموږ اوستاسي په کندهاري لهجه کې نه کارېږي، زده يې که او په ليکنه کې يې استعمالوه.

زما يقين دئ چې د ژبې د اطللس د برابرولو په باب د ساحوي ريسرچ په ترڅ کې به د سيمه ييزو لغتونو لويه برخه، چې په ټاکلي جغرافيو محدوده کې ايسار پاته دي، ثبت سوي وي. په دې کې به د پرداسي لغات هم وي، چې نن يې معادل نيولو جيز موندنه کارېږي. کاشکې د دغو لغاتو د خپرېدو له پاره هم هڅې سوي وای او يوازې په کتابچو کې يې په ثبت بسنه نه وای. سوي.

په دې ترڅ کې مي يوه بله د يادوني ضمني خبره هم پر زړه باندې راغله او هغه د ژبې د اطللس د برابرولو په برخه کې د يونسکو او افغاني ټيم د کار او فعاليت په باب ده. موږ ته دا خبره معلومه ده چې په دغه افغاني ټيم کې يو فعال او هڅاندي غړی پوهاند دوکتور زيار او دده پر څنگ د ټيم نور غړي ارواښاد الهام، ډاکټر عبدالرازق پالوال، استاد حبيب الله پښتون زوی جاج، استاد پوهندوی نور احمد شاکر او استاد بايزيد اخک هم شامل وو او په مينه و جدت سره يې خپلې څېړنې مخ ته بېولې. د دې ټيم له غړو څخه له نېکه مرغه دوکتور زيار، ډاکټر پالوال، استاد بايزيد اخک، استاد پښتون زوی ژوندي دي. استاد پوهندوی شاکر په کاناډا کې اوسي، په فزيکي لحاظ ژوندي دئ خو له بده مرغه داسي ناروغي په پورې ده چې درغېدلو اميد يې لږ دئ (۲). موږ له دغو ښاغلو څخه ټينگه هيله لرو چې د خپلو کلونو کلونو زيار او کر او په باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي. زموږ هيواد د حوادثو او توپانونو مېنه ده. خدای مه کړه د دوی ارزښتمن زيار د توپانو څپې له ځانه سره يونه سي او تري تم يې نه کړې او يا سبا يې بل څوک د ځان مال ونه گڼي.

د علامه استاد رشاد (رح) د ليکنې او تدريس په ژبه دده هر شاگرد او لوستونکی پوهېدی او پوهېږي. دده شعر د زړو او مترو کولغاتو نوسره سره هر چاته خوږ او د پوهېدلو وړ او دئ. دده په زرگونو شاگردانو کې څوک يو تن لاهم نسي موندلای چې ودي وايي: زه د استاد په تشرېح اولوست نه پوهېدل. دده د افادې ستاينه د هر چاپر خوله وه. دا ولي؟ دا ځکه چې دده ژبه له پښتانه قامه څخه

پردي نه وه. له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبي په پوهېدلو کي مشکلات اوستونزي لري، چي د
(کره) په نامه وربښوول کېږي.

(علامه استاد رشاد د پاک خدای وبخښي او د دوی کاردی تل د پښتنوزلمیو دلاري مشال وي (۷)

محمد معصوم هوتک

اوکویل-کاناډا

نومبر ۲۰۰۵ع

رشاد- عبدالشکور- لودي پښتانه- (ب) مخ، پښتو ټولنه- ۱۳۳۲ ش (۱)

د عبدالحمید مومند کلیات- (پینځه) مخ- دانش خپرندویه ټولنه- ۱۳۸۳ ل (۲)

افغان ولس مجله- شپږم کال- لومړۍ گڼه- ۴۲ مخ. د لمبې مجلې د ۱۳۸۳ ل کال د ۴- ۵ گڼې په (۳)
حواله.

دا شمېره په (استاد زیار- د پښتني فرهنگ یوځلاند ستوری) نومي اثر، ۱۴۹ مخ کي (۱۰۴) بلل (۴)
سوی دی.

افغان ولس مجله- شپږم کال لومړۍ گڼه- ۹۹ مخ (۵)

پوهندوی نور احمد شا کر د دې مقالې ترلیکلوڅه د پاسه یو کال وروسته د ۲۰۰۶ع کال د جنورۍ په (۲)
۱۲مه د پنجشنبې په ورځ په تورنتو کي مړ او د افغانانو په هدیره کي ښخ سو.

د الیکنه په کندهار کي د علامه رشاد (رح) د لومړي تلین په مراسمو کي گران سعید لودین (۷)
ولو ستله او په کندهار مجله څلرم کال، پنځمه او شپږمه گڼه (لېنډی، کب- ۱۳۸۴ ل) کي چاپ
سوي ده. د دغه تلین په مراسمو کي ما (هوتک) له بده مرغه گډون ونسو کړلای.

دا يوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

موږ پښتانه اوس د ډيمو کراسۍ د تمرين په حال کې يو. په همدې مو لا نه ده اخیستې. زه دا خپل ځان درنښم چې څوک مي خبره را غبرگه کړي، لږ څه سره وپېچل سم. خو خیر دي وي دا تمرين به نه پرېږدو. که يې نن د سهلو وس نه لرو، سبا ته به يې پيدا کړو. خبره مي د ښاغلي استاد صميم صاحب کوله. که اباسين راغلی نه وای ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړاندیز. لوستلو يې خوند را کړ. دوه پښتانه خواخوږي بايد يوله بله سره همداسي د زړه خواله وکړي. ما پخپله تېره ليکنه کې له نيولوجيزم سره په اصولو کې مخالفت نه دی کړی. ها د چا خبره گوته مي خدای مه کړه (اسلام) ته نه ده نيولې، (مسلمانۍ ما) ته مي نيولې ده. د خوښۍ ځای دا دی چې استاد صميم زما له معروضاتو سره په مجموع کې موافقه ښودلې ده او په لږ کې يې تر (ډېره پر حقه) بللی يم. کومو ځايو ته چې يې (خو) ايښی دی هغه حاشيوي خبري يا د کلي بيان څنډي دي چې شمېر يې اته دی. زه به اتو سرونو ته يو څه توضيح ورکړم.

ښاغلی استاد وايي د ژبي د وييپانگي په بشپړتيا کې ريشتيا هم چې څلور واړه آرونه ۱- (ارکاييزم، ډيالکتيزم، نيولوجيزم او اډاپتيزم) د دې زنځير څلور پخې کړې دي، خو زما په اند د لاس په گوتو کې هم د اړتيا او استفادې د ارزښت له مخي توپير جوت دی.... زه هم سل په سلو کې همدا خبره کوم. زه غواړم هغه فيصدي عملي سي چې د کره ليکنې بنسټ ايښوونکو ايښي ده او په دې برخه کې دومره دوگماتيک نظر هم نه لرم چې که په سلو کې پنځه ويشت، دېرش سوه زما به چينغي پورته سي. يه، زه وایم اوس خو موږ هغه نوري درې برخي بيخي هيري کړي دي. ښاغلي استاد د امير عبدالرحمان خان د درباريانو د نکل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف کړی دی يو دا چې پر نيولوجيزم باندي تراندازي زيات زور اچول د (گونگوتيو) خوړل دي، نه د وڅکو. او بل يې په دې نکل زما هغه خبره تاييد کړې چې موږ په اولس يا پخواني ادب کې د لغاتو و موندلو له بهير څخه په دې دليل (لارچپه) کړې ده چې ارکاييزمونه خو (همېشه پلټل کېدای شي)، راځئ نيولوجيزم ته پونده ورکړو. او په دې پونده کې مو د پښتو خوارکۍ نوکان وايستل. زه خو د

ښاغلي صمیم صاحب په دغه جمله کې هېڅ راز نیمگړتیا نه وینم چې وایي د انځور ترکیب یا اسمیه جمله دوه فاعله لري کلمات به یې د آر له مخې عربي وي خو دې کلمو زموږ په ژبه کې د څوارلس سوه کلن ژوند په ترڅ کې د اقامي سند تر لاسه کړی دی. زه یې کورنۍ پښتو جمله بولم. د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهیږي. د ژبي دنده (وظیفه) هم دغه ده.

د استاد صمیم دوهمه څرگندونه زما د لیکنې یو حاشیوي ټکی دی او د زیاتې تبصرې وړ یې نه بولم. زه بالکل موافق یم چې ارواښاد دوست شینواری د ارکاییزمونو په راغونډونه کې نه هېرېدونکي هڅې کړي دي. اروا دې ښاده وي. او ټول پښتانه یې کار ته په درنه سترگه گورو. ما چې د فاضل استاد رشاد صاحب خبره کړې وه، مطلب مې دا و چې هغوی ارکاییک لغتونه په نظم و نشر کې کاروي. له دې پرته مې بله خبره په زړه کې نسته. ما ته چې څوک د پښتو د پیاوړتیا په لار کې یو کوچنی ګام واخلي، د سترگو تور ښکاري. ارواښاد دوست شینواری خو د پښتو (ستورو) په کتار کې راولم.

په دې یادونه کې د ښاغلي صمیم صاحب زما په نو ورته خوشحاله وي جمله سر نه دی خلاص ۳- سوی. علت یې دا دی، چې کنډویې لوستې ده او پر (وي) باندې یې ختمه کړې ده. که یې تر پایه لوستې وای، سربې په خلاصې دی.

د باره گلۍ له پریکړو څخه وارد واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولې دي او ۴- ماته یې هم جرأت راکړ چې څه پروا یم. په لوی لاس چې څوک ودانه وړانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا راز وي چې ان استاد صمیم صاحب لا د باره گلۍ د غونډې د برخه وال په توګه (دقیق خبر نه یم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي. نه (کښې) لیکي نه (پکښې) بلکې (کي) او (پکي) کارې. د پښتو اکاډیمۍ مشر ښاغلی ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي. (ګوربت ۴ ګڼه ۱۰۰۰ می) هغه د چا خبره، وایي (د کال خواری مې ولاړې، سپینې روپۍ مې ولاړې!) پاته سوه د لیک د بدلون خبره. روښانیانو که له ځانه لیکدود را ایست خو په هغه وخت کې د دولت لوانې خبره افغاني لفظ مشکل و لوست کېښ مه شه. د غسې دروېزه یې او

خوشحالخانې لیکدود هم درواخله. اوس خو افغاني لفظ لوست کېښ شه دا چې ځینې مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښې راوستي دي، د هغو اغېزه خو کورټ صفر ده. نه باب (دود) سوي دي، نه چا منلي. نه د وزیر محمد گل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند، نه د خادم صاحب مرحوم، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب. داهسي عبث دارو مردک دي، فتح خان یې ډزوي.

په دې یادونه کې د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چې ۵- زه (هوټک) ولي په (س) باندي د (شول) د مرستیال فعل او د هغه د بېلابېلو صیغو د لیکلو په امتیاز کې د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبیبی او پوهاند رشاد) په پیروۍ کې ونډه نه اخلم؟

بناغلي صمیم صاحب. زه خو دا ونډه اخلم او د خپلو استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان یم خو د (سانسور) استبداد دا واک راڅخه اخیستی چې لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل) وکړم، لکه غواړم چې یې. که یو وخت درته زما د لیکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو، تاسي به ووينئ چې په (شول) کې مي د (س) له امتیاز نه پوره گټه اخیستې ده. خو د خپرونو چلوونکي زما لیکنې هغه راز نه چاپوي لکه زه چې یې کارېم. ان زما څخه یې دا واک هم اخیستی چې جملې دي پر خپل زړه برابري وټرم، لغتونه دي پر خپله سلیقه ورته وټاکم. زه (پر پښتو لیکنه باندي...) ولیکم، دوی یې (پر پښتو لیکنی...) کړي. زه (د انصاف په حکم) وکارېم، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي. (گوربت) لومړی کال څلرمه گڼه. زه (سول) وکارېم، دوی یې (شول) کړي. زه (په) ولیکم، دوی یې (پر) کړي. زه (دوې وڅکي) ولیکم، دوی یې (دوه وڅکي) کړي (هیله) دریم کال څلرمه گڼه. زه (رانیوی) د (خریدم) په معنا ولیکم، دوی یې (راونیو) د (گرفتم، گرفتار کردم) په معنا کړي. زه خپلي لیکنې د دوی د اسانۍ له پاره په کمپیوټر کې چاپ ورولبړم خو چې وروسته خپله لیکنه لولم ((پریه زما وي اختیار یې د قاضي غلام)). نو بناغلي صمیم صاحب. ما اریان خو د خپلو استادانو پیروۍ ته څوک پرېږدي نه. هغه آثار چې ما پخپله یا تر خپل نظر لاندې خپاره کړي دي، هورې تاسي پکښې دغه (پیروي) موندلای سئ.

په دې برخه کې ښاغلي صميم ورور زما په شپږو اوو بېلگو کې چې راوړي مي وې، له ټولو سره ۶- موافق ښکاري. يوازي يې له يوې سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغه پر قومونو باندې... د کلتور منل دي. په دې برخه کې به د خپلې ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشي په ډېر صميميت وړاندې کړم:

۱- دا يې قباله، په چا يې منې

۲- د چا پلار يې ولاکه په ومني

له (منل) سره د (پر) وييکي نه سي راتلای. که يې څوک د فاعليت و مفعوليت په دلايلو (په چا مني). په هغه کې نو څه سي ويل کېدلای. د پېچومي اوبه دي په زور څېړي

دلته (سرانې) تر (وړسترگي) بسيط بلل سوی او وړباندي درېدل ښه گڼل سوي دي. گويا زما له ۷- نظر سره موافقه ښوول سوي ده. ما هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چې (هډو کارېږي نه). په دې برخه کې لکه چې هم موافق وي. خودا چې ما دي پر (وړسترگي) باندي د محلي ډيالکټ ټاپه وهلې وي، يوه غلط فهمي شاته ښکاري، يا به ښاغلي صميم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي. ما په خپل عبارت کې غوښتي دي وښيم چې (سرانې) د محلي ډيالکټ ټاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوبدلې دي. (وړسترگي) دا ټاپه نه ده خوړلې. د مجلې په اووم مخ کې زما عبارت سم را نقل سوي دي خو د تبصرې په وخت کې خبره ورانه سوې ده او داسي يې انگېرلي دي چې گويا ما (هوټک) پر (وړسترگي) باندي د (محلي ډيالکټ ټاپه) لگولې ده؟ ما ((وړسترگي)) ثقيل بللی دي او ثقيل خو نو دي. د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او گنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوږو څخه اخيستلای نه سي. که يو لغت په اولنيو متونو کې راغلی و، معنا يې دا نه ده، چې هرو مرو دي فصيح وي. که داسي وای نو پير محمد کاکړ به ولي ويلای چې

د ميرزا شعر به بڼه و، ولي درېغه

په وحشي الفاظو ده کړ ويران شعر

دغه برخه د ارواښاد پوهاند علامه حبيبي له ليکني څخه په يوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې - ۸- ده. دا خبري ارواښاد علامه لکه ښاغلي صميم صاحب چي اشاره ورته کړې ده ۳۱ کاله وړاندي کړي دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتيا او اصولو يې روڼا اچولې ده. هغه وخت د هيواد په فرهنگي کړيو کي يوازې نظم ټينگ و. که به د لغاتو وضع ته اړتيا پيدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو. دا کار به سوکه و خو اصولي و. داسي نه و چي هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوڼي کولې. کله چي د لغت جوړوڼي بهير سر و اخيست نو بيا تاسي وگورئ سره له دې چي علامه حبيبي مرحوم د جوړوڼو اړتيا مني خو له روان بهير څخه څه راز سر ټکوي؟ غور راته کښېږدئ. علامه حبيبي وايي

د پښتو نثر چي اوس په متبوعاتو کي ليدل کيږي يا له راډيو اورېدل کيږي د نورو ژبو تر اثر لاندې يو کړ غېږن نثر دی چي بايد تصحيح او د پوهېدلو وړ سي ❖ د ژبي اصلي بڼه او د ادا ډول او قواعد و ساتل سي ملفوظ او مکتوب سره ليري نسي ❖ له ځانه جوړ کړي کلمات پکښي کوترم نسي... په هر صورت اوسنی نثر چي کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی. زه پر دې بهير برم چي سبا به د ليکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره ليري سوي وي چي يود بله به نه سره پوهيږي... ځني خلک په بڼه نيت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو يې ور ښاسي چي نور خلک نه په پوهيږي. د ژبي د غسي سوچه کول که په بڼه نيت وي هم د گټې پر ځای تاوان لري او يوه نامفهومه د پېرانيانو ژبه ځني جوړوي. دا کار د يوه سړي نه دی. ښايي چي د پښتو ژبي يو گڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کي چي ژبي عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چي په ژبه کي موندلې نسي بيا وضع سي ❖ د ژبي د سوچه کولو فکر لږ څه افراطي هم ښکاري ځکه چي پر کړۍ مخکې داسي ژبه نسته چي د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي.

تاسي پرېږدئ چې د پښتونښت د گردو د خپلو کلماتو سره د دې وړ سي چې علمي او فکري او ادبي او گران او پېچلي مفاهيم ادا کي چې علمي او فکري پانگه يې ډېره سوه او دا خوار بشرکي يې لږ څه غټ او تکړه سو بيا هغه هر څه چې وغواړي زغم به يې ولري مگر اوس شيدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواږه مه ورکوي چې سبا به يې په چاره پوري اريان يو. (وگورئ: پښتو چاپي آثار په (دوو تېرو پېړيو کي ۲۲-۲۳ مخونه ۱۳۵۷ - کابل

د ژبي يو بل ماهر دوکتور د زړو يا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه يوراز ساري او حياتي مبتلايي گڼلې ده او زياتوي چې د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کي او مه خوانان لکه متعلمين او محصلين معافيت نه لري او ژر په مبتلا کېږي (وگورئ هماغه اثر ۲۷۰-۲۷۱ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شيوخ نخښي نښانې اوس وينم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې . (نور نو ستاسي خوښه ۱)

سکار بورو ۱۰ کاناډا

سپټمبر ۲۰۰۰ ۲۸

. د اجوابيه مقاله د گوربت مجلې ادارې ته ورو لېږله او ښايي خپره کړي يې وي (۱)

سپلمۍ وهڅولم

څو ورځې وړاندې مې دخپل مصروف ژوند په سرگردانيو کې دومره وخت وموند چې په انټرنیټ کې د سپلمۍ پاڼه وگورم. په دغه پاڼه کې مې د (داود جنبش هم په سیند لاهو شو) مضمون ولوست چې په دې لنډۍ پیل سوی و:

مینې دې داسې لېونی کړم

په لاره ځم په لوتوولم زیارتونه

او په هغه کې مې یوه ګیله ډوله یادونه د ځان په باب ولیدله. ګیله داسې وه: ... معصوم هوتک هم د علم په هسکو څو کوزماله شره خلاص بویه، چې هرڅومره معیاري ژبه په لغتوهم ووهي، له علمه یې ګټه اخلم، غاښ پر غاښ کښېمنم خولیکني یې لولم.

زه د مضمون لیکوال ته د دوی دهغه درناوي له امله کورودانی وایم چې زمالیکني له ناخوښۍ سره سره لولي. دایې د اکاډمیک چلند یوه نڅښه ګڼم. خدای دې تل پرهمدې چلند ټینګ ولري. ما پخپلو لیکنو کې کوم داسې څه نه دي موندلي چې هغه دي د پښتو ژبې د معیاري کولو هڅوته لغته ورکول وي. زه د بل هر پښتانه په شان له خپلې ژبې سره مینه لرم او غواړم چې دا ژبه غني سي، مواد او کتابونه پکښې زیات سي د علم او پوهنې په هره برخه کې د پښتنو اړتیاوي ورپوره سي په پښتنو کې د کتاب لوستلو او څه لیکلورو حیه او عادت پیاوړی سي ... دې عالي هدف ته درسېدو په لاره کې ترخپله وسه او امکاناتو پورې هڅي هم کوم. خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم، خپل نظریات لرم او د نورو درنو دوستانو اصولو او نظریاتو ته درناوی هم لرم. موږ پښتنو ته په کارده چې دمهاجرت په بېخونده ژوند کې له دې نوي چاپیریال څخه که نورڅه نه وي، نو دا یې یوه خبره خوباید هرومرو زده کړو او هغه د نورو نظریاتو ته په پراخ تندي غوږنیول دي. هرڅه باید پر خپل ځان تمام نه کړو. خدای شاهد دی چې زه په ځان کې د دغسې روحیې د غښتلي کولو په لار کې ښه پوره هڅه او کوښښ کوم.

ماته دا خبره نه راملومېږي چې مانو د دغو قلمي هڅو په بهير کې معيارې ژبې ته څرنگه او چيرته لغتي ورکړي دي. البته د معيارې ژبې د اصولو، لومړيتوبونو او په تېره بيا دلغت جوړونو په باب خپل نظريات لرم او هغوته پابند یم. په علمي نړۍ کې د ځانگړو نظرياتو درلودل بايد د (لغته ورکولو) په معناتعبيرنه سي. د پښتو ژبې د معيار د منځ ته راتگ په باب د خپلو ځانگړو نظرياتو پر څنگ خوزه په پخپلو ليکنو کې د (سين او شين) له مسئلې او په يو، دوو ځايو کې د اوږدې (ی) پر ځای دلنډي (ی) له کارولو پرته له نورولو او برو لیکوالو سره په ليکنه کې هيڅ توپير نه وينم او زما دې شعوري عادت زما د ليکنو په پوهېدلو کې هيڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده. زما خپله انتباه خوداده چې زما د ليکنو په پوهېدلو کې لراو برلو ستونزې هيڅ راز ستونزه نه لري. زما خو ترننه پوري په ليکلې يا ناليکلې بڼه داسې څه په سترگه سوي نه دي، چې د معصوم هوتک په دغه ليکنه باندې موږ نه پوهېږو.

په څو محدودو افعالو کې په سين باندې د شين اړول دومره وړه او څنگزنه خبره ده چې په معيار پوري هيڅ اړه نه لري او نه په دې برخه کې دا و لنیو او او سنيو پوهانو له خوا کومه غوڅه فيصله صادره سوې ده. که داد معيار يوه اساسي برخه وای نوزموږ فاضلو مشرانو استادانو او د پښتو ژبې ستورو (علامه حبيبي، علامه رشاد او ارواښاد بېنوا) به هم داسې نه ليکلای. ماترننه پوري دهیچاله خولې دا خبره نه ده اورېدلې چې د دغه سين او شين دا وښتلوله امله دي د علامه حبيبي، علامه رشاد او استاد بېنوا په کومه ليکنه پوه سوي نه وي يادي د مطلب په پوهېدنه کې د دغو کلماتو له اسیته، چې شمېر به يې په مشکل سره لسو ته ورسېږي، ستونزه ولري. په داسې حال کې چې دهغو سلگونو کسانو فریادونه اسمان ته رسېدلي دي چې د چا خبره په معيارې! جوړو سوو کلماتو باندې دنه پوهېدلو له امله يې له کلونو کلونو راهيسې وهي او څوک يې پر چينغو غوږنه ږدي. د دې چينغو يوه وړه بېلگه به درنو لوستونکو ته وړاندې کړم. ماڅه موده مخکې د سويس دويانا په ښار کې يوه دوست ته خپله يوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه. په ليک کې يې راته کښلي وه: رساله مي ځکه خوښه سوه چې ژبه يې همغه ژبه ده چې علامه حبيبي، پوهاند رښتين، استاد بېنوا او علامه رشاد کاروله. بې مبالغې وایم چې په دې اوسنيو زياترو ليکنو يا نه پوهېږم او يامی زړه ورته په تنگ شۍ او هيسته يې وغورځوم. داسې

داد بياتود پوهنځى د پښتو څانگې فارغ او همكارو. زما سره دلته چې يو والى نه لري او ترننه . مود مخامخ ليدنې فرصت هم نه دى موندلى .

ددې له پاره چې دخپلو ليکنو د اسلوب او ډول په باب مي ښاغلو لوستونکو ته يولړ وضاحتونه وړاندي کړي وي ، بده نه ده چې يوڅه پرمخميانې وړغېږم .

د پښتو او نور وژبې د بېلابېلو لهجو په ځينو کلماتو کې کانسو نښتونه او واولونه توپير سره لري او دا توپير مراعاتول هيڅکله هم دمعار د تر پښولاندې کولو په معنا نه دي بلل سوي . پښتو ژبه خولا دمعاريت درجي ته درسېدو په لاره کې خالپوڅي (خاپوړي) کوي ، زه نوري پرمختللي ژبي درنښم چې په هغو کې هم تراوسه پوري چا ددغو توپيرونو مراعاتول دمعاريت پر ضد کار نه دى گڼلى . په هندي ژبو کې د سري متي - شري متي ، درمسال - درمشال ، سري ديوي - شري ديوي ، سرينگر - شرينگر ، سري لانکا - شري لانکا ... په شان کلمات بيخي ډېر دي او هيڅ هندي ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته دا حق نه ورکوي چې په دې دوو کې دې يوسم اوبل ناسم وېولي يا دې ددې دواړو شکلونو موجوديت د ژبي گډوډي وگڼي . هر ليکوال چې له دې دوو څخه يو استعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چې دده مقصد څه دى . دا يې لابلې گټه ده چې په هندي ژبو پوه لوستونکي ته لا دا خبره هم څرگندېږي چې ددغې يا هغې ليکنې ليکوال په کومه سيمه پوري اړه لري . په انگرېزي کلمې چې د واولونو د استعمال labor او labour د favor او favour د color او colour ژبه کې د له امله توپير سره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انگرېزي کې يې دوهم شکل او په انگليسي انگرېزي کې يې لومړى شکل دود دى . ان تردې چې په قاموسو (ډيکشنريو) کې يې ددغو لغاتو څنگ ته په لېنديو کې دا يادونه هم کړې وي ، چې داشکل يې امريکايي او دابل يې انگليسي يا استراليايي دى . مگر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي . دانگرېزي ژبي امريکايي ، انگليسي ، استراليايي لهجې ټولي ددې ژبي لهجې دي او هيڅ يوه انگرېزي ژبي پر بل انگرېزي ژبي باندې دخپلې لهجې د منلو بېخايه او بې هدفه زيار پر ځان نه دى منلى او نه يې په دې برخه کې وخت ضايع کړى دى . د عربي غوندي پراخي ژبي مصرى ، عراقى ، يمنى ، سوريايي ، فلسطينى او نوري لهجې هره يوه په ځينو برخو کې په ويلو او ليکلو کې توپير لري خو هيڅکله يو د بل ليکلو او تلفظ ته ناسم نه وايي . په پاړسي کې د (صدا ، آواز ، نداء) کلمات ټول کارول کېږي . هر څوک يې په

انتخاب کي اختيار لري. داسي نه کوي چي يو واريانت يې د معيار په نامه خوښ کړي او نور يې هيسته وغورځوي. دا ټول لغتونه د پارسي ژبي د بډايي او دلغوي زېرمي د غنا خنبه گڼي. خو موږ دهغوی پر خلاف په (ړغ او غږ) کي يوه ته مخ ورکوو او بل ته نه. که چارځ وکيښ گوي کفريې وکړ او معيار يې په لغته وواهه. په داسي حال کي چي دا خبره له معيار سره هيڅ اړه نه لري او نه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فيصله يې په اکثريت او اقليت باندې کېږي. زما په نظر (نجلی، جنی، جلی، جن)، (سوچه، نگه، خالص)، (ليکل، کښل)، (وليکم، وکارم)، (ښکلی، کښلی، ښايسته)، (بډای، شتمن، هستمن، غني) او نور په سوو داسي مترادفات د خوږې پښتو مروج لغتونه دي او پالل او ليکل يې د هر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري. په دې کي د معيار په نامه سکه وناسکه را ايستل، د يوه غوره کول او دنورو له رواجه ايستل او ورپسې وژل د پښتو په گټه کار نه دی.

د پښتو ژبي په ځينو فعالو کي په سين باندې د شين او ښتنه ځان ته تاريخي عوامل لري او دا کار د پېړيو په اوږدو کي عملي سوی دی. ډاکټر پالوال يې د کوشانيانو د واکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي. داوښتون عامل چي هرڅه وي، زما ورسره په دې ليکنه کي کارنسته خودا اوښتون د پښتنو په يوه ټاکلې جغرافيايي محدوده کي راغلی دی. د پښتو ژبي پياوړي ماهران ټول په دې عقیده دي چي د دغو فعالو د سين شکل لرغونی (آر) دی. خوزما په عقیده دا چي ځينو لهجودغه ځانگړتيا ساتلې يايې له لاسه ورکړې ده، يوه بشپړه طبيعي عمليه ده. نه يې پرېښوول کوم عيب دی او نه يې ساتل کوم وياړ. دغه طبيعي عمليه زما ياد بل پښتانه خپل انتخاب هم نه دی بلکي دا په يوه مشخصه جغرافيايي سيمه کي د يوه ياد بل پښتانه درالو يېدلو له بابته راپيدا سوی ژبنی واقعيت ياپه بل عبارت تاريخي انتخاب دی چي په پاللو کي يې هر پښتون بشپړ اختيار لري. عوام الناس که دا خبره هر راز گڼي، دومره مهمه نه ده، خود ژبي ماهران او په ژبه پوه کسان چي د يوه ځانگړي تمايل له مخي د غي طبيعي عمليې ته د معياريت تر پردې او پوښ لاندې د کابل يو خبره (باد) ورکوي، ښه کار نه کوي او دغه زيار يې د پښتو ژبي او پښتنو په تاوان تمامېږي او تمام سوی هم دی.

د پښتو ژبي بېلابېلي لهجې عيني واقعيتونه دي اوله هغوسره بې پروايي دهغوله ويونکوسره بې پروايي ده. موږ د ټولنيز انکشاف په يوه داسي پړاو کي واقع نه يو چي په ټولو پښتنو دي يوه ژبه

وایو او په ودې لیکو. داراز هڅه یو شاعرانه ارمان دی او څرنگه چې تروخت دمخه اذان دی، ځکه یې نو په عمل کې د تطبیق زمینه لږده. د ټولنیز او سیاسي ژوند په داسې یوه حساس پړاو کې چې پښتانه د خپلې بقا او فناله تاریخي ازموینست سره مخامخ دي دنورو بې شمېرو بې اتفاقیو پرڅنگ یې اوس بیا په ژبه کې د معیار او نامعیاریه نامه د لیکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقی- اچول له پښتو او پښتنو سره ظلم دی. زه خپل پښتانه وروڼه په ټینګه رابولم چې له دغه راز درزونو اچولو څخه دي تېرسي. د اکارونه که څه هم له ژبې سره دخواخوړۍ په انگېزه وي خوزما په خیال. نتیجه یې په زړه پوري نه ده.

ماته د پښتو ژبې ډېرې کوچنۍ لهجې لاهم د اهمیت وړ دي. نه هغوته ناسمي وایم او نه دهغولهجود لغاتونو او وراشو په استعمال باندې خواږدی کېږم. په هماغه لیکنه کې مې، چې پکښې زما په باب گیله ډوله یادونه شوې وه (سپلمۍ پاڼه)، د غاښ پر غاښ کښېمنم* جمله ترسترگو سوه. زه پوهېږم چې (کښېمنم) یا (کېمنم) زما په لهجه کې د (کښېکښم) یا (کښېکارم) په شکل ویل کېږي. زما په لهجه کې د (منډل) مصدر په یوه شي کې د بل شي دننه ایستلو یا چخلو په معنا کارېږي او د چخل عملیه له غاښ سره برابره نه راځي. زه به هیڅکله د (غاښ پر غاښ کښېمنم) عبارت ونه لیکم. زه (غاښ پر غاښ کښېکارم) عبارت د ځان له پاره غوره گڼم خو ځان ته به بیا هیڅکله د احق هم ور نه کړم چې د (کښېمنم) کلمه ناسمه و بولم. دا اصطلاح په یوه پراخ اولس کې کارېږي او د اړخ اولس زما پښتانه وروڼه دي. پرېږدئ چې د دغه یوه مفهوم له پاره موږ په ژبه کې درې لغته ولرو. زما نظر د لغتونو په برخه کې بالکل روښانه دی. زه دنوولغتو نو له تحمیلولو سره مخالف یم. له دې خبرې سره مخالف یم چې یو څوک خپل له ځانه جوړسوی لغت د معیاریه نامه په زور راباندې مني. د سپلمۍ پاڼې په نوموړي مضمون کې د ښاغلي جهاني څخه هم گیله شوې ده چې* ... هغه قسم کړی چې (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي اوزه یې دادشاعریه بغاوت کې ور حسابوم... د زهرو غږ دی تېروم یې*.

گرانه سپلمۍ واله! دې خبرې دي سخت ولږولم. ما په اصطلاح د معیاري ژبې له پلویانو څخه تل دا غوښتنه کړې ده چې دلغاتو جوړولو پر ځای دي یو وار لهجې وپلټي، که یې کوم لغت ورته وموند، هغه دي واخلي او که نه، نو بیا دې ورته نوی لغت جوړ کړي. زما سره هرکله دا اند پښنه

ملگري وي چي زما پردې رواغوبستنې ولي چا ترننه پوري بنه په پراخ نيت غوږنه دي نيولې؟ اوس چي مي ستاسي په ليکنه کي ولوستل چي د معيار عاشقانو ته د پښتو د يوې لويې لهجې ايکي يو لغت (سو) منل د زهرو غړپ دي ، نوباوړو کړي چي سخت وډارېدم. له ځان سره مي وويل: يا خدايه پردې بد بختو پښتنو دي څه بلانازله کړې ده. دوی ته چي دخپلي پښتو د يوې لهجې دلغت کارېدل د زهرو غړپ ښکاري نوبيا موږ ولي له نورو څخه گيله کوو چي د پوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلو ليکنو څخه باسي؟ خداي دي وکړي چي د سپلمې والو دغه جمله زما دمخکيني غوښتني . در دلوله پاره جواب نه وي

ماته د حيرانتيا ځای دادی چي د جهاني پر شعر باندي خود پښتنو د ټولو لهجو ويونکي خوند اخلي او دده شعر د ټولو پښتنو خوښ دی. زما په نظر خوله معياريت څخه مراد هم بايد دا وي چي په ليکنه يا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، دهغه مطلب ژر درک کړای سي اوليکنه يا شعريې پر زړو باندي کښېني. آيا د جهاني شعر له سو سره سره د ټولو پښتنو په نزد محبوب القلوب نه دی؟ که جواب (هو) وي. نوزه وایم د جهاني د شعر ژبه معياري ده. او که څوک وايي چي نه ، معياري ژبه همدا ده چي دازه يې ليکم. ماکه په سيند لاهو وکښن ، که مي په لاره ځم وکښن ، که مي پښې توپري وکښن ، ټول ځکه معياري دي چي سين مي په شين اړولي دي! دې ته نوسر زوري وايي او سر زوري ته . نوبيا زه هم جواب نه لرم

د ژبي معياريت نه د زاړه اونوي ترمنځ د مبارزې په مارکسيستي فورمول تر لاسه کېدلای سي او نه دی چي که په طبيعي ډول تعقيب نه (process) د فرمان په ورکولو سره. دا يو اوږد ژبنی پراسس سي ، ژبي ته خورا ډېر تاوانونه رسوي لکه اوس چي يې رسولي هم دي. د طبيعي بهر که پرچا اوږدېږي يا اوږد سوي وي ، وي به. خو تعقيب يې ضروري دی. له دې بهر سره د کلي مي بارېږي ، زوی مي راملاکه چلند په کار نه دی. او که څوک د سوتي د زور چلند ورسره کوي نو کوي به يې. خوتاسي به يې وويني چي د امنډه ترکومه ځايه رسېدلای سي. له معياريت څخه بايد د ملنډو داسي شی جوړ نه کړو چي بس سين په شين واړوه ، نور نو هر څه برغزوي چي وايي وايه يې

لکه وړاندي چي مي وويل د ژبي دمعيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده. په انقلابي خپزونو باندې دهغي عملي کول به هغه رازنتيجه ورکړي لکه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونو باندې په افغاني ټولنه کي ټولنيز او سياسي بدلونونه راولي خو په پای کي يې دغه بدبخت اولس په يوويشتمه پېړۍ کي د مذهبي فنانايزم ترخپېړي لاندې کښېناوه اود ښوونځي له تگه يې ورته دکفر په اندازه گناه جوړه کړه.

ماله ځان سره پتېيلې وه چي پردغه راز موضوعگانو به خپل وخت او انرژي نه لگوم. خو څرنگه چي په نوموړې ليکنه کي په نامه يادسوی وم اوله بلي خواددې ليکني له امله داند پښو مارانو واخيستلم نو درنو لوستونکو ته دخپلو عقايدود څرگندتيا له خاطره مي داخوپاڼي توري کړې. خدای دي وکړي چي د زړه په مطلب مي لوستونکي پوه کړي وي.

که زیارت کړم نه رارسېږي

(یا ته گه زه یم یا ته گان دي زیارتونه ۱)

محمد معصوم هوتک

داگست ديارلسمه ۲۰۰۶ ع

اوکویل - کاناډا

. دامقاله د ښکلا مجلې څلرم کال ، پنځمه گڼه کي خپره سوه (۱)

ماخذونه

- : د دې کتاب په کښلو کې له دالاندې ماخذو څخه استفاده سوې ده
- پالوال ، عبدالرازق (ډاکټر) ، معیاري پښتو ، ۱۳۸۴ نمریز کال ۱
- خیرالبيان ، د کابل چاپ ، ۱۳۵۳ ش ۲
- رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۱ (میزان ۳
- بریالی ، عبدالکریم ، د پښتولیک دود ، پښتو اکیدمي ، کوټه ، ۲۰۰۰ ع ۴
- یون ، محمد اسمعیل ، استاد زیار ، د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری ، ۱۳۷۲ ۵
- خټک دوست محمد ، بحر العلوم (لومړی ټوک) ، د محمد معصوم هوتک په زیار ، صحاف ۲
- نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ ل
- زیار ، د وکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ، ۱۳۷۹ ش ۷
- زیار ، د وکتور مجاور احمد (پوهنوال) ویی پوهنه ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ ش ۸
- زیار ، د وکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښویه ، درېیم چاپ ، ۱۳۸۴ ش ۹
- روحي ، سرمحقق محمد صدیق (کاندید اکادمیسن) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، معاصره دوره ۱۰
- ۱۳۷۸ ش
- رشاد ، عبدالشکور ، لودي پښتانه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۲ ش ۱۱
- نومیالی ، محمد انور ، د پښتنود ټولنیز تاریخ مبادي ، ۱۹۹۰ ع ۱۲
- وینښ ، راز محمد ، پښتو کتابونه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ ش ۱۳

- بینوا، عبدالروف، پښتوروزنه، د پښتو خپرونو بین المللي مرکز، کابل. ۱۳۵۲ش ۱۴
- هوتک، محمد معصوم، میرزا عبدالودود هوتک، ۱۳۷۷ش ۱۵
- دخان شهید یاد، د مقالو مجموعه، د سرحدونو چارو وزارت، کابل، ۱۳۷۰ش ۱۶
- افغان یاد، د مقالو مجموعه، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۶۰ش ۱۷
- رویداد لویه جرگه دارالسلطنه کابل، ۱۳۰۳ش ۱۸
- ډېوه (مجله)، ۴ کال، ۲ ګڼه ۱۹
- ډېوه (مجله)، ۴ کال، لومړۍ ګڼه ۲۰
- افغان ولس (مجله)، ۲ کال، لومړۍ ګڼه ۲۱
- افغان ولس (مجله)، ۵ کال، لومړۍ ګڼه ۲۲
- ، (لېمه (مجله ۲۳
- ګوربت (مجله)، لومړۍ کال، ۲ ګڼه ۲۴
- کابل (مجله)، ۱۳۶۵ کال، ۱۱-۱۲ ګڼه ۲۵
- ښکلا (مجله)، ۴ کال، ۳ ګڼه ۲۶
- ښکلا (مجله)، ۳ کال، ۲ ګڼه ۲۷
- ورځ (مجله)، ۲ کال، ۳-۴ ګڼه ۲۸
- آئینه افغانستان (مجله)، ۱۰۴ ګڼه، اکتوبر ۲۰۰۶ع ۲۹
- امید جریده ۳۰
- د عبد الحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار، ۱۳۸۳ل ۳۱

- دمیرزا حنان بارکزي دېوان ، د محمد معصوم هوتک په زیار، ۱۳۷۰ ش ۳۲
- د عبد الحمید مومند دېوان، د زلمي هیوادمیل په زیار، کابل، ۱۳۶۳ ش ۳۳
- د عبد الحمید مومند دېوان، د صدیق الله رښتین په زیار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۳۰ ش ۳۴
- د حمید درو مرجان، د سید انوار الحق جیلاني په زیار، ۱۹۷۸ ع ۳۵
- د لوی احمد شاه بابا دېوان، د مومن موحد په زیار، ۱۳۷۸ ش ۳۶
- د لوی احد شاه بابا دېوان (دېوان هرا)، د محمد معصوم هوتک په زیار، نا چاپ ۳۷
- د حاجي جمعه بارکزي دېوان، د زلمي هیوادمیل په زیار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۰ ش ۳۸
- د یوان هجري، د همیش خلیل په زیار، پېښور، ۱۹۵۸ ع ۳۹
- د پښتو ژبې دودې اړتیا ولارې چارې (د مقالو مجموعه)، ۱۳۷۸ ش ۴۰
- پښتو چاپي آثار (د مقالو مجموعه)، کابل، ۱۳۵۷ ش ۴۱
- د پښتو ټولنې تاریخچه، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۶ ش ۴۲
- بېنوا ویب پاڼه، ۲ نومبر ۲۰۰۲ ع ۴۳
- ټول افغان ویب پاڼه، ۱۱ زمری ۱۳۸۵ ش ۴۴
- سپلمۍ ویب پاڼه ۴۵
- د سراج الاخبار کلکسیون ۴۶
- د طلوع افغان کلکسیون ۴۷
- زما متفرق یادښتونه ۴۸

49 ♦ Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y

50 ♦ Encyclopaedia Britannica

51 ♦ Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.

52 ♦ Oxford, Current English Dictionary, 1998

53 ♦ Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)



Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library